
наш Край

№ 10 (-49) 1929

КАСТРЫЧНІК

ШТОМЕСЯЧНИК
Ц.Б. КРАЯЗНАЎСТВА

З Ь М Е С Т.

Стар.

1-я Ўсебеларуская Выстаўка сельскай гаспадаркі, прамысловасці і краязнаўства БССР	3
В. Самцэвіч.—Аб арганізацыі краязнаўчае працы на фабрыках і заводах	7
Я. Раманчук.—Вывучэнне гісторыі мясцовага рэвалюцыйнага руху.	12
Ів. Шпілеўскі і Л. Бабровіч.—Сынхроністычная табліца падзей паўстання на Беларусі, Літве і Польшы ў 1830-1831 г.г. . .	18

М А Т А Р' Я Л Ы З М Е С Ц.

А. Немцаў.—Гута „Комінтэрн“	48
С. Нікіфаровіч.—Саўгас „Весялова“ імя т. Чарвякова	56
Забела П. У. і Шацкі Т. С.—Парк пры саўгасе „Барысаўшчызна“ Гомельскай акругі	64

Х Р О Н І К А.

Да пытання аб збіранні народных тэрміналогічных матар'ялаў	71
Чэрвенская экспедыцыя ЦБК	71
Мазырска-Гомельская этнографічная экспедыцыя	72
Краязнаўчая экспедыцыя ЦБК у Чачэрскай раён	72
Лепельскае Раённае Т-ва Краязнаўства	73
Тураўскае Раённае Т-ва Краязнаўства	73
Акліматызацыя Туркестанскай чарапахі	74
Агульны агляд надвор'я па БССР.	74
Экспедыцыя па вывучэнні Дняпра	76
Праца беларускага навукова-краязнаўчага гуртка ў Рызе	76
Краёвая бібліяграфія (Віцебшчына)	78

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

НАШ КРАЙ

ШТОМЕСЯЧНІК

Цэнтральнага Бюро Краязнаўства

П Р Ы

БЕЛАРУСКАЙ АКАДЭМІІ НАВУК

№ 10 (49) Кастрычнік 1929

ГОД ВЫДАЊНЯ ПЯТЫ

В Ы Д А Њ Њ Е
БЕЛАРУСКАЕ АКАДЭМІІ НАВУК
М Е Н С К — 1929

1-я Ёсебеларуская Выстаўка Сельскай Гаспадаркі, Прамысловасці і Краязнаўства БССР.

1-ая Ёсебеларуская Выстаўка Сельскай Гаспадаркі і Прамысловасці арганізуецца ў Менску, і адчыненне яе прыстасоўваецца да дня дзесяцігоддзя вызвалення Беларусі ад белапалякаў—11 ліпеня 1930 году.

Паводле „Палажэння аб Выстаўцы“, зацверджанага Саветам Народных Камісараў БССР ад 17 ліпеня 1929 г., Выстаўка мае на мэце:

а) выяўленне ўсіх дасягненняў у галіне соцыялістычнага развіцця і рэканструкцыі сельскай гаспадаркі і прамысловасці і індустрыялізацыі народнай гаспадаркі ў цэлым;

б) усебаковае асвятленне становішча сельскай гаспадаркі і прамысловасці ў цэлым і ў паасобных яе частках да часу адчынення выстаўкі;

в) выяўленне ўсіх дасягненняў у галіне рэарганізацыі масавай сялянскай гаспадаркі, як вынікаў самадзейнасці шырокіх мас працоўнага сялянства Рэспублікі на падставе вытворчага коопэравання мерапрыемстваў аграрнай і нацыянальнай палітыкі савецкай улады БССР;

г) выяўленне ўсіх нацыянальных і бытавых асаблівасцяў у развіцці мясцовай народнай гаспадаркі;

д) выяўленне прыродных багаццяў Рэспублікі, ступень іх скарыстання і перспектывы далейшай эксплёатацыі;

е) высвятленне дасягненняў і перспектывы навукова-даследчых прац у галіне сельскай гаспадаркі і прамысловасці;

ж) высвятленне далейшых шляхоў і перспектывы развіцця сельскай гаспадаркі і прамысловасці Рэспублікі з выяўненнем умоў, якія могуць дапамагаць пашырэнню і паглыбленню далейшага соцыялістычнага будаўніцтва Рэспублікі;

з) выяўленне ўзораў прыкладнай працы калектыўнага і індывідуальнага характару ў галіне сельскай гаспадаркі БССР;

і) нагляднае азнаямленне шырокіх працоўных мас Рэспублікі і іншых частак Саюзу з дасягненнямі ў сельскай гаспадарцы і прамысловасці БССР, а таксама і ў прыстасаванні навукі ў сельскай гаспадарцы і прамысловасці наогул;

к) правядзенне шырокай культурна-асветнай, агітацыйнай і прапагандыскай працы сярод працоўных мас Рэспублікі на падставе ўсіх матэрыялаў, выяўленых на выстаўцы;

л) устаўленне і пашырэнне дзелавых сувязяў з іншымі рэспублікамі Саюзу, а таксама з чужаземнымі ўстановамі і прадпрыемствамі на аснове ўзаемнага азнаямлення з становішчам і перспектывамі развіцця экспартных і імпартных магчымасцяў.

Выстаўка павінна прадэманстраваць і падагуліць вялікія дасягненні ўсяго калектыву рабочых і сялян БССР у галіне сельскае гаспадаркі і прамысловасці за перыод 10-гадовага існавання Савецкай Беларусі.

Пастановай СНК БССР ад 30.9.29 перад Выстаўкай пастаўлены наступныя задачы:

а) „Выстаўка павінна яскрава адбіць уплыў і значэнне індустрыялізацыі на соцыялістычнае ператварэнне сельскае гаспадаркі“.

б) „У максімальным размеры павінна выразна адбіваць процэсы аграмаджвання сельскае гаспадаркі (колгасы, саўгасы, с.-г. вытворчыя т-вы і інш.) у дынамічным разрэзе (вытворчасць, культура, быт і інш.)“.

Апрача мэты дэманстрацыі, Усебеларуская Выстаўка павінна зьявіцца калектыўнай школай, якая на яскравых удалых прыкладах павінна паказаць шляхі далейшага соцыялістычнага будаўніцтва, даць новы стымул да калектыўнага спаборніцтва паасобных раёнаў і арганізацый БССР у іх працы па соцыялістычнай перабудове народнай гаспадаркі і культуры.

Выстаўка бярэ кірунак на тое, каб менш дэманстраваць мёртвыя экспанаты ў штучнай абстаноўцы, адарванай ад вытворчай дзейнасці, а галоўным чынам паказаць нашы дасягненні ў сельскай гаспадарцы і прамысловасці ў натуральнай, звычайнай для вытворчасці абстаноўцы і ўмовах. Максымум натуральнасці, мінімум штучнасці — такі арганізацыйны лёзунг кіраўніцтва Выстаўкі.

Пад Выстаўку адведзена плошча да 75 гектараў зямлі з тыповай для Меншчыны глебай. Плошча Выстаўкі непасрэдна мяжуеца з Кама-роўскім балотам, на якім будуць паказаны дасягненні Менскай Цэнтр. Балотнай станцыі. Большая частка плошчы вызначана пад паказ севазваротаў і розных насаджэнняў, уласцівых Беларусі. Непадалёку ад Выстаўкі будуць размешчаны Расьлінаводная станцыя, Сьвінаводная станцыя, Рыбная гаспадарка, Махавое балота — установы Навукова-Дасьледчага Інстытуту Сельскае і Лясное Гаспадаркі імя Леніна.

Абсталяваньне і галоўныя экспанаты рыхтуюцца ня толькі на час Выстаўкі, а каб іх і ў далейшым магчыма было скарыстаць. Па зачыненні ўся тэрыторыя і пабудовы Выстаўкі перадаюцца памянёнаму Навукова-Дасьледчаму Інстытуту.

Паводле „Палажэння“ ў выстаўцы ўдзельнічаюць:

а) дзяржаўныя, коопэрацыйныя, грамадскія, профэсійныя ўстановы і арганізацыі Рэспублікі;

б) дзяржаўныя коопэрацыйныя, калектыўныя, грамадскія прадпрыемствы і вытворчасці сельска-гаспадарчага і прамысловага тыпу (уключаючы ў апошні таксама і дробную саматужную прамысловасць);

в) індывідуальныя сялянскія гаспадаркі;

г) асобныя дробныя саматужнікі;

д) асобныя навуковыя працаўнікі, дасьледчыкі і вынаходцы ў галіне сельскай гаспадаркі і прамысловасці;

е) іншыя савецкія рэспублікі ўдзельнічаюць на выстаўцы па спецыяльных запрашэннях Галоўнага Выставачнага Камітэту.

У аснову размеркаваньня (групаваньня) экспанатаў выстаўкі выдзяляюцца наступныя аддзелы выстаўкі з адпаведнымі іх п-аддзеламі:

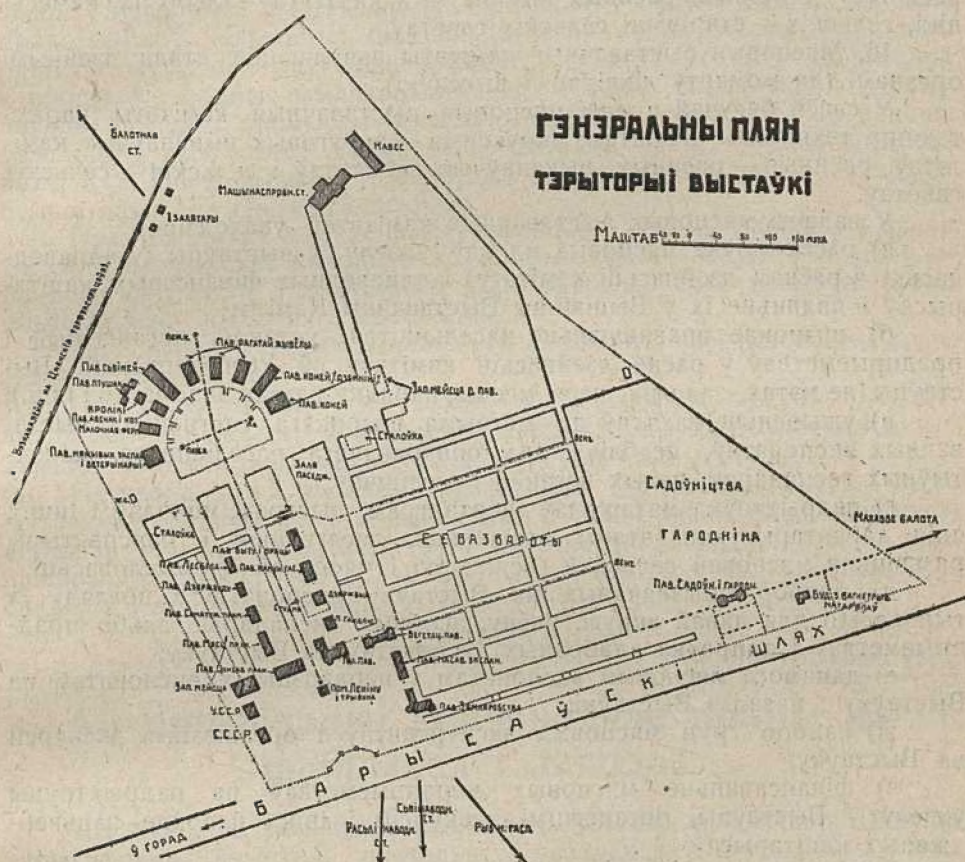
1) Навукова-асветнага.

2) Земляробскага (расьлінагадоўлі, гародніцтва).

3) Жывёлагадоўлі, малочнай гаспадаркі і вэтэрынарыі.

4) Лясной гаспадаркі і паляваньня.

- 5) Зямляўпарадкаваньня і сельскага будаўніцтва.
- 6) Мэліорацыі, культуры балот і торпавай справы.
- 7) Аграмаджанага сэктару сельскай гаспадаркі.
- 8) Мэханізацыі і электрыфікацыі сельскай гаспадаркі.
- 9) Рыбнай гаспадаркі.
- 10) Дамаводзтва і быту (у сельскай гаспадарцы).
- 11) Прамысловасьці рэспубліканскай, мясцовай і саматужнай.
- 12) Экспорту, імпорту і гандлю.

- 13) Працы і быту.
- 14) Дарожнае гаспадаркі.
- 15) Комунальнае гаспадаркі.

Канчатковы лік групавак на аддзелы і п-аддзелы ўстанаўляе Галоўны Выставачны Камітэт.

На тэрыторыі Выстаўкі ў сучасны момант вядзецца кіпучая праца па пабудове павільёнаў, падрыхтоўцы засеваў і насаджэньняў, вопытных вучасткаў і г. д. Падрыхтоўчая праца да ўдзелу на Выстаўцы вядзецца і цэнтральнымі ўстановамі і арганізацыямі.

Але гэтая справа павінна ахапіць і ўсю тэрыторыю БССР. Паводле „Палажэньня аб Выстаўцы“ на мясцох арганізаваны мясцовыя выставачныя камітэты і акрэсьлены іх мэты, задачы і дзейнасьць.

15. Для забяспечання больш шырокага і арганізаванага ўдзелу на Выстаўцы прадстаўнікоў вясковага насельніцтва, мясцовых устаноў, арганізацый і прадпрыемстваў, пры акруговых выканаўчых камітэтах утвараюцца акруговыя выставачныя камітэты, пры раённых выканаўчых камітэтах — раённыя выставачныя камітэты і пры сельскіх саветах — сельскія выставачныя камітэты.

Старшынямі мясцовых выставачных камітэтаў зьяўляюцца: акруговых — старшыні акруговых выканаўчых камітэтаў альбо іх намеснікі, раённых — старшыні раённых выканаўчых камітэтаў альбо іх намеснікі, сельскіх — старшыні сельскіх саветаў.

16. Мясцовыя выставачныя камітэты зьяўляюцца стала дзейнымі органамі (да моманту ліквідацыі выстаўкі).

У сваёй бягучай працы мясцовыя выставачныя камітэты карыстаюцца тэхнічным апаратам: акруговыя — акруговых выканаўчых камітэтаў, раённых — раённых выканаўчых камітэтаў і сельскія — сельскіх саветаў.

У задачы мясцовых выставачных камітэтаў уваходзіць:

а) распрацоўка мясцовых плянаў удзелу ў выстаўцы (у адпаведнасці з раёнам дзейнасці камітэту) і адпаведных фінансавых каштарысаў і паданьне іх у Вышэйшы Выставачны Камітэт;

б) шырокае апавяшчэнне насельніцтва, устаноў, арганізацый і прадпрыемстваў у раёне дзейнасці камітэту аб Усебеларускай Выстаўцы (яе мэтах, задачах, часе, месцы, парадку ўдзелу экспонатаў і інш.);

в) ужываньне захадаў да магчыма шырокага ўцягнення выставачных экспонатаў, асабліва ад коопэраванага насельніцтва, калектыўных гаспадарак, цэлых весак і паселішчаў;

г) падрыхтоўка матар'ялаў (картарграм, дыяграм, моделаў і інш.), якія характарызуюць этапы разьвіцця, дасягненьні і перспэктывы разьвіцця мясцовай сельскай гаспадаркі і мясцовай прамысловасці;

д) падбор прызначаных на Выстаўку экспонатаў з погляду іх тыповасці для данай акругі, раёну, асобных гаспадарак альбо прадпрыемстваў і адпраўка адабраных экспонатаў на Выстаўку;

е) дапамога мясцовым экспонатам у перавозцы іх экспонатаў на Выстаўку і назад з Выстаўкі;

ж) падбор груп мясцовых экскурсантаў і арганізацыя экскурсіі на Выстаўку;

з) фінансаваньне мясцовых мерапрыемстваў па падрыхтоўцы ўдзелу ў Выстаўцы, арганізацыі экскурсіі і інш., паводле зацьверджаных каштарысаў;

і) вядзеньне грашовай справаздачнасці па выдатках на ўдзел у Выстаўцы, складаньне і паданьне справаздач выставачным камітэтам аб ходзе працы па падрыхтоўцы да выстаўкі.

Цэнтральнае Бюро Краязнаўства ўвайшло ў сувязь з Галоўным Выставачным Камітэтам і вызначыла ўдзел краязнаўчых арганізацый у падрыхтоўцы і правядзеньні Выстаўкі.

Мяркуецца даць пэўнае месца на Выстаўцы для дэманстрацыі дасягненьняў у краязнаўчай працы ў БССР, асабліва ў справе вывучэння мясцова-сельскай гаспадаркі і прамысловасці, а таксама прыродных умоў, быту, народнай творчасці і інш. На лепшых экспонатах з месц мяркуецца паказаць ня толькі канкрэтны змест працы мясцовых краязнаўчых таварыстваў, гурткоў, але і мэты і спосабы вывучэння паасобных галін і пытанняў. Ёсць думка паказаць узорны раённы краязнаўчы музей, сабраны з найбольш удалых тыповых

экспонатаў з розных музеяў. Будуць дэманстравацца краязнаўчыя фотоздымкі, зарысоўкі, дыяграмы і іншае, што будзе адлюстроўваць жыццё і працу колгасаў, саўгасаў і іншых форм калектыўнай гаспадаркі на мясцох.

Але галоўны ўдзел мясцовых краязнаўчых арганізацый павінен выявіцца ў вызначэнні, збіранні і адборы матэрыялаў і экспонатаў, якія найбольш яскрава паказваюць мясцовыя асаблівасці сельскай гаспадаркі, прамысловасці, культуры і быту.

Мясцовым краязнаўчым арганізацыям патрэбна шчыльна ўвазацца з мясцовымі выставачнымі камітэтамі, вылучыўшы туды сваіх прадстаўнікоў. Чарговым пытаннем сваёй працы краязнаўчыя т-вы павінны паставіць вывучэнне мясцовых сельска-гаспадарчых з'явішч і процэсаў: формы зямлякарыстання, тэхніка апрацоўкі, ураджайнасць, заняткі і промыслы насельніцтва. Гэтае даследаванне павінна выявіцца ў дыяграмах, табліцах, замалёўках, фотоздымках, апісаннях і г. д. лепш вызначыць адно-два пытанні, але распрацаваць іх больш дакладна і выявіць яскрава.

Праз Выстаўку мяркуецца прапусціць да 10% рабочых і сялян БССР. Таму паўстае пытанне аб падрыхтоўцы экскурсій і папулярызавання мэт, задач і арганізацыі 1-ай Усебеларускай Выстаўкі сярод шырокіх мас працоўнага насялення.

Гэту задачу таксама павінны ўскласці на сябе мясцовыя краязнаўчыя таварыствы.

На старонках „Нашага Краю“ састэматычна будуць высвятляцца пытанні ўдзелу краяведаў у падрыхтоўцы да Выстаўкі і будзе давацца сьціслая інфармацыя аб ходзе прац па Выстаўцы.

Патрэбна, каб і мясцовыя краяведныя арганізацыі ўнеслі гэтае пытанне ў бягучы плян сваёй працы і сваёй дзейнасцю дапамаглі агульнай справе Соцыялістычнага ператварэння нашай краіны, што павінна прадэманстраваць 1-я Усебеларуская Выстаўка Сельскай Гаспадаркі і прамысловасці.

В. Самцэвіч.

Аб арганізацыі краязнаўчае працы на фабрыках і заводах.

Шпаркі тэмп развіцця нашае соцыялістычнае гаспадаркі і культуры патрабуе ня толькі капітальных укладанняў на развіццё тэхнікі, максымальнага выкарыстання прыродных і энэргетычных рэсурсаў, але таксама і арганізаванага масавага ўдзелу працоўных мас у плянаванні працы па соцыялістычным будаўніцтве ў паасобных вытворчых прадпрыемствах, гаспадарчых і культурных установах. Працоўныя масы, непасрэдна будаўнікі соцыялістычнае гаспадаркі і культуры, павінны ведаць агульны кірунак нашага будаўніцтва, перспэктывы развіцця паасобных галін народнае гаспадаркі і канкрэтныя пляны працы таго прадпрыемства, у якім працуе кожны рабочы. Рацыяналізацыя працы, падняццё вытворчасці фабрыкі ці заводу магчымы толькі тады, калі ня толькі адміністрацыя, але і самі рабочыя будуць прымаць удзел у вырашэнні ўсіх вытворчых задач прадпрыемства, ведаць яго бліжэйшыя чарговыя задачы, процэсы вытворчасці, рынкі збыту прадуктаў вытворчасці і г. д.

Будаўніцтва новага быту і новай культуры, палепшаньне ўмоў жыцця і працы рабочых у даных умовах магчыма ставіць для практычнага вырашэння толькі тады, калі мы будзем дакладна ведаць усе асаблівасці жыцця і працы рабочых.

Соцыялістычнае будаўніцтва ва ўсіх яго галінах ёсць плянавае будаўніцтва, будаўніцтва на навуковай базе, на падставе падліку ўсіх магчымасцяў. Плянаваць у соцыялістычным будаўніцтве павінна праводзіцца, пачынаючы ад плянавання ўсёй гаспадаркі ў дзяржаўным маштабе і канчаючы плянаваннем працы паасобных устаноў і прадпрыемстваў і наадварот. Плянаванне і далейшая арганізацыя працы паасобных прадпрыемстваў (фабрык, заводаў і інш.) вымагаюць усебаковага папярэдняга вывучэння прадпрыемства, як сацыяльна-эканамічнай адзінкі ў агульнай сыстэме народнае гаспадаркі.

Арганізацыя краязнаўчае працы ў галіне прамысловасці ў сучасны момант набывае асабліва актуальнае значэнне і ў значнай меры можа дапамагчы вырашэнню цэлага шэрагу практычных задач, звязаных з развіццём і палепшаннем прадукцыі нашай мясцовай прамысловасці з аднаго боку і палепшаннем дабрабыту рабочых з другога. Арганізацыя краязнаўчых гурткоў пры найбольш буйных фабрыках і заводах ужо паспела і можа быць вельмі карыснай у справе непасрэднага вывучэння сіламі рабочых усяго працэсу вырабу прадуктаў вытворчасці данага прадпрыемства, умоў падняцця вытворчасці працы, палепшання жыцця рабочых і г. д.

Мы лічым мэтазгодным і патрэбным, каб пры прамысловых прадпрыемствах у бліжэйшы час былі зорганізаваны гурткі з мэтай вывучэння ўсёй арганізацыі вытворчай працы свайго прадпрыемства і арганізацыі найлепшых умоў працы і жыцця рабочых, арганізацыі новага быту і пастаноўкі культасветнай справы ў залежнасці ад нацыянальнага складу рабочых, іх культурнага ўзроўню і г. д. Мы лічым зусім натуральным і мэтазгодным, калі праца краязнаўчага гуртка на прамысловым прадпрыемстве будзе цесна ўвязвацца з практычнай працай вытворчай камісіі, культкамісіі, гуртка бязбожнікаў, з працай рабкораў і інш. Усе вытворчыя і культасветныя арганізацыі, паколькі яны для сваёй працы будуць браць і вывучаць мясцовы матар'ял, матар'ял, узяты з жыцця свайго прадпрыемства ў першую чаргу, пастолькі яны будуць у сваёй дзейнасці набліжацца і да задач краязнаўчых арганізацый. Вытворчая камісія, напр., у сваім распараджэнні можа мець вельмі каштоўны матар'ял аб арганізацыі ўсяго працэсу вытворчасці данага прадпрыемства, аб запасах і якасці сыравіны для прадпрыемства, аб рынках збыту прадуктаў свайго прадпрыемства, аб кваліфікацыі рабочых і г. д.; культкамісія можа і павінна мець весткі аб культурным узроўні рабочых свайго прадпрыемства, аб іх пісьменнасці, аб іх культурных запатрабаваннях, аб характары газет і часопісаў, якія выпісваюцца, чытаюцца і найбольш цікавыя рабочыя масы і інш.; ячэйка бязбожнікоў павінна мець даныя аб пашыранасці розных рэлігійных забабонаў, аб колькасці рэлігійных і антырэлігійных рабочых і г. д. Бяз гэтых даных нельга весці карыснай практычнай працы, бо гэтая праца павінна выцякаць з мясцовых умоў і запатрабаванняў. Нельга наогул ставіць пытанні аб падняцці вытворчасці прадпрыемства, аб будаўніцтве новага быту, трэба гаварыць і ставіць пытанні аб канкрэтнай працы ў даных умовах, пры наяўнасці пэўных сіл і сродкаў, а для гэтага трэба ведаць гэтыя ўмовы і сілы, патрэбна папярэдняе вывучэнне ўсіх бакоў данага пытання.

Тут мы якраз і падыходзім да пытання вытворчага краязнаўства, да краязнаўства, цесна і непасрэдна звязанага з практычнымі задачамі гаспадарчага і культурнага будаўніцтва. Толькі пры такой пастаноўцы працы можна будзе гаварыць аб уцягненні рабочых ад варштату ў краязнаўчую працу, няхай самую маленькую, самую малапрыкметную. Што да рабкораў, дык яны і да гэтага часу ў значнай меры зьяўляліся да некаторай ступені краязнаўцамі, зьмяшчаючы ў сьценгазэтах і на старонках акруговых і цэнтральных газет шмат матар'ялу краязнаўчага характару (аб росьце продукцыі вытворчасці, аб барацьбе старога і новага быту і г. д.).

Краязнаўчы гурток на прадпрыемстве, выходзячы з агульных задач соцыялістычнага будаўніцтва ў галіне гаспадаркі і культуры і з перспектывных плянаў у гэтых галінах свайго прадпрыемства, усебаковым яго вывучэньнем павінен даць пэўную падставу, пэўнае абгрунтаваньне для пастаноўкі тых ці іншых канкрэтных задач. Краязнаўчы гурток на прамысловым прадпрыемстве будзе мець магчымасьць ня толькі вывучаць паасобныя пытаньні, ня толькі прымаць удзел у абгаварэньні і складаньні плянаў працы, але ён цалкам у розных галінах будзе прымаць непасрэдны ўдзел і ў рэалізацыі, у практычным вырашэньні гэтых плянаў. А гэта вельмі важна ў сэнсе паглыбленьня самае дасьледчае працы і наданьня ёй жыцьцёвага характару.

Дзеся таго, каб належным чынам арганізаваць і праводзіць працу краязнаўчага гуртка на прамысловым прадпрыемстве, патрэбен сьведомы і падрыхтаваны кіраўнік-арганізатар гэтае справы. І можна напэўна сказаць, што пакуль мы такіх арганізатараў краязнаўчае працы на фабрыках і заводах ня маем, да тых часоў цяжка чакаць і якіх-небудзь вынікаў у гэтай справе. Аднай пропаганды ідэі і патрэбнасьці краязнаўчае працы мала. Трэба распачаць самую працу, няхай і маленькую на першыя часы. Вось чаму паўстае сур'ёзнае і вельмі важнае пытаньне аб падрыхтоўцы інструктароў і арганізатараў краязнаўчае працы на прамысловых прадпрыемствах. Практыка нашага жыцця паказала, што без падрыхтоўкі кадраў інструктароў нельга наладзіць працы належным чынам ні ў адной галіне соцыялістычнага будаўніцтва. З гэтае прычыны ў сучасны момант і зьвяртаецца вялікая ўвага на падрыхтоўку інструктароў для працы ў галіне коопэрацыі, мэліорацыі, у справе арганізацыі калектывнага будаўніцтва, працы сярод жанчын і г. д. Тое-ж самае нам трэба зрабіць і ў галіне разьвіцця краязнаўчае працы сярод працоўных мас. Гэтую задачу трэба паставіць як чарговую задачу ў працы ЦБК і акруговых краязнаўчых арганізацый. Аднак, мы лічым, што на першых часах значную дапамогу ў справе арганізацыі краязнаўчае працы на фабрыках і заводах маглі-б і павінны зрабіць краязнаўчыя гурткі пры школах сямігодках, калі яны прымацаваны да паасобных прадпрыемстваў. Асабліва гэта трэба сказаць адносна фабрычна-завадзкіх сямігодак, праца якіх павіна быць абавязкова ўвязана з працай (вытворчай, грамадзкай, культасьветнай і інш.) фабрык і заводаў, да якіх школы прымацаваны. Мы лічым, што ў такіх выпадках магчыма арганізацыя і аб'яднаных краязнаўчых гурткоў (вучняў старэйшых груп, занятых у вытворчасці, і рабочых), хаця, праўда, такога вопыту мы яшчэ ня маем. Праца аб'яднаных гурткоў была-б карысна ў тым сэнсе, што яна давала-б пэўную практычную ўстаноўку для гэтае працы, насіла-б відавочна патрэбны характар і ўцягвала-б вучняў у запраўднае жыцьцё рабочых і соцыялістычнае будаўніцтва. Самая апрацоўка матар'ялаў (апісаньні, скла-

даньне дыяграм, колекцыянаваньне і г. д.) у значнай меры выйграе, калі будзе пераважна перададзена школе (вучням краязнаўчага гуртка).

Асноўным мэтодам працы краязнаўчых гурткоў на прамысловых прадпрыемствах павінен застацца мэтод непасрэдных назіраньняў у процэсе жыцьця і самае працы рабочых. Поруч з гэтым магчыма выкарыстаньне ўсіх матар'ялаў пісьмовага характару (пляны, справаздачы, насыценныя газэты і інш.), успаміны старых рабочых аб мінулых часоў.

Організаванае правядзеньне экскурсій з рабочымі ў прыроду, у мясцовыя культурныя колектыўныя і савецкія гаспадаркі, у падшэфныя вёскі, на суседнія прамысловыя прадпрыемствы і інш. зьяўляецца адным з патрэбных і карысных відаў масавай краязнаўчай працы.

Краязнаўчыя выстаўкі вельмі патрэбны і пажаданы, як спосаб папулярызацыі краязнаўчае справы і працы прадпрыемства ў розных галінах. Краязнаўчыя выстаўкі на фабрыках і заводах могуць быць шырока выкарыстаны і для сувязі рабочых з рознымі профсаюзнымі, культурнымі і іншымі організацыямі. Экспанаты выставак, дыяграмы і розныя іншыя матар'ялы могуць зьявіцца пачаткам для організацыі і краязнаўчага музэю на прадпрыемстве, які, па нашай думцы, павінен адлюстроўваць вытворчасць данага прадпрыемства, яго гісторыю, умовы жыцьця і быту рабочых, профсаюзную і культурную працу на прадпрыемстве.

Падаем кароткі пералік тэм, якія могуць быць зьместам працы краязнаўчага гуртка на прамысловым прадпрыемстве:

I. Вывучэньне вытворчасці прадпрыемства.

Процэс вытворчасці паасобных машын і варштатаў у паасобных цэхах (аддзяленьнях); роля машыны і рабочага; стадыя апрацоўкі матар'ялу; недахопы ў працы машын і організацыі працы; магчымыя і патрэбныя палепшаньні.

II. Сыравіна.

Месца здабываньня сыравіны і запасы яе; якасьць сыравіны; дастаўка яе на прадпрыемства, захаваньне і падрыхтоўка да апрацоўкі; магчымасьці набыцьця сыравіны лепшай якасьці.

III. Продукцыя вырабу і збыт тавару.

Продукцыя вырабу розных цэхаў і яе каштоўнасьць. Дынаміка вырабу produkтаў прадпрыемства і каштоўнасьці іх за некалькі год. Якасьць produkцыі; магчымасьці і ўмовы яе палепшаньня (працоўная дысцыпліна, барацьба з прагуламі, рацыяналізацыя вытворчасці).

Рынкi збыту produkтаў вырабу прадпрыемства.

IV. Умовы працы і жыцьця рабочых.

У колькі зьмен працуюць рабочыя на прадпрыемстве і па колькі гадзін у розных аддзяленьнях. Напружанасьць працы; забясьпечанасьць сьвятлом, сьвежым паветрам, спэцвопраткай. Мерапрыемствы па ахове працы.

Дзе жывуць рабочыя: на прыватных кватэрах, у комунальных дамах ці фабрычных пасёлках; жылая плошча, сьвятло, вадазабяспечаньне; гігіенічна-санітарныя ўмовы; харчаваньне (у сталовых, дома; норма харчаваньня, пераважныя віды страў і г. д.). Заробак рабочых і бюджэт усяе сям'і; асноўныя віды расходаў у сям'і.

V. Рабочыя арганізацыі.

Нацыянальны і соцыяльны склад рабочых; лік членаў профсаюзу. Праца фабкому, розных камісій, гурткоў і таварыстваў.

Партыйны склад рабочых і партыйная праца сярод рабочых на прадпрыемстве. Партыйная і саюзная праца ў падшэфнай вёсцы і ваколічных сялян.

VI. Рабочы рух на прадпрыемстве.

Першыя рабочыя арганізацыі на прадпрыемстве і іх праца. Гісторыя разьвіцьця профсаюзнае і партыйнае працы. Стачкі, дэманстрацыі, забастоўкі; эканомічныя і політычныя лёзунгі выступленьняў рабочых (на матар'ялах і ўспамінах старых рабочых).

VII. Культурна-асьветная праца.

Масавая культурная праца (даклады, лекцыі, кіно, спэктаклі і г. д.). Праца бібліятэкі (склад кніг, якога характару кнігі найбольш чытаюцца); выписка кніг, газэт і часопісаў рабочымі. Праца клубу і гурткоў пры ім; праца лікпункту і школ для рабочых, дзіцячых пляцовак і ачагоў.

VIII. Стары і новы быт.

Узаемаадносіны паміж рабочымі і паміж рабочымі і адміністрацыяй (раней і цяпер). Сямейнае жыцьцё і ўзаемаадносіны членаў сям'і (лаянкі, бойкі і г. д.). Рэлігійныя забавы (царкоўныя шлюбны, наведваньне сынагогі ці царквы, абразаньне і хрышчэньне дзяцей, рэлігійныя сьвяты і г. д.) і антырэлігійнае выхаваньне. Выяўленьне нацыяналізму і барацьба за інтэрнацыянальнае выхаваньне. Нараджэньне новых калектывістычных звычак і рэшткі індывідуалістычных звычак. Выяўленьне новага быту ў народнай творчасьці (прыказкі, частушкі і інш.).

IX. Гісторыя прадпрыемства.

Калі і кім прадпрыемства заснавана. Асноўныя моманты з гісторыі прадпрыемства да Кастрычнікавай рэвалюцыі, у часы імперыялістычнай і грамадзянскай вайны і ў часы савецкай улады. Віды і рост прадукцыі; да рэвалюцыі, да моманту рэканструкцыі прадпрыемства і цяпер; рост рабочых, уплыў фабрыкі (заводу) на мясцовую гаспадарку і жыцьцё насельніцтва і інш.

X. Вывучэньне мовы і тэрміналогіі вытворчасьці.

Складаньне слоўніка слоў і тэрмінаў, якія ўжываюцца ў працы і жыцьці рабочых прадпрыемства; вызначэньне тэхнічнай тэрміналогіі

данай вытворчасці: мясцовыя назвы машын, іх частак, прылад, сыравіны, фабрыкатаў, паасобных процесаў у вытворчасці і да г. п. Вызначэнне асаблівасцяў гаворак рабочых прадпрыемства.

Зусім зразумела, што ўсе пытанні павінны вывучацца ў іх паступовым развіцці, у іх дынаміцы і разам з тым у іх пэўнай залежнасці і сувязі з цэлым шэрагам іншых эканамічных і політычных зьяў, якія ў сваёй злучнасці абумоўлівалі і абумоўліваюць жыццё прадпрыемства ўцэлым, як сацыяльна-эканамічнай адзінкі.

Мы назвалі толькі паасобныя тэмы (спіс якіх можна было-б значна пашырыць), якія магчымы для вывучэння на месцы сіламі краязнаўчых гурткоў на фабрыцы ці заводзе (пры некаторай, зразумела, падрыхтоўцы сяброў гуртка і належным кіраўніцтве гэтай працай). Пры канкрэтнай пастаноўцы тае ці іншае задачы патрэбна будзе дэталізацыя кожнае тэмы ў залежнасці ад асаблівых умоў данага прадпрыемства.

Пасля вывучэння таго ці іншага пытання краязнаўчы гурток ня толькі фіксуе сваю працу ў адпаведных апісаннях, табліцах, дыяграмах і г. д., але і складае пэўны плян знішчэння заўважаных недахопаў, ненормальнасцяў і палепшання справы, уносячы свае прапановы ў адпаведныя арганізацыі (культкамісію, вытворчую камісію, камісію па ахове працы і г. д.). Такім чынам краязнаўчая праца будзе ўвязвацца з працай іншых арганізацый, ставячы перад імі канкрэтныя заданні і атрымваючы належны стымул для сваёй далейшай працы.

Я. Раманчук.

Вывучэнне гісторыі мясцовага рэвалюцыйнага руху.

Вывучэнне гісторыі мясцовага рэвалюцыйнага руху — боўнейшая політычная задача, якая ня можа быць не заўважана краязнаўчымі арганізацыямі. Наша пролетарская рэвалюцыя будзе прадметам асаблівай увагі і дасканаллага вывучэння шмат якіх пакаленняў. І было-б зусім недапушчальна, калі-б мы, удзельнікі і сучаснікі гэтай рэвалюцыі, нічога не зрабілі-б, каб затрымаць зніканьне тых каштоўнейшых крыніц дзеля гэтага вывучэння, якія яшчэ могуць быць захаваны, якія яшчэ не загінулі разам з іх жывымі насіццямі.

Наша Комуністычная партыя зьяўляецца тэй партыяй, што мае найбольш багатую рэвалюцыйную практыку, якой няма ў іншых кампартый. Мы маглі-б гэты рэвалюцыйны вопыт разгарнуць перад замежнымі рабочымі і перад кампартыямі захаду. Але ці-ж мы гэта робім больш-менш здавальняюча? Мы да гэтых часоў мала зрабілі для таго, каб нашу рэвалюцыйную практыку перанесці на захад для скарыстання яе ў тых вялізных клясавых бойках, якія час ад часу выбухаюць і якія яшчэ ўперадзе ў заходня-эўрапейскага пролетарыату. У сувязі з новым перыодам нарастання міжнароднай пролетарскай рэвалюцыі, у сувязі з пагрозай новай інтэрвенцыі савецкаму саюзу, міжнароднае значэнне вывучэння рэвалюцыйнага руху набывае асаблівую войстрасць і вагу.

Але ня менш важнай задачай у рабоце па вывучэнні мясцовага рэволюцыйнага руху зьяўляецца задача скарыстання нашага рэволюцыйнага мінулага дзеля рэволюцыйнага сучаснага, дзеля выхавання новых колаў рабочых і падростаючай рабоча-сялянскай моладзі. Вывучэнне нашага рэволюцыйнага мінулага, гэроічных перыодаў і эпоходаў трох рэволюцый і гісторыі нашай партыі — гэта магутны сродак дзеля выхавання з нашай моладзі рэволюцыйных барацьбітоў.

Настойлівая неабходнасць вывучаць мясцовы рэволюцыйны рух выклікаецца нашай сучаснасцю і з другога боку. Вывучэнне гісторыі рэволюцыйнага руху і гісторыі нашай партыі павінна мець сваёй мэтай ня толькі навуковае апісанне і тлумачэнне тых альбо іншых гістарычных фактаў. Гэтае вывучэнне павінна даць ключ да разумення сучаснай запраўднасці. „Марксызм — ня догма, а кіраўніцтва да здзяйснення“. Мэтай марксыцкай гісторыі зьяўляецца ня толькі навуковае тлумачэнне грамадскіх зьяў, але і паказанне правільных шляхоў да змены соцыяльна-эканомічных адносін, да завяршэння соцыялістычнага будаўніцтва.

Сучасная барацьба Комуністычнай партыі (бальшавікоў) з рознымі ўхіламі ад Ленінскага шляху ў яе асяродзішчы выразна паказвае, што гэтыя ўхілы сваімі карэннямі выходзяць з глыбіні гісторыі партыі, з яе старой барацьбы з дробна-буржуазнымі плынямі, якія прыкрываліся соцыялістычнай шылдай. Вывучаць наша рэволюцыйнае мінулае патрэбна дзеля таго, каб дапамагаць рабочай клясе і яе авангарду, Комуністычнай партыі, у барацьбе ў сучасны перыод соцыялістычнай рэканструкцыі.

На вялікі жаль праца па зьбіранні матар'ялаў з гісторыі рэволюцыйнага руху на Беларусі яшчэ ня мае шырокага размаху. Пачатак гэтай рабоце ўжо паложаны Гістпартам ЦК КП(б)Б і Музэем Рэволюцый БССР. Гістпартам выданы вялікай каштоўнасці літаратурныя працы, якія характарызуюць асноўныя этапы гісторыі рэволюцыі і гісторыі бальшавіцкай партыі на Беларусі. Музей рэволюцыі БССР таксама сабраў і экспанаваў некаторую частку матар'ялаў гэтага зместу.

Але ўсім гэтым мы ні ў якім разе ня можам быць задаволены. Праца ў гэтым напрамку павінна быць значна пашырана. І тут нашы краязнаўчыя арганізацыі могуць і павінны дапамагчы Гістпарту ЦК КП(б)Б і Музею Рэволюцыі БССР у зьбіранні і першапачатковай апрацоўцы матар'ялаў па гісторыі мясцовага рэволюцыйнага руху.

Цяжка ўявіць сабе вывучэнне краю мінулыя гэроічныя эпизоды рэволюцыйнай барацьбы: сялянскія бунты, стачкі на фабрыках і заводах, падпольную партыйную работу, грамадскія арганізацыі і шмат іншага, што падрыхтавала перамогу Кастрычніка і вызваленне часткі Беларусі (у межах сучаснай БССР) ад соцыяльнага і нацыянальнага ўціску. Калі да гэтага часу краязнаўчыя арганізацыі зьвярталі мала ўвагі пытанням вывучэння гісторыі рэволюцыйнага руху, то, паміж іншым, тлумачыць гэта можна і тым, што ня было кіраўнічых паказанняў, не распрацаваны методы, карыстаючыся якімі краязнаўчыя арганізацыі змаглі-б разгортваць работу па вывучэнні гісторыі рэволюцыйнага руху ў тэй ці іншай мясцовасці. Гэтым артыкулам мы ставім некаторыя пытанні *праграма-мэтодычнага* парадку не прэтэндуячы на поўнае іх вырашэнне.

Перш за ўсё аб *праграме* зьбірання і вывучэння рэволюцыйнага руху.

Па нашай думцы праграма гэтых работы павінна складацца з наступных сямі вузлавых тэм: а) ад сялянскіх паўстанняў 18 стагоддзя да зараджэння соцыял-дэмакратыі; б) ад зараджэння соцыял-дэмакратыі да рэвалюцыі 1905 году; в) рэвалюцыя 1905 году; г) паміж дзвюма рэвалюцыямі (1905—1917 г.г.); д) Лютаўская і Кастрычнікая рэвалюцыі; е) грамадзянская вайна; ж) соцыялістычнае будаўніцтва. Гэтыя тэмы ахопліваюць усё рэвалюцыйнае мінулае нашай краіны і яе сучаснае грамадзка-політычнае жыццё.

Якім-жа зместам павінна запаўняцца кожная тэма паасобку?

а) *Ад сялянскіх паўстанняў 18 стагоддзя да зараджэння соцыял-дэмакратыі.* Адносна гэтай тэмы нам могуць сказаць, „дзея чаго вы бярэце такі далёкі перыяд рэвалюцыйнай гісторыі?“ У нізавых арганізацыях няма такіх гісторыкаў, якія маглі-б выконваць з поспехам такую складаную навукова-даследчую працу. Нам гэта не пад сілу. На справе-ж гэта ня так. Не абавязкова, каб кожная края-знаўчая арганізацыя бралася адшукваць і вывучаць матар’ялы якраз гэтага перыяду. Але-ж нам вядомы выпадкі, калі ў мясцовых архівах і ў паасобных старажылаў знаходзіліся матар’ялы аб сялянскіх бунтах 17 і нават 16 стагоддзя. У некаторых мясцох захаваліся сьляды дзейнасці декабрыстых: вядомы прозьвішчы іх і г. д. Зразумела, што ўсё гэта мае надзвычайна вялікую каштоўнасць для складання гісторыі рэвалюцыйнага руху. Затым да гэтага часу яшчэ ня досыць яскрава вывучаны такія гістарычныя падзеі, як *паўстанне 1863 году*. У гэтай тэме павінны быць высветлены такія асноўныя моманты: паўстанне 1830 і 1863 г.г.; рэвалюцыйнае народніцтва на Беларусі; партыя „Зямлі і Волі“ на Беларусі; рабочы рух 70—80 г.г. і „Народная Воля“.

б) *Ад зараджэння соцыял-дэмакратыі да рэвалюцыі 1905 г.* Характэрным для гэтага перыяду матар’ялам, які патрэбна збіраць, будзе: развіццё прамысловасці (фабрыка, завод) і рост пролетарыяту. Забастовачны рух. Сьвяткаваньне 1 мая; як яно праводзілася ў тыя часы. Зубатаўшчына. Расійска-японская вайна і наыход рэвалюцыі 1905 г. Ёснаваньне і работа яўрэйскага соцыял-дэмакратычнага рабочага саюзу „Бунд“. Зараджэнне нацыяналізму ў яўрэйскім рабочым руху, формы і характар яго праяўленьня ў мясцовых арганізацыях „Бунду“ і Беларускай соцыялістычнай грамады. Іншыя рэвалюцыйныя арганізацыі. Ёснаваньне і работа мясцовых арганізацый соцыял-дэмакратычнай партыі Польшчы і Літвы і Польскай партыі соцыялістых (П.П.С.). Заснаваньне мясцовай арганізацыі бальшавікоў і характар яе дзейнасці.

в) *Рэвалюцыя 1905 году.* Пры высвятленьні гэтае праблемы неабходна асабліва звярнуць увагу на наступныя моманты: ад 9 студзеня (крывая вая нядзеля) да ўсеагульнай Кастрычнікавай забастоўкі. Аграрны рух у данай мясцовасці. Кастрычнікаўскія дні 1905 г., як яны адбіліся ў данай мясцовасці. Бальшавіцкія арганізацыі ў перыяд рэвалюцыі 1905 г. і іх работа. Ад Кастрычніка да сьнежня. Ад узброенага паўстання (сьнежань 1905 г.) да разгону II-й Дзяржаўнай Думы, як агульныя падзеі гэтага перыяду адбіліся ў данай мясцовасці.

г) *Паміж дзвюма рэвалюцыямі (1907—1917 г.г.).* Разгул урадавай рэакцыі ў данай мясцовасці. Барацьба ўнутры РСДРП у гады рэакцыі, як яна адбівалася на працы мясцовай арганізацыі. Водгукі Ленскага растрэлу 1912 г. у данай мясцовасці. Новы ўздым рэволю-

цыйнага руху 1912—1914 г. г.; формы яго праяўленьня. Аднаўленьне бальшавіцкіх партыйных арганізацый. Імпэрыялістычная вайна 1914—1917 г. г. і рэвалюцыйны рух ваеннага часу ў данай мясцовасьці.

д) *Лютаўская і Кастрычнікаўская рэволюцыя на Беларусі і Заходнім фронце*. Зьбіраньне і вывучэньне матар'ялаў гэтага пэрыоду нам прадстаўляецца мэтазгодным праводзіць па наступных чатырох разьдзелах: 1) рухомыя сілы рэволюцыі, 2) арганізацыі, якія адыгралі рашучую ролю ў перамозе Кастрычнікавай рэволюцыі, 3) контр-рэвалюцыйныя арганізацыі і 4) Лютаўская і Кастрычнікаўская рэволюцыя і нацыянальнае пытаньне. 1) *Рухомыя сілы рэволюцыі*: а) асаблівасьці эканомікі данай мясцовасьці напярэдадні лютаўскай рэволюцыі, паміж лютым і кастрычнікам 1917 г. і ў часы захопу пролетарыятам дзяржаўнай улады. Становішча рабочых і сялянскіх мас за гэты-ж пэрыод у сувязі з крызісам народнай гаспадаркі; б) характар рабочага руху ў данай мясцовасьці (напярэдадні Лютаўскай рэволюцыі, у пэрыод паміж лютым і кастрычнікам і ў часы захопу ўлады мясцовымі саветамі). Водгукі падзей Пецярбургу і Масквы ў данай мясцовасьці. Эканомічная і політычная барацьба мясцовых рабочых мас (эканомічны і політычны забастоўкі, дэманстрацыі, узброеныя выступленьні, барацьба з часовым урадам, барацьба за мір, барацьба за рабочы контроль, захоп фабрык і інш.). Барацьба бальшавікоў з буржуазнымі і дробна-буржуазнымі партыямі за ўплыў на рабочыя масы. Бальшавізацыя рабочых мас. Роля рабочых мас у часы захопу ўлады і ў барацьбе з контр-рэвалюцыяй; в) сялянскі рух у данай мясцовасьці напярэдадні лютаўскай рэволюцыі. Клясавая барацьба на вёсцы перад Лютаўскай рэвалюцыяй і паміж лютым і кастрычнікам. Лютаўская рэвалюцыя ў вёсцы, органы часовага ўраду. Сялянскі рух у данай мясцовасьці паміж лютым і кастрычнікам. Барацьба партый за ўплыў на сялянства. Барацьба за зямлю і мір. Кастрычнік на вёсцы. Роля вясковай беднаты, сярднякоў і кулакоў; г) рэвалюцыйны рух у арміі перад лютаўскай рэвалюцыяй, у пэрыод паміж лютым і кастрычнікам і ў часы Кастрычнікаўскага перавароту. 2) *Арганізацыі, якія адыгралі рашучую ролю ў перамозе Кастрычнікавай рэволюцыі ў данай мясцовасьці*: а) мясцовая партыйная арганізацыя бальшавікоў з часу імперыялістычнай вайны і канчаючы пэрыодам захопу ўлады пролетарыятам; б) узьнікненьне рабочых, сялянскіх, салдацкіх Саветаў на мясцох у 1917 г., агульная характарыстыка іх складу і работы. Барацьба партый у мясцовых саветах (бальшавікі, меншавікі, „Бунд“, эс-эры ды інш.) і бальшавізацыя саветаў; в) гісторыя ваеннай арганізацыі, яе сувязь з мясцовай партыйнай арганізацыяй і яе работа сярод мясцовага гарнізону; г) гісторыя рабочай чырвонай гвардыі ў данай мясцовасьці. Яе роля ў часы Кастрычніка і на франтах грамадзянскай вайны; д) профсаюзы і іх роля ў рэволюцыі. 3) *Контр-рэвалюцыйныя арганізацыі ў данай мясцовасьці*: а) політычныя партыі контр-рэвалюцыйных колаў насельніцтва ў данай мясцовасьці напярэдадні Кастрычнікавай рэволюцыі; б) органы часовага ўраду на мясцох. Адносіны да часовага ўраду ў розных колаў насельніцтва; в) баявыя сілы контр-рэвалюцыі. Узброенае супроцьдзеянне контр-рэвалюцыі і саботаж у часы захопу ўлады Саветамі на мясцох. 4) *Лютаўская і Кастрычнікаўская рэволюцыя і нацыянальнае пытаньне ў данай мясцовасьці*: а) нацыянальны склад насельніцтва і нацыянальныя супярэчнасьці ў данай мясцовасьці. Рэвалюцыйныя і контр-рэвалюцыйныя элементы сярод паасобных нацыянальнасьцяй; б) адбітак нацыянальнай

політыкі царызму ў данай мясцовасці напярэдадні лютаўскай рэвалюцыі. Нацыянальная політыка часовага ўраду; в) барацьба прыгнечаных нацыянальнасцяў за сваё вызваленне перад Кастрычнікавай рэвалюцыяй і ў часы яе. Нацыянальна-рэвалюцыйныя партыі і іх дзейнасць; г) супраціўленне нацыянальнай контр-рэвалюцыі Кастрычніцкаму перавароту. Форма ліквідацыі гэтага супраціўлення. Асабліва трэба падкрэсліць, што пры збіранні матар'ялаў, звязаных з пытаннем аб нацыянальным руху, неабходна *строга праводзіць розніцу* паміж нацыянальна-рэвалюцыйным і нацыяналістычным контр-рэвалюцыйным рухам, ня зьмешваючы іх пры апісанні тых альбо іншых падзей.

е) *Грамадзянская вайна*. Буйнейшыя падзеі грамадзянскай вайны (першы Усебеларускі Конгрэс 14.XII.1917—25. II. 1918 і дзейнасць яго Рады). Нямецкая окупацыя. Вызваленне Беларусі ад нямецкай окупацыі і аднаўленне савецкай улады. Белаяпольская окупацыя і падпольная рэвалюцыйная барацьба (партызаншчына). Вызваленне Беларусі ад беларускай. Барацьба з політычным бандытызмам на Беларусі (Булак-Балаховіч, Савінкаў ды іншыя). Дзейнасць мясцовай арганізацыі бальшавікоў, яе выдатнейшыя ўдзельнікі, героі і ахвяры. Формы ваеннага камунізму ў данай мясцовасці.

ж) *Соцыялістычнае будаўніцтва* (партыя, профсаюзы, саветы, комсамол). Важнейшыя моманты соцыялістычнага будаўніцтва, якія патрэбна вывучыць у гэтай іншай мясцовасці — будучы: нацыяналізацыя і аднаўленне прамысловасці, уздым сельскай гаспадаркі, рост коопэрацыі, ажыццяўленне нацыянальнай політыкі, культурнае будаўніцтва, развіццё мясцовых партыйных, комсамольскіх і піонёрскіх арганізацый, уцягненне працоўных жанчын у грамадзка-політычную работу.

Вось якой у агульных рысах павінна быць праграма збірання матар'ялаў па гісторыі рэвалюцыйнага руху. Пры збіранні і вывучэнні матар'ялаў неабходна кіравацца тым, каб на першым пляне былі ўчынкi *рабочых і сялянскіх мас*, падкрэсліваючы *кіраўнічую ролю пролетарыяту* і значэнне яго політычнага саюзу з сялянствам. Разам з тым неабходна высьветліць *значэнне кіраўнічага пролетарскага авангарду—УсеКП(б)*. Масы і партыі павінны быць прадстаўлены ў процэсе непарарывнай барацьбы, у абставінах вострых клясавых сутычак, ва ўмовах канкрэтнай соцыяльна-эканамічнай сытуацыі. У выніку такога падбору матар'ялаў кожны, хто захоча і будзе знаёміцца з гісторыяй рэвалюцыйнага руху, павінен упэўніцца ў *законамернасці* Кастрычнікавай рэвалюцыі і яскрава ўявіць яе прадпасыкі, асноўныя этапы і дасягненні.

Пры практычным разгортванні работы па вывучэнні мясцовага рэвалюцыйнага руху, акрамя праграмы, паўстае яшчэ цэлы шэраг практычных пытанняў і адным з першых — гэта пытанне аб *крыніцах* накаплення матар'ялаў, *характару* гэтых матар'ялаў і *спосабах іх афармлення*.

Відавочна, што асноўнай крыніцай, адкуль прыдзецца браць матар'ялы для вывучэння гісторыі рэвалюцыйнага руху, будуць архівы фабрык, заводаў, тых альбо іншых устаноў і арганізацый, раённыя і акруговыя дзяржаўныя архівы. Які-ж гэта можа быць матар'ял, характар яго, якім трэба будзе карыстацца? Гэта будуць рукапісныя і друкаваныя дакументы эпохі — протоколы сходаў, канферэнцый, пленумаў партыйных, профсаюзных і іншых рэвалюцыйных арганізацый, рэзолю-

цы, лісты, запіскі, лістоўкі, лёзунгі, пляны, проклямацыі, плякаты, газеты, кнігі, брошюры.

Акрамя таго можна ўмела скарыстаць матар'ялы, якія знаходзяцца на руках у непасрэдных актыўных удзельнікаў і сьведак рэволюцыйнага руху і грамадзянскай вайны (асабовыя архівы і перапіска актыўных членаў партыі, успаміны і інш.).

Матар'яламі і документамі аб масавым рабочым і сялянскім руху і жыцці нацыянальнасцый могуць быць: протоколы і матар'ялы саветаў, рэвкомаў, профсаюзаў, заканадаўчыя акты ўраду, рэзолюцыі, адозвы, статыстычныя матар'ялы і г. д.

Для высьвятленьня барацьбы з контр-рэволюцыяй могуць быць скарыстаны офіцыйныя матар'ялы і доказы белагвардзейскіх урадаў і іх органаў; матар'ялы і газеты буржуазных і дробна-буржуазных партый. Дзеля асьвятленьня фактаў і падзей дорэволюцыйных часоў можна скарыстаць матар'ялы жандарскіх і ахранных аддзяленьняў, архівы губарнатараў, земскіх і гарадзкіх упраў, зямельных камісій, фабрык, заводаў (аб чым мы ўжо казалі).

Але побач са зьбіраньнем гатовых матар'ялаў трэба загадзя організаваць індывідуальныя і калектыўныя апытаньні актыўных удзельнікаў рэволюцыйнага руху таго альбо іншага пэрыоду (арганізацыя вечароў успамінаў, запаўненьне асобных апытальнікаў).

Сабраўшы некаторыя матар'ялы паўстае пытаньне аб яго афармленьні.

Афармленьне сабраных матар'ялаў і документаў можа быць дваіакае: — *папершае* — пярвічная апрацоўка ў раённай ці акруговай краязнаўчай арганізацыі калектыўна групай таварышоў і напісаньне мэмуараў для апублікаваньня ў часопісах „Наш Край“ і „Большавік Беларусі“; *падружое* — *дасылка* сырых матар'ялаў непасрэдна ў Музей Рэволюцыі БССР (Менск, вул. Урыцкага д. 4), дзеля іх навуковай апрацоўкі і адпаведнага скарыстаньня. Для Музею Рэволюцыі асабліва каштоўнымі будуць *аўтэнтычныя матар'ялы* рэволюцыйнага часу: а) матар'яльныя рэліквіі (зброя, сьцягі, падпольныя варштаты, уласныя рэчы рэволюцыянераў і г. д.); б) фотоздымкі рэволюцыйных падзей, рэволюцыйных помнікаў (памішканьні, гарадзкія вуліцы і г. д.) і рэволюцыйных дзеячоў; в) рукапісных і друкаваных дакументаў (протоколаў, рэзолюцый, лістоў, запісак, плякатаў, лістовак, проклямацый і інш.).

Увесь сабраны матар'ял павінен быць дакладна правэраны з пункту погляду запраўднасьці зьместу. Асноўнай крыніцай пры ўстанавленьні фактаў і апісаньні падзей зьяўляюцца бязумоўна офіцыйныя доказы. У тых выпадках, калі матар'ялы бяруцца з неофіцыйных крыніц, усе факты павінны быць дасканала правэраны офіцыйнымі документамі альбо паказаньнямі ўдзельнікаў і б. наглядальнікаў высьвятляемых падзей, данымі ўспамінаў, лістоў і г. д., якімі ў сваю чаргу таксама трэба карыстацца крытычна. Ні ў якім разе нельга дапускаць пісаньня гісторыі рэволюцыйнага руху па контр-рэволюцыйных матар'ялах. Скарыстаць іх можна, але з надвычайнай асьцярожнасьцю. Усе весткі і факты, здабытыя гэтакім шляхам, павінны быць строга правэраны шляхам супаставленьняў з нашымі газэтамі, матар'яламі, успамінамі сяброў партыі і іншымі вывэранымі крыніцамі.

Мы добра ведаем, якія труднасьці сустракаюць нас на шляху арганізацыі гэтае справы. Без дастатковых сродкаў, без прыцягненьня ўвагі мясцовых кіраўнічых арганізацый і мобілізацыі актыўнасьці шы-

рокіх працоўных мас насельніцтва, без уцягнення ў работу непасрэдных удзельнікаў і жывых сьведак рэвалюцыйнага руху нам з выкананьнем гэтай задачы ня справіцца. Калі мы не сумняваемся ў поспехах гэтай справы, то перш за ўсё таму, што цалкам разьлічваем на падтрыманьне і кіраўнічую дапамогу з боку мясцовых партыйных арганізацый, а таксама на падтрыманьне і ўдзел шырокіх колаў савецкай грамадзкасьці.

Ів. Т. Шпілеўскі і Л. А. Бабровіч.

Сынхроністычная табліца падзей паўстаньня на Беларусі, Літве і Польшчы ў 1830-1831 г.г.¹⁾

Вывучэньне агульнавядомых друкаваных прац аб паўстаньні 1830-1831 гг. навяло аўтараў на думку выканаць гэтую працу, якой зьяўляецца „сынхроністычная табліца падзей паўстаньня на Беларусі, Літве і Польшчы 1830-1831 г.г.“ Мажліва, што архіўныя крыніцы дадуць пэўныя падставы для шэрагу паправак, зьмен і дадаткаў да табліцы. Але мэтазгоднасьць гэтае працы не парушаецца, паколькі застаецца ініцыятыва аўтараў вылучыць падзеі на Беларусі і Літве побач з польскімі, і паколькі імі апрацоўваецца гісторыя паўстаньня з пункту гледжаньня, галоўным чынам, вайсковых дзеяў.

Аўтарамі выкарыстаны ніжэйадзначаныя друкаваныя працы і паводле іх чарговага нумару зроблены цытаты для кожнай падзеі (пасля коскі даецца для твораў чарговы нумар рымскімі цыфрамі, а старонка арабскімі).

Каля кожнай падзеі даецца першая лічба — парадку падзей, а другая — чысло месяца, у якім здарылася падзея.

1. Будкевич, прелат. Воспоминания. „Польское возстание 1831 г.. Перевод с польского. „Русская Старина“ 1878 г., кн. VIII, стр. 591—616.

2. Валицкий. Приезд польского депутата к цесаревичу Кон-стантину Павловичу 24-25/XI 1830 г. Перевод Н. П. Бортникова. „Русская Старина“ 1878 г., кн. I, стр. 29—41.

3. Варун-Секрет. Воспоминания. Война 1826—1831 гг. „Русская Старина“ 1879 г., кн. V стр. 159—172.

4. Война с польскими мятежниками в 1831 году. Переписка императора Николая I с гр. Дибичем-Забалканским. „Русская Старина“. 1884 г. кн. I, стр. 93—123, кн. II, стр. 381—401, кн. VII, стр. 149—157, кн. VIII, стр. 331—341, кн. IX, стр. 529—545; 1885 г., кн. IV, стр. 107—125, кн. V, стр. 281—309, кн. VI, стр. 511—531, кн. VII, стр. 45—61, кн. VIII, стр. 239—255, кн. IX, стр. 411 і 429; 1886 г., кн. III, стр. 539—549.

¹⁾ Табліца зьяўшаецца як арыентаваны матэрыял для распрацоўкі гісторыі паўстаньня на месцах.

5. Грабенский В. История польского народа, wyd. 1910 г.
6. Давыдов Д. В. Записки о польской войне 1831 г. „Русская Старина“ за 1870 г. кн. VI i X, стр.
7. Dangel Stanisław. Rok 1831 w Minszczyźnie. Warszawa 1925 г. st. 189.
8. Евгений Виртемберский, записки. Польское возстание в 1830 г. „Русская Старина“ 1880 г. кн. IX, стр. 50—56.
9. Зеланд А. Л. Воспоминания о польском возстании и войне 1830-1831 гг. „Русская Старина“ 1892 г. кн. IX, стр. 503—533, кн. X, стр. 81—114, кн. XI, стр. 315—361, кн. XII, стр. 497—528.
10. Galler E. Bitwy i potyczki stoczone przez wojsko polskie w roku 1831. Poznań 1887 г. st. VI+418.
11. Карпович Е. П. Цесаревич Константин Павлович 1779—1831 г.г. „Русская Старина“ 1878 г. кн. I, стр. 1—29, кн. II, стр. 237—265, кн. III, стр. 367—385.
12. Колчаковский Клементий. Из воспоминаний генерала. Wspomnienia jenerala Klemensa Kołaczkowskiego. W Krakowie 1900 г. Польша в 1814—1831 г.г. „Русская Старина“ 1902 г. кн. III, стр. 623—640, кн. V, стр. 409—438, кн. VI, стр. 553—574.
13. Колзаков К. П. Воспоминания о 1815—1831 гг. Перед Взрывом. „Русская Старина“ 1873 г. кн. V стр. 587—615.
14. Лишин Андрей Федорович „Воспоминания 1830-1831 г.г.“, „Русская Старина“ 1890 г., кн. III, ст. 713—743.
15. Мохнацкий. Польское возстание в 1830-1831 г.г. „Русская Старина“ 1884 г., кн. VII, стр. 157—203, кн. VIII, стр. 341—363, кн. IX, стр. 545—567, 1890 г., кн. III, стр. 681—713; 1891 г., кн. II, стр. 281—303, кн. III, стр. 537—546.
16. Петров А. П. Воспоминания 17/XI 1830 г. в Варшаве „Русская Старина“ 1883 г., кн. X, стр. 99—111.
17. Пузыревский. Русско-польская война в 1831 году. Изд. 2, т. I. СПб. 1890 г., стр. X+440+IX.
18. Пузыревский. Русско-польская война в 1831 году изд. 2 т. II. СПб. 1890 г., стр. VII+195.
19. Россия и Польша в 1798—1831 г.г. Письма. „Русская Старина“ 1882 г., кн. IV, стр. 241—277.
20. Смит Ф. История польского возстания и войны 1830-1831 г.г. Перевод с немецкого гвардии штабс-капитан Квинтицкий, т. I, стр. XI+497. Изд. 1863 г.
21. Смит Ф. История польского возстания и войны 1830-1831 гг. Перевод с немецкого гвардии штабс-капитан Квинтицкого т. II, стр. VII+496. Изд. 63 г.
22. Смит Ф. История польского возстания и войны 1830-1831 гг. Перевод с немецкого гвардии штабс-капитан Квинтицкого т. III стр. IX+766, изд. 1864 г.
23. Шильдер Н. К. Император Николай I и Польша в 1825—1831 г.г. „Русская Старина“ 1900 г., кн. III, стр. 1—27, кн. IV, стр. 51—69, кн. V, стр. 237—259, кн. VI стр. 477—504, кн. VII, стр. 1—32, кн. VIII, стр. 226—264.

1807—1815.

Польшча.

Беларусь і Літва.

1807 год.

1. Наполеон пры заключэньні Тыльзіцкага трактату палажыў пачатак аднаўленьня Польшчы. З провінцый, аднятых ад Прусіі, ён заснаваў так званае Варшаўскае герцагства і падначаліў яго вярхоўнай уладзе караля Саксонскага (XX-2).

1. У гэты-ж час, жадаючы пасварыць Расію з Прусіяй, Наполеон аддзяліў з ліку гэтых провінцый Беластоцкую краіну і аддаў яе Расіі (XX-2).

1809 год.

2. Венскім трактатам Наполеон павялічыў Варшаўскае герцагства далучэньнем да яго большай часткі зямель, адышоўшых раней ад Польшчы да Аўстрыі (XX-3).

2. Палякі стараліся абурыць сваіх Літоўскіх землякоў супроць рускага цара і перацягнуць іх на свой бок. Між тым цар Аляксандар прыехаў у Вільню (XX-4). Большасць літоўскага дваранства спачувала Наполеону ў ранейшую кампанію, цяпер яно ўбачыла сябе пакінутым сваімі былымі саюзнікамі палякамі і аддадзеным на помсту расійскаму ўраду. З гэтай прычыны яны прасілі цара аб памілаваньні і апошні „вялікадушна“ абяцаў ім памілаваньне (XX-3).

1815 год. Люты.

3. На Венскім конгрэсе адбылася канчатковая згода паміж дзяржавамі аб Польшчы, паводле якой Варшаўскае герцагства было далучана да расійскай імперыі і цар абяцаўся даць Польшчы констытуцыю, прыняўшы тытул „цара польскага“ (XX-8-II). Для складаньня констытуцыі, з польскіх дзяржаўных дзеячоў, пад старшынствам Астроўскага і членаў: Матушэвіча, Ст. Замойскага, Лінэўскага і Грабоўскага, была складзена камісія (XX-17).

Сьнежань.

4. У дзень нараджэньня цара констытуцыя была абнародавана і быў прызначаны

4. Гэтая констытуцыя не пашыралася на Літву, чым незадаволеньне літоўцаў яшчэ больш павялічылася (XX-84).

1815 — 1825.

Польшча.

Беларусь і Літва.

намесьнікам рэспубліканец генэрал Заёнчык (XX-17). Шэсьць міністраў пад старшынствам намесьніка ўтваралі „савет кіраўніцтва царствам“. Як запраўдны член міністэрства, быў прызначаны ад рускага ўраду тайны саветнік Навасільцаў з тытулам „упаўнаважанага імператарскага камісара“. Вялікі князь Канстантын Паўлавіч ня прымаў ніякага ўдзелу ў кіраўніцтве царствам, а знаходзіўся толькі на чале польскай арміі (XX-23).

1818 год. Май.

5. 27. Цар Аляксандар асабіста адчыніў першы польскі сойм (XX-27).

5. З усёй расійскай арміі былі абраны палякі і літоўцы, ураджэнцы Польшчы, Літвы і Беларусі, для арганізацыі асобнага літоўскага корпусу. У гэтыя часы ў Вільні, Гародні, Расіенах і іншых гарадох Літвы і Беларусі ўтварылася многа масонскіх лёж. У Вільні нават была ўтворана масонская жаночая лёжа, у якую ўступілі „знатныя дамы“ гораду. Галоўным магістрам віленскай лёжы быў Іосіф Гарэцкі. З цягам часу масонскія лёжы прынялі назву патрыётаў (XX-85).

1820 год. Верасень.

6. 1. Адчыніліся пасяджэньні новага сойму. Гэты сойм канчаткова парушыў добрыя адносіны паміж царом і яго польскімі падданымі (XX-35).

6. Па загаду намесьніка забаронены ўсе тайныя таварыствы.

1825 год. Май.

7. 13. Пачаў працу трэці сойм Польшчы. (XX-39). У гэты час з прызнанняў некаторых дэкабрыстаў было ўстаноўлена, што яны мелі сувязь з тайнымі таварыствамі ў Польшчы, якія мелі на мэ-

7. Беларусь і Літва ўваходзілі ў склад адной правінцыі. Заснавальнікамі тут патрыётычнага таварыства былі: Гружэўскі, Солтан, Зан і Белазор. Было арганізавана таварыства літоўскіх праменістых з цэнтрам у Вільні (XX-48). На канфэрэнцыях гэтых т-ваў было па-

1825—1830.

Польшча.

Беларусь і Літва.

це аднаўленьне ранейшай польскай дзяржавы. Гэта т-ва з цягам часу прыняло назву „патрыётаў“. Яно падзялялася на шэсьць провінцый, апошнія — на акругі і абшчыны. Такім чынам, гэтая сэтка пашыралася па ўсім ранейшым польскім каралеўстве.

станоўлена: зьвярнуць увагу на настрой моладзі ў школах, здабываць весткі аб тайных т-вах у Курляндый, Прусіі і Расіі, даведацца, якія запасы зброі ў Віленскім арсеналі і вясьці працу за павялічэньне ліку членаў т-ва. Заснаваньне патрыётычнага т-ва адносіцца да часу працы т. з. доўгага сойму 1788—1892 г.г. (XX-47).

1828 год.

8. Справы аб тайных таварыствах былі перададзены Сэнату, які пад кіраўніцтвам сэнатара Пятра Бялінскага, пасьля разгляду справы, вызваліў абвінавачаных (XX-59, 60).

1830 год. Лістапад.

9. 28.—Паўстаньне ў Варшаве школы прапаршчыкаў з Высоцкім на чале і напад студэнтаў на Бэльвэдэр (памяшканьне князя Канстантына) (XX-103—132). Рускія палкі пакінулі горад і размясціліся ў Макатове. В. кн. перанёс сваю галоўную кватэру ў Вержбу, тры вярсты ад гарадзкой заставы.

9. Польскае насельніцтва Літвы і Беларусі пачало хвалявацца і рыхтавацца да паўстаньня. Галоўным эмісэрам у Вільні быў Вікенці Поль. Ён завербаваў студэнтаў Ад. Панятоўскага, Ігната Янкоўскага, Юльяна Гросса, Жаброўскага, Будрэвіча. Організаваны саюз з некалькіх сот моладзі розных соцыяльных груп. Ваенным губарнатарам у гэты час у Вільні быў Рымскі-Карсакоў, але-ж скоро яго зьмяніў Храпавіцкі (VII-110—120).

10. 29.—Галоўным начальнікам войска паўстанцаў адміністрацыйны савет прызначыў Хлапцкага, які каманду над войскам прыняў з умоваю „камандаваць імі ад імя цара“. Любецкі і Хлапцкі не хацелі адрывацца ад Расіі. У гэты-ж дзень для кіраваньня грамадзкай думкай, пад старшынствам Лелевэля, быў утвораны камітэт (клуб патрыётаў) для кіраваньня грамадзкай думкай, які не хацеў і слухаць аб прымірэньні з Расіяй, пакуль Польшча ня будзе ў межах 1772 г. (XX-168,9).

1830.

Польшча.

Беларусь і Літва.

Сьнежань.

11. 3—В. к. Канстантын Паўлавіч выехаў у Расію (XX-180).

12. 5—Хлапіцкі аб'явіў сябе дыктатарам (XX-197) і выступіў супроць Лелевэля і яго арганізацыі. Рэволюцыя пашырылася на ўсю краіну (XX-193). Хлапіцкі ня верыў, што здабудзе волю і нават ня верыў у далучэньне да карадеўства Літвы, Беларусі і Украіны і пачаў зноў весьці перамаўленьне з царскім урадам, дзеля чаго выслаў князя Любецкага і Ённа Язерскага ў Пецяярбург (XX-194). Рэволюцыйная партыя настайвала, каб зрабіць напад на вялікага князя пакуль ён знаходзіўся яшчэ ў межах Польшчы, а цяпер патрабавала нападу на літоўскія правінцыі, каб падняць іх на паўстаньне (XX-195, XV-546).

11. 3. Праяжджаючаму праз Вільню галоўнакамандуючаму расійскімі вайскамі Дзібічу віленскія дваране паднесьлі адрэс (XXI-115).

12. 5. Асабліва настойваў на пасылцы людзей на Літву і Беларусь Лелевэль, які меў тут вялікія знаёмствы. Апроч таго Лелевэль меў намер скарыстаць літоўскі корпус, які складаўся з мясцовых ураджэнцаў, чым палягчалася, па яго думцы, падняцьце тут паўстаньня.

13. 10—Генэрал Розэн, камандзір літоўскага корпусу, атрымаў загад ад царскага ўраду выступіць супроць паўстанцаў не раней, як пасля далучэньня першага пяхотнага корпусу. Мураўёў быў прысланы ўрадам у літоўскі корпус з 24 гвардзейскімі афіцэрамі для замены ненадзейных афіцэраў у гэтым корпусе, асабліва ў яго грэнадзёрскай брыгадзе (XX-213).

14. 12—Генэрал Розэн атрымаў загад, у выпадку нападу на яго вялікіх сіл паўстанцаў, адступіць на Горадню да злучэньня з корпусам гр. Палена (XX-213).

15. 13—Сфармавана асобная армія (у складзе трох пяхотных і двух кавалерыйскіх корпусаў) пад кіраўніцтвам гр. Дзібіча-Забалканскага. Да яе далучыліся

Польшча.

1830.

Беларусь і Літва.

чаўся і гвардзейскі корпус. Прымежныя з Польшчай губэрні: Віленская, Горадзенская, Менская, Валынская, Падольская і Беласточчына — былі абвешчаны на ваенным палажэнні і падпарадкаваны Дзібічу. Яго галоўная кватэра ў Горадні (XX-213).

16. 17 — Адозва расійскага ўраду да палякаў аб памілаванні пры ўмове: „вызваліць палонных, аднавіць Адміністрацыйны Сойм 1826 г., польскаму войску сабрацца ў Плоцк, здаць зброю і г. д.“ (XX-214).

17. 18 — Самаўласна, без царскага дазволу, адчыніўся першы Сойм пад кіраўніцтвам маршалка Астроўскага. Сойм прызнаў паўстаньне народным. Хлапцкі склаў з сябе дыктатуру (XX-203,4).

18. 20 — На пасяджэнні Сойму 108 галасоў былі пададзены за працяг дыктатуры Хлапцкага на неакрэсьлены час, супроць аднаго голасу Феофіла Мораўскага (XX-207). Пасля гэтага Сойм быў распушчаны. Нагляд за дзейнасцю дыктатара ўзложаны на Чартарыскага (прэзыдэнт), кн. М. Радзівіла, Ал. Глішчынскага, Міх. Кахалоўскага, М. Водчынскага і генэрала Люд. Паца. Была складзена камісія для распрацоўкі маніфэсту аб пачатку паўстання, у якую ўвайшоў і Лелевэль (XX-208,9, XV-539).

19. 21 — Хлапцкі паслаў у Пецярбург свайго ад'ютанта падпалкоўніка Вілежынскага з пастановамі абедзвюх камер, у якіх было абвешчана, што рэволюцыя зьяўляецца нацыянальнаю (XX-252).

1830-1831.

Польшча.

Беларусь і Літва.

20. 24. Галоўнакамандуючы Дзібіч з Дынабургу даносіць цару, што ў Вільні і ўва ўсёй Літве і Беларусі не заўважаецца ніякіх адзнак паўстання (IV-94).

1831 год. Студзень.

21. 13 — Паводле даносу артылерыйскага палкоўніка Дабржанскага былі заарыштаваны, як заговоршчыкі супроць дыктатара Хлапцкага: Лелевэль, Ксав. Бранікоўскі і Бал. Астроўскі. Праз некалькі гадзін пасля арышту, пад націскам моладзі і нават пачэснай гвардыі, заарыштаваныя былі Хлапцкім выпушчаны (XX-250).

22. 15—Заснаваньне нацыянальнай гвардыі (XX-251).

23. 16—На паседжаньні Нацыянальнага Савету Хлапцкі атрымаў адстаўку (XX-256).

23. 16—Весткі аб пашырэнні на Беларусі і Літве проклямацый.

Цяга да Варшавы шляхты з Беларусі і Літвы. Шляхта патрабуе дазволу ўтварыць свой асобны легіён.

Утварэнне літоўскага легіёну (XX-75. XVII-162).

24. 19—Пачаў працу польскі Сойм (XX-258). Сойм прыступіў да выбараў галоўнакамандуючага. Абраны князь Радзівіл (V-480. XX-261).

25. 20 — На паседжаньні Сойму, паводле пропозыцыі рэволюцыйнай партыі, Раман Салтык унёс прапанову „абвясціць расійскі царскі дом пазбаўленым польскага прэстолу“ (XX-264).

25. 20 — Дзібіч даносіць цару, што на Літве спакойна і ён там пакінуў толькі адну брыгаду ў Вільні (IV-385).

26. 22 — На трэцім паседжаньні Сойму ўнесена Салтыком прапанова большасцю галасоў, 95 супроць 12, была прынята. Камера дэпутатаў

1831.

Польшча.

Беларусь і Літва.

была ператворана ў Конвэнт, зацьверджаны Сэнатам (XX-266).

27. 24—Лелевэль стаў на чале дэпутацыі „Соединенных братьев“. Пастанова камеры, што ў польскай арміі павінны быць два легіёны, адзін з жыхароў Літвы, Саматгіты і Беларусі, а другі—Валыні, Падолы і Украіны (XX-281).

28. 25—На пасяджэньні Сойму канчаткова зацьверджана пастанова, якая аб'яшчае, што польскі прастол стаў вольным (V-481, XX-269). Таварыства патрыётаў у Варшаве пад кіраўніцтвам Лелевэля зрабіла маніфэстацыю ў гонар дэкабрыстых, як мучальнікаў свабоды (V-499).

29. 29—Зацьвержан Rzząd Narodowy з 5 асоб: прэзыдэнт кн. Чартарыскі, члены: Вік. Немаеўскі, Феаф. Мараўскі, Бардзікоўскі і Лелевэль (V-481, XX-283).

Люты.

30. 1—Галоўнакамандуючы рускім войскам перанёс сваю галоўнаю кватэру з Горадні ў Беласток і данёс цару, што ў першым корпусе былі не парадкі (IV-337).

31. 5-6—Рускае войска, накіраванае супроць паўстанцаў, перайшло мяжу Польшчы. Насельніцтва вёсак і мястэчак пахавалася па лясох. Войску падкідалі значкі з надпісам: „за вашу і нашу свабоду“ (IX-530, XX-335).

32. 11-12—Рускае войска перайшло праз рэчку Буг каля Брока і Нура (XX-338).

1831.

Польшча.

Беларусь і Літва.

33. 14—Першая сутычка рускіх з паўстанцамі ў м. Лівы і Сточака. Дзвьярніцкі разбіў рускі корпус Гейсмара (XX-348, XVII-82).

34. 17—Бойка ў в. Допры. Скрынецкі вытрымлівае корпус Розэна (XX-348, XVII-82).

35. 19—Бойка паўстанцаў з расійцамі пры Ваўры (XX-373, XVII-88).

36. 24—Бойка паўстанцаў з расійцамі пад Белалэнкай (XX-388, XVII-96).

37. 25—Бойка пры Грохаве (XX-400—438, XVII-101). Пасьля Грохаўскай бойкі ў Варшаве па прапанове Лелевэля заснавана аддзяленьне руска-літоўскага таварыства. Організаваны сход ваеннага савету па прапанове гэтага-ж аддзяленьня.

38. 27—Галоўнакамандваньне паўстаўшым польскім войскам, па пастанове Сойму, перайшло ад Радзівіла да Скржынецкага (XVII-113). Дзвьярніцкі атрымаў загад ісьці з сваім корпусам на Вальні і Літву для падняцця і падтрыманьня там паўстаньня, а пры немагчымасьці туды прайсьці, пайсьці на перарэз няпрямых зносінаў (XX-475, XVII-127).

39. 28—Польскае войска пад кіраўніцтвам генэрала Рыбінскага вышла з Варшавы супроць Гейсмара і ў другой бойцы пры Ваўры зноў разбіла яго. У гэты-ж час быў разбіты і корпус Розэна пад

34. 17—Недавер'е да літоўскага корпусу ў расійскай арміі. Жаўнеры з гэтага корпусу здаюцца паўстанцам цэлымі палкамі і батальёнамі (XXI-40).

35. 19—Віленскі гарнізон складаецца з адной брыгады (5 дывізіяў) у 3200 чалавек. Гарнізоны іншых гарадоў Беларусі і Літвы яшчэ меншыя (XXI-116).

Польшча.

Вялікім Дубам. Яго корпус з літоўцаў з жоўтымі каўнерамі, замест чырвоных каўнераў у рускіх, здаваўся палякам цэлымі палкамі (XVII-144, XXI-41).

1831.

Беларусь і Літва.

Сакавік.

40. 26—Літва паўстала.

41. 27—Пад кіраўніцтвам Дабраслава Каліноўскага, Сухаржэўскага і Ю. Гружэўскага паўстанцы занялі Расіены. Пасьля гэтага другі атрад з сялян пад камандаю Стравінскага заняў Юрбург (50 вёрст ад Расіен) (XXI-120-121, XVII-163).

41. 27—Сірэвіч з атрадам паўстанцаў заняў Тэльшы і ў Ворнях арганізаваў фабрыку зброі (XXI-122, XVII-163).

42. 28—Бэрнацкі ўнёс у Сойм закон аб вызваленні і надзяленьні зямлёю сялян толькі тых, якія жывуць у дзяржаўных нацыянальных маёнтках. На малым Сойме і камісіі прыняты (XXI-101).

42. 28—Канстантын Херубовіч, Шэмет, Станіслаў Тышкевіч і Адольф Пшэдэцкі сабралі сваіх людзей і занялі Шаўлі. Расійскі гарнізон здаў зброю. У гэты дзень Мацкевіч з коньнікамі адбіў рускі транспорт зброі, які ішоў у Мітаву (XXI-123). З Коўны выступіў з атрадам палкоўнік Барталамей для ўсьмірэння паўстанцаў. Разам з Шаўлямі паўсталі Упіцкі і Панявескі паветы пад кіраўніцтвам Казіміра Трускоўскага (XXI-126, XVII-163).

43. 30—Расійскі атрад Барталамея заняў Расіены (X-235).

Пад Плімзбургам атрад паўстанцаў пад кіраўніцтвам Станевіча быў разбіты расійскім атрадам палкоўніка Барталамея (XVII-163). У гэты дзень паўстанцамі (130 ч.), пад кіраўніцтвам Гаштоўта, заняты Бейсаголы і мясцовы склад зброі.

Пад кіраўніцтвам Трускоўскага і Пшэцішэўскага паўстанцы занялі Панявеж.

Каля Дусят Цэзар Плятэр з сястрою Эміліяй пачаў збіраць атрад паўстанцаў і далучыўся да паўстанчых атрадаў у ваколіцах Анікшт.

1831.

Польшча.

Беларусь і Літва.

Красавік.

44. 2—У польскай і расійскай арміях з'явілася халера. Бойкі на некаторы час спынены (XXI-151 і 153, XVII-217).

44. 2—Атрадам паўстанцаў пад кіраўніцтвам Маўрыка Прозара заняты Янаў-Троцкі і забраны вайсковыя склады. Да яго далучыўся Бэрнард Шукшта, які прывёў 100 чалавек коннікаў і 200 пяхоты.

Паўстанцамі занята Упіта.

45. 3 — Атрад паўстанцаў Вінцука Матусэвіча, які ўзброіў косамі сваіх сялян, заняў Трокі. Расійскі атрад здаўся бяз бойкі (XXI-139).

46. 4—Пад кіраўніцтвам Важынскага, Пршэдэцкага і мясцовага ксяндза Ясінскага паўстанчы атрад заняў Ашмяны (XXI-143). Тут забралі 300 шт. карабінаў і пачалі ўзбройваць людзей. Абшарнік Пшэдэцкі выставіў коньніцу, Зенькевіч—50 чалавек пяхоты і Швэйкаўскі—100 стральцоў.

47. 5—Атрад паўстанцаў, пад кіраўніцтвам Ягеловіча, заняў Палонгу. Расійскі атрад адышоў у Прусы.

48. 8—Пад кіраўніцтвам Цэзара і Эміліі Плятэраў паўстаньне з Дусят і Анікштаў перакінулася ў Вількамірскі і Вялікі паветы.

Расійскі атрад выбіў паўстанцаў з Палонгі.

Другі расійскі атрад палкоўніка Барталамея разьбіў атрад паўстанцаў, які быў пад кіраўніцтвам Рымкевіча, пад Відуклямі. Адпор расійцам давала выключна школьная моладзь на чале з Нарбутам, які тут і забіты.

49. 10 — Атрад Дзэвьярніцкага перайшоў рэчку Буг паміж Крыловым і Літовіжам (XXI-155, XVII-180).

49. 10—Паўстанцы Расіенскага і Шавельскага павеатаў, злучыўшы свае сілы, якіх набралася да 2000 чалавек, з розным узброеннем, пад кіраўніцтвам Урбановіча, Сухаржэўскага, Гружэўскага і Каліноўскага, выбіла расійцаў з Расіен.

50. 11—Атрад паўстанцаў (30 ч.) пад кіраўніцтвам Вік. Барткевіча і ксяндза

Польшча.

51. 12 — Расійскае войска разьбіта паўстанцамі пры Іогане (XXI-76, 78, XVII-159). Дзэвярніцкі з атрадам у Парэчку. Яго атрад сустрэкалі холадна, ня гледзячы на раскіданыя ім адовы, у якіх запрашалася насельніцтва ў паўстанцы. Далучалася толькі шляхта, з сялян-жа ніводзін (XXI-181).

54. 16—Дзэвярніцкі з сваім атрадам дайшоў да Барэмли (XXI-183, XVII-182).

1831.

Беларусь і Літва.

Лабудзя заняў Сьвенцяны, разьбіўшы расійскі атрад у 140 чалавек (XXI-359).

Лапацінскі заняў Дзісну. Выбраны часовы ўрад на чале з старшынёю Падпібентам.

Атрад паўстанцаў, пад кіраўніцтвам Каліноўскага, каля Пасьвеньця выгнаў расійскі атрад палкоўніка Барталамея ў Прусы (XVII-165).

51. 12—Расійскі атрад, пад камандаю кн. Хілкова, прышоў у Вільню ў складзе 12 егерскага палка і першай брыгады ўланскай дывізіі. Разьдзяліліся на два атрады: а) ген. Атрошчэнка для аховы дарогі Менск—Горадня і Ашмянскі павет і б) сам Хілкоў паўночна-заходнія дарогі праз Відзу і Дынабург на Пецярбург.

52. 14—Ашмянскімі паўстанцамі, пад кіраўніцтвам Радзішэўскага, заняты горад Вілейка. На 17/IV склікана канфэдэрацыя для ўстанаўленьня ўлады (XXI-331).

53. 15—3 Ашмян паўстанцы выбіты расійскім атрадам палкоўніка Варзіліна, які вышаў з Вільні. Тут забіта больш 150 чалавек паўстанцаў. Рэшткі іх накіраваліся праз Крэва на Вішнёва (V-495, XXI-144—364).

54. 16—Паўстанцамі занята Маладэчна. Комэндантам прызначаны кіраўнік паўстанцаў, адвакат Ян Вышамірскі.

55. 17—Конфэдэрацыя ў Вілейцы. Выбраны ўрад. Напісаны адовы да шляхты і сялянства.

Залуцкі з атрадам паўстанцаў з Трок і Панявежа пад начальствам Агінскага, Матусэвіча і Білевіча, заняў пазыцыю ў шасьці мілях ад Вільні ў вёсцы Каўганы. Паўстанцаў да 3000 чалавек. Рыхтаваліся для нападу на Вільню (XXI-365).

Паўстанцамі пад кіраўніцтвам ксяндза Вайткевіча заняты Радашковічы (VII-132).

Польшча.

1831.

Беларусь і Літва.

У гэты-ж дзень заняты паўстанцамі таксама вёскі Краснае Сяло, Крыпуны і Касцяневічы.

56. 18—На поўным Сойме закон аб вызваленні сялян, з прычын перагружанасці павесткі дня, не разглядаўся зусім (XXI-109).

57. 20 — Атрад Дзэвярніцкага дайшоў да Хоціна (XXI-193).

58. 21—Выдадзен загад цара аб сфармаванні рэзервавай арміі, пад кіраўніцтвам гр. Талстога, для барацьбы з паўстанцамі. У склад яе ўваходзілі: 4-ты пяхотны і 2-і кавалерыйскі карпусы, а таксама часткі з рэзервовых батальёнаў і эскадронаў дзеючай арміі (XVII-331).

56. 18—Паўстанчы пад кіраўніцтвам Прозара былі разбіты расійцамі на Ковенска-Віленскай дарозе каля в. Карнілава і адышлі на Янаў-Троцкі.

57. 20—Атрад Радзішэўскага, пасля бойкі пад Вішневым, быў разбіты расійскім атрадам генэрала Астрожэнка і ўцёк на Бакшты і далей да Руму.

58. 21—Бойка паўстанчага атраду Залуцкага, у 600 чалавек, пад Аўсянішкамі. Расійцы былі адагнаны ад вёскі.

Паўстанчы атрад Манцэвіча меў бойку з расійскім атрадам генэрала Рэненкамфа пад Дарбянамі. Расійцы адышлі ў Палонгу.

59. 24—Атрад Радзішэўскага пад націскам расійскага войска пакінуў г. Вілейку і праз Любань адышоў на Мядзёл (XXI-360).

Атрад Залуцкага ў гэты-ж дзень пакінуў пазыцыю ў вёсцы Каўганы і накіраваўся праз Янава ў Шаты, адкінуўшы намер заняць Вільню (XXI-368).

Расійскі атрад, пад кіраўніцтвам кн. Хілкова, прышоў у Вільню (XXI-373, XVII-284).

Два паўстанчыя атрады, на чале з маёрамі Пушэта і Шона, вялі наступ на Мар'ямпаль, але былі адбіты. Атрад Пушэта ўцёк у лес (VII-140).

60. 26—Атрад Радзішэўскага заняў пазыцыю ў м. Мядзёл і ўмацаваўся паміж вазёр. Яго атрад складаўся з 3000 чалавек пяхоты і 300 чалавек кавалерыі (XXI-362, XVII-281).

З Вільні ўцяклі каля 450 чалавек студэнтаў, адвакатаў і духоўнікаў і, пад кіраўніцтвам Эмэрыка Станкевіча, орга-

Польшча.

61. 27—Дзвьярніцкі з сваім атрадам перайшоў мяжу Аўстрыі. Такім чынам скончылася надзея рэволюцыянэраў злучыць паасобныя атрады для агульнага паўстання (XXI-198—207, XVII-187).

1831.

Беларусь і Літва.

нізавалі ўзброены атрад і пайшлі ў напрамку на Руднікоўскія лясы і далей у Троцкі павет (XXI-398, 99).

62. 28—Атрады Есмана і Яна Гардэнскага на тракце з Вільні ў Вількамір, у лесе пад Ліпаўкаю, імкнуліся затрымаць расійскую колёну, якая ішла з Вільні, але-ж былі разьбіты і адступілі на Вількамір, а расійцы занялі Шырвінты (XXI-378).

63. 29—Пад Румам атрад Радзішэўскага быў канчаткова разьбіты расійскім атрадам пад кіраўніцтвам палкоўніка Савасьцянава, які ішоў з Менску.

У гэты-ж дзень атрад кн. Хілкова прышоў у Шадаў.

Пад Кейданамі расійскі атрад генэрала Сулімы разьбіў паўстанчы атрад М. Прозара, які адступіў у Датнова (XXI-379).

У гэты дзень атрад моладзі, што вышаў раней з Вільні ў напрамку на Бурбішкі і далей на Руднікі, меў бойку з казакамі пад Эйшышкамі, казакі адступілі.

Пад Кракінавым была сутычка паміж расійскім атрадам Сулімы і паўстанчым Државецкага. Пасьля бойкі паўстанцы адступілі.

Колёна генэрала Хілкова, ідучы з Шырвінт да Сьвянцян, спаткалася пад Ліпаўкаю з паўстанцамі Айсмана і Гарэнскага, апошнія адступілі (VII-147).

64. 30—Расійскі атрад кн. Хілкова прышоў у Панявеж.

Май.

65. 3—Прыехаў у Варшаву літоўскі дэпутат малады Ўрад-коўскі з дакладам аб станові-

65. 3—Паўстанчы атрад Залуцкага прышоў на мызу Пржыстовяны (XXI-380).

Польшча.

шчы паўстаньня на Літве і Беларусі. Паўстанчы ўрад прызначыў кіраўніком паўстаньня на Літве і Беларусі генэрала Янкоўскага. Ён праехаць на Літву ня змог (XXI-247).

1831.

Беларусь і Літва.

66. 4—Расійскі генэрал Суліма нагнаў атрад Залуцкага ў Пржыставянах і разьбіў яго. Залуцкі з рэшткамі (каля 500 чалавек) адступіў на Расію (XVII-285, XXI-380).

Расійцы занялі Сьвянцянны і Панявеж.

Прыехалі на Літву і Беларусь эмісары Варшаўскага ўраду Валовіч і Пржэцлаўскі (XXI-377).

Радзішэўскі, сабраўшы новы атрад паўстанцаў, зноў заняў г. Вілейку, але праз некалькі гадзін быў выбіты палкоўнікам Саф'янавым.

Радзішэўскі з рэшткамі атраду пакіраваўся на Глыбокае для злучэньня з паўстанцамі Дзісьненскага павету (XXI-393).

Расійскі атрад генэрала Палена каля Куршан спаткаўся з паўстанчым Ст. Тышкевіча і разьбіў яго.

67. 5—Прыняты закон аб дапамозе Літоўскім провінцыям. Гэтым законам даюцца льготы тым, хто будзе прымаць удзел у паўстаньні, а хто адмовіцца, будзе лічыцца здраднікам (XXI-246, 47).

67. 5—Залуцкі з рэшткамі свайго разьбітага атраду, перайшоў праз рэчку Дубісу і заняў пазыцыю недалёка ад Расію. Тут у яго атрадзе зьявілася халера. Ён склаў з сябе галоўнае начальства над паўстанцамі і загадаў атрадам самастойна ісьці па сваіх паветах (XXI-381-82).

Генэрал Пален пад Явішкамі разьбіў атрады паўстанцаў Герубовіча і Шэмета.

68. 7—7 мая было вызначана днём для ўзброенага паўстаньня на Украіне.

69. 8—Паўстанцы пад камандаю Брохацкага, Мік. Клоца і Там. Лапацінскага, занялі горад Дзісну (XXI-393).

70. 11—Паўстанчыя атрады з Дзісны былі выбіты і горад заняў расійскі атрад пад камандаю палкоўніка Макарава.

Польшча.

1831.

Беларусь і Літва.

Расійскі атрад генэрала Палена 9 мая, вышаўшы з Шаўляў, заняў Ворні.

71. 12—Расійскі атрад пад камандаю барона Палена, разбіўшы паўстанцаў, заняў Тэльшы (XVII-286).

72. 13—Расійцамі заняты Расіены. Разбітыя паўстанчыя атрады пахаваліся ў густых Рэўтаўскіх, Куршанскіх і Цытавянскіх лясах (XXI-389).

Радзішэўскі з сваім атрадам прышоў у Глыбокае. Тут сабралася паўстанцаў да 6000 чалавек (XXI-394, XVII-289).

73. 15—Расійскі атрад пад кіраўніцтвам Саф'янава, каля м. Глыбокага, зноў разбіў атрады паўстанцаў Радзішэўскага. Радзішэўскі адступіў у Лужкі.

Расійскі атрад генэрала Шырмана разбіў паўстанчы атрад ў Рэтаве, спаліў там парахавую фабрыку і забраў 8 гармат, якія былі прывезены туды з Ворняў.

74. 17—Паўстанчыя атрады з Лужкоў пайшлі дзвюма колёнамі — першая (у ліку 2500 чалавек пад кіраўніцтвам Радзішэўскага, добра ўзброеная) на Вількамір; другая (з касіянэраў і іншых людзей, дрэнна ўзброеных) пад камандаю братоў Ігната і Фэлікса Адахоўскіх у Віцебскі павет (XXI-394).

75. 19—Генэрал Хлапоўскі з атрадам у 800 чалавек ад Сьнядава пасланы на дапамогу на Літву, куды і рушыў у напрамку на Андржэева і Чыжова (XXI-460).

75. 19—Расійскі атрад палкоўніка Бяляева быў разбіты ў Доўгай Вісны (у Руднікоўскім лесе) вышаўшымі ў паўстаньне з Вільні студэнтамі і іншымі людзьмі, але падышоўшая да расійцаў дапамога ў сваю чаргу разбіла студэнтаў. Пасьля бойкі студэнты адступілі ў напрамку на Сумішкі.

76. 20—Паўстанцы пад камандаю Адахоўскіх занялі павятовы горад Лепель (XXI-395).

77. 21—Атрад Хлапоўскага ў Міеніе перайшоў мяжу Польшчы, ідучы на Літву і Беларусь (XXI-461).

77. 21—В. кн. Канстантын Паўлавіч прыехаў з Слоніму ў Менск.

Паўстанчыя атрады Расіенцаў (Урбановіча, Рымкевіча і Каліноўскага)

Польшча.

1831.

Беларусь і Літва.

злучыліся з Тэльшаўскімі атрадамі (Урбановіча і Тамкевіча), адбілі колёну генэрала Палена і спыніліся ў лесе пад Задвопнямі.

Расійскі атрад генэрала Шырмана канчаткова разьбіў паўстанцаў, якія вышлі з Расіен. З гэтага часу паўстаньне на Жмудзі хіліцца да ўпадку.

Паўстанчы атрад Серакоўскага заняў Ставішкі і, злучыўшыся з атрадамі Заліўскага, выбіў расійцаў з Шчучына і пайшоў на Граеў.

78. 23—Атрад Хлапоўскага каля Гайноўшчыны разьбіў расійскі атрад маёра Ліндэна. Палонных не бяруць з прычыны халеры. Пасьля бойкі Хлапоўскі пайшоў праз Нарэўку і Масеева на Рудню і далей па дарозе на Сьвіслач (XXI-462).

78. 23 — Атрад Радзішэўскага праз Рышманы — Салокі — Довгелі прышоў у Віжунскі лес і стаў лягерам. Тут атрады падзяліліся: Радзішэўскі застаўся начальнікам над Вілейцамі. — Сьвянцянцы і Дзісьненцы выбралі сабе начальнікамі Барткевіча і Брахоўскага (XXI-397, XVII-28).

В. кн. Канстантын Паўлавіч выехаў з Менску ў Віцебск.

Расійскай брыгадаю 4 гусарскай дывізіі пад кіраўніцтвам генэрала Каблюкова дашчэнтну разьбіты атрад Адахоўскіх і г. Лепель заняты расійцамі.

79. 25—Паўстанчыя атрады Прозара і Пушата спаткаліся з расійскім атрадам у Зялёнай Пушчы на Аўгустоўска-Марыямпальскай дарозе. Паўстанчыя атрады пасьля бойкі адышлі далей для злучэньня з польскімі войскамі.

80. 26—Пасьля ўпартай бойкі расійцы занялі Астраленка. На вайсковую службу паўстанцы прызвалі мужчын ад 17 да 50 гадоў пад назваю „паспалітага рушэньня“ (XVII-251—269).

80. 26—Атрад Хлапоўскага спаткаўся з генэралам Рэнгертам у Белавескай Пушчы і, разьбіўшы яго, забраў усе гарматы і 120 фургонаў.

81. 27—Гельгуд, Дэмбінскі і Роланд з атрадам у 12000 чалавек з 26 гарматамі накіраваліся з Ломжы праз Ставішкі на Літву і Беларусь на дапамогу паўстанцам (XXI-346, XVII-317).

1831.

Польшча.

Беларусь і Літва.

82. 28—Злучаныя атрады Пушата і Прозара, якія ішлі ў напрамку на Горадню, спыніліся для адпачынку ў Падпірках. Тут іх выдаў расійцам падафіцэр атраду Пушата Маўчановіч і яны былі разбіты расійцамі.

83. 29—Атрад Хлапоўскага перайшоў праз Нёман і пашоў далей на Горадню, а потым звярнуў управа (XXI-463).

Атрад Гельгуда, Дэмбінскага і Роланда разбіў расійскі атрад барона Сакена каля Райграда і Войдаў (XXI-469).

84. 30—Атрад студэнтаў, злучыўшыся з атрадам Матусэвіча, быў канчаткова знішчаны расійскім атрадам палкоўніка Савасьцянава і іншымі ў Ваштартанскім лесе пад Душмянамі, больш 200 чалавек паўстанчай моладзі было забіта. Рэшткі паўстанцаў далучыліся да войска Хлапоўскага (XXI-401).

85. 31—Атрад паўстанцаў, пад камандаю Барткевіча і Брахоўскага, з Вішунскага лесу пайшоў праз Сьвядосье, Шыманцы, Купішкі і Субач у Трашкуны, дзе і спыніўся. Тут ён атрымаў загад далучыцца да Гельгуда.

Атрад-жа Радзішэўскага, уцякаючы ад кн. Хілкова, пайшоў на Сьвядосье-Купішкі-Каварск і Вількамір да Падшырвінтаў, дзе таксама атрымаў загад далучыцца да атраду Хлапоўскага (XXI-397).

Атрад Хлапоўскага заняў г. Ліду, дзе разбіў моцны расійскі атрад пад камандаю капітана Камарніцкага (XXI—463).

Паўстанчы атрад капітана Жылінскага, пераходзячы з Белавежы ў Беластоцкія лясы, напаў на расійцаў у Гарадку (каля Беластоку). Расійцы здаліся.

Чэрвень.

86. 2—Атрад Гельгуда, Дэмбінскага і Роланда прышоў у Мар'ямпаль і ідзе далей у напрамку на Коўню, гонячы

1831.

Польшча.

Беларусь і Літва.

перад сабою корпус барона Сакена. Тут іх сустрэлі дэпутаты літоўскіх паўстанцаў, якія інфармавалі іх аб становішчы паўстанчага руху на Літве і Беларусі (XXI-473).

87. 3—В. кн. Канстантын Паўлавіч у Віцебску памёр ад халеры.

88. 4—У Вільню прышоў генэрал Суліма з Ладаскім і Ямбургскім палкамі, усяго каля 2200 чалавек (XXI-482).

89. 6—Атрад Гельгуда, Дэмбінскага і Роланда ля Ніжніх-Гельгудзішак перайшоў праз Нёман (XVII-320).

89. 6—Атрад Хлапоўскага з Ліды ідзе праз Араны, Стаклішкі ў Кейданы.

Паўстанчы атрад капітана Жылінскага ў лесе „Горы“ разьбіў невялікі атрад казакаў, якія адступілі ў Беласток.

У Мазырскім павеце арганізаваўся з некалькіх дзесяткаў чалавек паўстанчы атрад пад кіраўніцтвам Каневіча. Спачатку паўстанцы займаюць на Оўруцкім тракце паштовыя станцыі: у Міхалках, Кароліне і Кузьмічах. Тут яны разброілі расійскі атрад і забралі яго ў палон. (VII-140).

90. 8—Атрад Гельгуда, Дэмбінскага і Роланда прышоў у Кейданы, дзе да іх з'явіўся і Хлапоўскі. Атрад яго, перайшоўшы праз рэчку Вілью ля Янава, заняў пазыцыю пры Жэйме.

Атака Вільні прызначана на 19 чэрвеня. (V-495, XXI-477).

91. 9—У Вільню прышоў кн. Хілкоў з трыма ротамі егераў і двума эскадронамі уланаў, усяго каля 600 чалавек (XXI-482).

92. 10—Памёр ад халеры ў Клёшаве (тры вярсты ад Палтуска) галоўнакамандуючы расійскім войскам генэрал Дзібіч-Забалканскі (XXI-459).

92. 10—Атрад паўстанцаў пад начальствам Барткевіча і Брахоцкага каля Жэймы далучыўся да атраду Гельгуда. Пяхота была далучана да 19 палка, а з коньніцы сфармавалі 10 і 11 уланскія палкі (XXI-397).

93. 11—Атрад паўстанцаў пад камандаю Радзішэўскага ў Чабішэк далучыўся да атраду Хлапоўскага. З пя-

Польшча.

1831.

Беларусь і Літва.

хоты Радзішэўскага сфармавалі 25 пяхотны полк, а з коньніцы 12 уланскі (XVII-289, XXI-397).

Расійскі атрад генэрала Сакена ў 7000 чалавек і 26 гармат прышоў да Вільні і заняў пазыцыю ў 9 вярстах ад гораду, на Панарскіх гарах (XXI-476).

Атрад паўстанцаў Шыманскага ў ліку 5000 чалавек прышоў у Расіены і накіраваўся далей праз Шыдлова і Цытавяны да Шаўляў, каб заняць гэты горад (XXI-481).

Каневіч з сваім атрадам паўстанцаў прабуе наступаць на горад Мазыр, але пасля кароткай бойкі паўстанцы былі разбіты і адступілі ў Міхалкі. Тут іх канчаткова разбіў расійскі атрад, вышаўшы з Мазыра. Каневіч уцёк у Міхеды, дзе злучыўся з рэшткамі паўстанцаў Овруцкага і Радамыскага паветаў (VI-141).

94. 12—Войска Гельгуда прасунулася да Жэймы (XXI-479).

Расійскі атрад генэрала Сакена прышоў у Вільню (XXI-482).

95. 14—Атрад Хлапоўскага зноў, перайшоўшы праз рэчку Вілью ля Чабішак, заняў пазыцыю пры Рыконтах, у 18 вярстах ад Вільні і чакаў падыходу астатніх войск, прызначаных для заняцця Вільні (XXI-480).

У Вільню прышоў генэрал Острошчэнка з 2000 чалавек (XX-1482).

96. 15—Атрад Дэмбінскага праз Шырвінты па Вількамірскай дарозе прышоў пад Вільню і заняў пазыцыю каля Мейшаголы—10 вёрст ад Вільні.

97. 16—У Вільню прышоў праз Мерачанку, Ораны і Лейпуны расійскі атрад генэрала Куруты ў ліку каля 5800 чалавек (XXI-485).

Атрад паўстанцаў, пад камандаю Шыманскага, разбіты расійцамі пад Шаўлямі, адступіў на Цытавяны. Тут забіта 500 чалавек паўстанцаў (XXI-482).

98. 17—Тры колёны расійцаў, якія вышлі з Вільні па дарогах на Яна-

Польшча.

1831.

Беларусь і Літва.

ва, Вількамір і Неменчын, пад агульным кіраўніцтвам кн. Хількова, нанеслі паражэнне атраду Дэмбінскага і ён адступіў на Мэйшаголы (XXI-484).

99. 18—Атрад Гельгуда прышоў у Рыконту. Сюды-ж прышоў і атрад Заліўскага. Гельгуд раскідае свае сілы: ён даў загад атраду Дэмбінскага ісьці ў Немянчын, атраду Шыманскага — у Палонгу (V-495). Наступ на Вільню, як і раней, прызначаны на 19 чэрвеня (XXI-483, XVII-323).

У ваколіцах Брагіна шляхціц Міхал Легенза з дваровых людзей арганізаваў у 22 чалавекі партызанскі атрад (VII-143)

100. 19—Паўстанцы а 9 гадзіне раніцы пайшлі ў наступ на Панарскія горы для заняцця Вільні і, пасля няўдалай бойкі, Гельгуд даў загад паўстанчаму войску адступіць. Усе адступілі ў Жэймы і Кейданы (V-495, XXI-484—489, XVII-325—329).

101. 20—Часьць расійскай рэзэрвай арміі, 4-я гусарская дывізія пад кіраўніцтвам генэрала графа Талстога, прышла ў Вільню (XXII-122, XVII-331).

З Бабруйску ў Мазырскі і Овруцкі паветы прышоў расійскі атрад палкоўніка Тутольніна 23 стралковага палка (VII-144).

102. 21—23 — Прышлі ў Вільню дадатковыя войскі рэзэрвай арміі, 13 і 15 пяхотных дывізіі, 2 кавалерыйскі корпус. Такім чынам, у ваколіцах Вільні сабралася каля 40.000 чалавек войска, больш чым у тры разы болей за паўстанцаў (XXII-123, XVII-331).

103. 24 — Рэзэрвовая армія падзялялася ў Вільні на 2 колёны і рушыла супроць паўстанцаў. Першая колёна з атрадаў Хілкова, Сулімы і Сакена, пад кіраўніцтвам кн. Хілкова, у складзе 19 батальёнаў і 22 эскадронаў — 2700 чалавек кавалерыі і 800 казакаў, усяго 15300 чалавек і 63 гарматы, пашла па вялікай Ковенскай дарозе. Дру-

1831.

Польшча.

Беларусь і Літва.

гая колёна, пад кіраўніцтвам графа Куруты, а потым барона Крэйца, з 17 батальёнаў і 21 эскадрона—3000 кавалерыі і 800 казакаў, усяго 15400 чалавек і 52 гарматы, выходзіла правей першай калёны ў напрамку на Янава. Апрача гэтых колён быў вылучаны асобны лятучы атрад пад кіраўніцтвам г. м. Гельфрэйга з 2000 чалавек кавалерыі і 4 гармат, які перайшоў праз рэчку Вілью для ачысткі правага берагу і для прыкрыцця руху абодвых колён (XXII-123-124, XVII-331).

104. 25—Прыехаў у Пултуск новы галоўнакамандуючы расійскіх войск гр. Паскевіч-Эрыванскі. (XXII-46, XVII-353). Колькасьць яго войск 135000 чалавек і 600 гармат (XXII-51).

104. 25 — Атрад паўстанцаў пад кіраўніцтвам Шыманскага зноў заняў Шаўлі, але скоро быў выгнаны расійскім атрадам Шырмана і адступіў на Цытавяны.

Расійскі атрад палкоўніка Тутольніна ў Міхаедаўскіх лясох, каля вёсак Сітаўка і Рудня, разбіў паўстанчыя атрады Каневіча і Легензы. Каневіч уцёк у Варшаву, дзе пасля быў уведзены ў сойм як пасол ад Мазырскага павету. Легенза забіты (VII-145).

105. 28 — Расійскі атрад ген. Маліноўскага разбіў паўстанцаў Кекерніцкага і забраў Коўню (XXII-125).

106. 29 — Расійскі атрад ген. Хілкова наступаў на Вількамір, які быў заняты колёнай Дэмбінскага, але быў адбіты (XXII-127).

Ліпень.

107. 1—Другая расійская колёна вылучыла атрад пад камандаю барона Делінзгаўзена, які атакаваў перадавыя часткі Дэмбінскага на левым беразе рэчкі Сьвенты (XXII-127).

108. 3—Паўстанчыя атрады Гельгуда вышлі з Кейдан і пайшлі: Гельгуд на Расіены, Роланд—на Бейсаголу, а Дэмбінскі—к Панявежу (XXII-130, XVII-332).

109. 5—Пасля бойкі з расійцамі пад Плімбургам ген. Гельгуд адступіў

Польшча.

1831.

Беларусь і Літва.

на Расіены, дзе злучыўся з атрадам паўстанцаў пад камандаю Шыманскага і накіраваўся на Цытавяны (XXII-131).

Атрад Дэмбінскага атакаваны расійскім атрадам Каблукова каля Панявежу, пасля бойкі Дэмбінскі адступіў на Невяж і далей (XXII-134—136).

110. 6—Атрад Гельгуда пакінуў Расіены, перайшоў Нёман і накіраваўся на Шаўлі.

111. 7—Ліквідаваны паўстанчы атрад Заліўскага, сілаю ў 600 чалавек і адну гармату, у балотах недалёка вёскі Саколды (недалёка ад ст. Букштэль, паміж Горадняй і Беластокам) (XXII-181, XVII-341).

Атрад Дэмбінскага з-пад Невяжа прышоў у Шаўлі (XXII-140).

112. 8—Атрады паўстанцаў Гельгуда і Хлапоўскага прышлі ад Расіен, Роланда—ад Куршан пад Шаўлі. Пасля бойкі з расійцамі пад Шаўлямі яны адступілі ў Куршаны, адкуль пайшлі: Дэмбінскі—на Мешкуці, Роланд—на Палонгу, а Гельгуд і Хлапоўскі—у Горжды да Прускай мяжы (XXII-151—159, XVII-332—337).

113. 10—Атрад паўстанчых польскіх войск пад кіраўніцтвам Ражыцкага, перайшоўшы праз р. Буг каля Драгічына, пайшоў на Літву і Беларусь праз Семяцічы, Мелейчыцы, Арэшкаў і далей да Белавескага лесу (XX-111).

114. 13—Колёны Хлапоўскага з Гельгудам перайшлі Прускую мяжу і разброіліся. Афіцэр Казімір Скульскі застрэліў Гельгуда за здраду (V-493, XXII-166—168, XVII-340).

115. 16—Колёна паўстанцаў пад кіраўніцтвам Роланда перайшла Прускую мяжу і разброілася.

115. 16—Паўстанчы атрад Дэмбінскага нагнаў расійцаў і пасля бойкі каля Малят Дэмбінскі адступіў далей у Інтуркі (XXII-182).

Польшча.

Усяго перайшло 6800 чалавек людзей, 4500 коняй і 27 гармат (V-495, XVII-341).

1831.

Беларусь і Літва.

Партызанскі паўстанчы атрад з каманды Есьмана, пад кіраўніцтвам Врублеўскага, оперуе на Віленска-Вількамірскай дарозе (VII-132, XVII-343).

116. 17—Атрад Дэмбінскага разьбіў невялікі расійскі атрад у Падбродзі і пайшоў далей на Зулаў, Міхалішкі, Невсталішкі (XX-188, XVII-345).

117. 19—Дэмбінскі пайшоў з атрадам праз Жодзішкі ў Данушэў, дзе і перайшоў на левы бераг ракі Вілы (XXII-191, XV—345).

118. 20—Дэмбінскі прышоў у Смаргонь і рушыў далей праз Крэва, Баруны ў Гальшаны (XXII-194, XVII-345).

119. 22—У ваколіцах Навагрудку некалькі дзён таму назад падняў паўстаньне „предводитель дворян“ Кошыц (XXII-261).

Атрад Дэмбінскага зьвярнуў управа і пайшоў на Вялікую Волю, дзе перайшоў праз рэчку Шару і прышоў у Дзярэчын. Тут да яго далучыўся атрад паўстанцаў у 250 чалавек пад кіраўніцтвам абшарніка Бронскага з Слонімскага павету (XXII-196-97, XVII-348).

У Трабах расійскія атрады нагналі Дэмбінскага. Тады ён пайшоў на Ёўе, перайшоў уночы праз Нёман у Збойска і пасля адпачынку пакіраваўся на Всялюб, па дарозе на Навагрудак і далей на Дзятлава (XVII-367).

120. 24—Паўстанчы корпус Дэмбінскага адступаючы разьбіў пад Дзятлавым невялікі расійскі атрад на чале Станковіча, які ішоў з Слоніма для зьнішчэння паўстаньня (XXII-261, XVII-347).

121. 26—Дэмбінскі прайшоў Зельву, Ёзабелін і праз дзень пайшоў на Прозарава ў Белавескі лес (XXII-262, XVII-348).

122. 27—Расійская армія пакінула пазыцыю ў Нешавы (XXII-235).

Польшча.

1831.

Беларусь і Літва.

123. 28—Атрад Дэмбінскага прайшоў в. Бернікі і накіраваўся на в. Рудню. Тут далучыўся да яго высланы на Літву і Беларусь, у дапамогу Гельгуду, Ражыцкі, і яны, злучыўшыся, пайшлі далей назад на Варшаву (XVII-350, XXII-268—270).

124. 30—Каля м. Пагост (Піншчына) ў двары Плянтах, пад кіраўніцтвам Тытуса Пуслоўскага, зганізаваўся з шляхты, дваровых і сялян паўстанчы атрад, які накіраваўся праз Логічын у Слоні́мскі павет (VII-150).

125. 31—Дэмбінскі праз Орлю і Боцкаў пайшоў на Далабова, Гродзіск, Побікры ў Цэхановец (XXII-273, XVII-350).

Жнівень.

126. 3—Атрад Дэмбінскага ад Радзіміна, дзе ён атрымаў спозьнены загад застацца на Літве, пайшоў на Моркі і прышоў у Варшаву (XXII-276, XVII-352).

126. 3—Пуслоўскі, павялічыўшы свой атрад паўстанцаў да 300 чалавек, перайшоў з Слоні́мскага павету ў Кобрынскі і далей ня мяжу Ковенскага павету аж да Асаўца. Тут яго атрад узрос да 1000 чалавек. Між іншымі да яго атраду далучыліся 20 чалавек рабочых з фабрыкі сукна ў Хомску (VII-135).

127. 6—Супроць атраду Пуслоўскага з Слоні́ма вышаў расійскі атрад конніцы пад кіраўніцтвам палкоўніка Лінскага, тады Пуслоўскі адступіў назад у Пінскі павет (VII-158).

128. 8—Атрад палкоўніка Лінскага пад вёскамі Невелем і Хенчыцамі ў дзвюх бойках разьбіў дашчэнтну паўстанчы атрад Пуслоўскага (VII-159).

129. 14—Дэкрэтам Сойму Пронзінскі прызначаны быў галоўным начальнікам паўстанчых войск (XVII-311).

129. 14—Паўстанчы атрад каля 400 чалавек, пад кіраўніцтвам капітана Пашкоўскага, знаходзіцца ў Налібоцкіх, Вішнеўскіх, Бакштанскіх і Івенскіх лясах.

130. 15—Пераварот Крукавецкага ў Варшаве. Скрынецкі здаў Дэмбінскаму часова галоўнае камандваньне

1831.

Польшча.

Беларусь і Літва.

паўстаўшым польскім войскам (XII-312, XVII-328).

131. 16 — Народны ўрад зацьвердзіў галоўнакамандуючым Дэмбінскага і перадаў сваю ўладу Сойму (V-502).

132. 17—Сойм па закону перадаў усю ўладу прэзыдэнту народнага ўраду Крукавецкаму. Галоўнакамандуючым Крукавецкі прызначыў замест Дэмбінскага — Малахоўскага, а сваім намесьнікам—Бонавентуру Немаеўскага (IV-504, XXII-366).

133. 18—Руская армія заняла пазыцыю ў Надаржына (XXII-411).

Верасень.

134. 8—Расійцы занялі Варшаву (XVII-400—420). Незанятымі расійцамі засталіся толькі Модлін і Замосьце (XXII-579, 693, XVII-440).

135. 10—Польскім галоўнакамандуючым паўстаўшымі войскамі выбраны Рыбінскі (XXII-596). Сойм перанёс свае паседжаньні ў капуцынскі манастыр у Закрочыме, недалёка ад Модліна (XXII-603).

136. 28—Атрад Ражыцкага ў ліку 1400 чалавек і 6 гармат перайшоў у Прусы каля Хшанова (XVII-431—434).

Кастрычнік.

137. 5 — Рэшткі польскага войска, якое не здалося расійцам, у ліку каля 21000 чалавек, 95 гармат і 9000 коняй, разам з галоўнакамандуючым Рыбінскім, каля в. Шуль-

1831.

Польшча.

Беларусь і Літва.

цова, перайшлі Прускую мяжу і пад Бродніцаю разброіліся (XX-671, XVII-435, 439).

138. 9—Расійцы занялі Модлін. Гарнізон крэпасці складаўся з 6000 чалавек (XVII—440, XXII—639).

139. 21—Замосьце аддалося расійскаму войску. Гарнізон крэпасці складаўся з 4000 чалавек (XVII-440, XXII-693).

138. 9—Паўстанчы атрад на чале з кап. Пашкоўскім, які трымаўся да канца верасня ў Ашмянскім павеце, даведаўшыся, што расійцы ўжо занялі Варшаву і Модлін, раздаў зброю жыхаром Закрочынскай пушчы, а сам пайшоў у Прусію. Таксама да гэтага часу трымаўся на Літве і паўстанчы атрад Трускоўскага.

140. У 1831 годзе паўстанцы галоўным чынам распаўсюджваліся па губернях: Ковенскай і Віленскай менш у Менскай і зусім мала ў Горадзенскай і Віцебскай губернях. Гэта падкрэслівае і спіс канфіскаваных маёнткаў у 1834 годзе першых двух катэгорый удзельнікаў паўстання. Так па Віцебскай губ. канфіскаваны ў 1 асобы, Магілёўскай—2, Кіеўскай—123, Менскай—каля—125, Горадзенскай—277, Падольскай—460, Валынскай—527 і самая большая лічба, гэта Віленскай—1314 (VII-181).

ГЕАГРАФІЧНЫ ПАКАЗЬНІК ДА ТАБЛІЦЫ І КАРТЫ.

Анікшты, 30-III, 8-IV
 Андржэева, 19-V
 Астраленка, 26-V
 Аўгустоўска-Марыямпальская дарога, 25-V
 Аўсянішкі, 21-IV
 Ашмяны, 4-15-VI
 Ашмянскі павет, 12-IV, 9-X
 Араны, 6-VI
 Арэшкаў, 10-VII

Беластоцкая вобласць, 1830. 13-XII
 Беласток, 1831, 1-II, 30-V
 Белалэнка, 24 і II
 Бейсаголы, 30-III, 3-VII
 Варэмя, 19-IV

Бакшты, 20-IV
 Баруны, 20-VII
 Бакштанскія лясы, 14-VIII
 Белавеская Пушча, 26-V
 Белаваж, 30-V
 Беластоцкі лес, 30-V
 Белавескі лес, 10-26-VII
 Бернікі, 28-VII
 Бошкаў, 31-VII
 Брагін, 18-VI
 Бродніца, 5-X
 Букштэдз, 7-VII
 Бурбішкі, 29-IV
 Буг, 10, 11, 12-II
 Брук, 11, 12-II

- Варшава, 1830, 28-XI, 1831, 16, 25-I, 25-II, 3-V, 25-VI, 28-VII, 3, 15-VIII, 8-IX, 9-X.
 Вальнская губ. 1830, 13-XII
 Ваўры, 28-II
 Ваштартанскі лес, 30-V
 Вержба, 1830, 28-XI
 Веліскі павет, 8-IV
 Віленья, 1809, 1818, 27-V. 1825, 13-V. 1830, 28-XI, 3-XII. 1831, 20-I, 28-III, 12, 15, 17, 24, 26, 28, 29-IV, 19-V, 4, 8, 9, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24-VI
 Віленская губ. 1830, 13-XII
 Вількамірскі павет, 8-IV
 Вількамір, 28-IV, 17, 30-V, 17, 29-VI
 Відуклі, 8-IV
 Відзы, 12-IV
 Вілейка, 14, 17, 24-IV, 4-V
 Вілья, р. 8, 16, 24-VI, 19-VII
 Вількамірская дарога, 15-VI
 Віленска-Вількамірская дарога, 16-VII
 Віцебскі павет, 17-V
 Віцебск, 23-V, 3-VI
 Вішнёва, 15, 20-IV
 Вішнёўскія лясы, 14-VIII
 Віжунскі лес, 23, 31-V
 Ворны, 27-III, 11, 15-V
 Войдаў, 29-V
 Вялікі Дуб, 28-II
 Вялікая Воля, 22-VII
- Гальшаны
 Горадня, 1818, 27-V, 1830, 12, 13-XII, 1831, 1-II, 12-IV
 Горадзенская губ. 1830, 13-XII
 Граў, 21-V
 Гайноўшчызна, 23-V
 Гарадок, 30-V
 Глыбокае, 4, 13, 15-V
 Грохава, 25-II
 Гродзіск, 31-VII
 Горы, лес, 6-VI
 Горжды, 8-VII
- Дарбяны, 21-IV
 Датнава, 29-IV
 Данушаў, 19-VII
 Далабова, 31-VII
 Денціола, 22-VII
 Дзісна, 11-IV, 8, 11-V
 Дзісьненскі павет, 4-V
 Дзярэчык, 22-VII
 Допрэ, 17-II
 Доўгелі, 23-V
 Доўгая Вісна, 19-V
 Драгічын, 10-VII
 Дусяты, 30-III, 8-IV
 Дубіса рэчка, 5-V
 Душмяны, 30-V
 Дынабург, 12-IV
 Дзятлаў, 24-VII
- Жэймы, 8, 10, 12, 19-VI
 Жодзішкі, 19-VII
- Задвойні, 21-V
 Закрочын, 10-IX
- Закрочынская пушча, 9-X
 Замосьце, 8-IX, 21-X
 Зельва, 26-VII
 Збойск, 22-VII
 Зулаў, 18-VII
 Зялёная пушча, 25-V
- Івянскія лясы, 14-VIII
 Ізабелін, 26-VII
 Інтуркі, 16-VII
 Іогана, 12-IV
- Каўганы, 17, 24-IV
 Капуцынскі манастыр, 10-IX
 Касцяненчы, 17-IV
 Караліна, 6-VI
 Карнілава, 18-IV
 Каўрск, 30-V
 Кейданы, 29-IV, 6, 19-VI, 3-VII
 Клёшаў, 10-VI
 Ковенска-Віленская дарога, 18-IV, 24-VI
 Коўня, 2, 28-VI
 Крэва, 15-IV, 20-VII
 Краснае Сяло, 17-IV
 Крыпуны, 17-IV
 Кракінаў, 29-IV
 Крупішкі, 30-V
 Куршаны, 4-V, 8-VII
 Куршанскі лес, 12-V
 Кузьмічы, 6-VI
- Лепель, 20, 23-V
 Лейпуны, 16-VI
 Лівы, 14-II
 Ліпаўка, 28, 29-IV
 Ліда, 30-V, 6-VI
 Ломжа, 27-V
 Лужкі, 15, 17-V
 Любань, 24-IV
- Мазырскі павет, 6, 25-VI
 Мазыр, 11-VI
 Макатова, 1830, 28-XI
 Маладэчна, 16-VI
 Марыямпаль, 24-IV, 2-VI
 Масеева, 23-V
 Маляты, 16-VII
 Менская губ., 1830, 13-XII
 Менск, 12, 29-IV, 21, 23-V
 Мейшаголы, 15, 17-VI
 Мелейчыцы, 10-VII
 Мерачанка, 16-VI
 Мешкуці, 8-VII
 Мітава, 28-III
 Міена, 21-V
 Міхалкі, 6, 11-VI
 Міхалішкі, 17-VII
 Міхаеды, 11-VI
 Міхаедзкія лясы, 25-VI
 Моркі, 3-VIII
 Модлін, 8, 10-IX, 9-X.
 Мядзіол, 24, 26-IV
- Нарэўка, 23-V
 Навагрудак, 22-VII
 Налібоцкія лясы, 14-VIII

Надаржын, 18-VIII
 Нёман, 29-V, 6-VI, 6, 20-VII
 Невяжа, 5, 7-VII
 Невсталішкі, 17-VII
 Неменчын, 17, 18-VI
 Нешава, 27-VII
 Ніжня Гельгудзішкі, 6-VI
 Нур, 11, 12-II

Оўруцкі павет, 11-VI
 Оўруцкі тракт, 6-VI
 Орля, 31-VII

Падольская губ., 1830, 13-XII
 Панявеські павет, 28-III
 Панявеж, 30-III, 17, 30-IV, 4-V, 3, 5, 8-VII
 Пасьвєнця, 11-IV
 Парэцк, 12-IV
 Падпіркі, 28-V
 Падшырвінты, 30-V
 Паланген, 18-VI
 Панарскія горы, 19-VI
 Падбродзе, 17-VIII
 Песярбург, 1830, 5, 21-XII, 1831, 12-IV
 Плоцк, 1830, 15-XII
 Плімбург, 30-III, 5-VII
 Пржыстовяны, 3, 4-V
 Прозарава, 26-VII
 Полонгі, 5, 8, 21-IV, 8-VII
 Побікры, 31-VII
 Пултуск, 10, 25-VI

Расіены, 1818, 27-V, 1831, 26, 30-III, 10-IV,
 5, 12-V, 3, 11-VI, 6-VII

Расіенскі павет, 10-IV
 Радамыскі павет, 11-VI
 Радашковічы, 17-IV
 Райгрод, 29-V
 Радзімін, 3-VIII
 Рум, 20, 29-IV
 Руднікоўскі лес, 26-IV, 19-V
 Руднікі, 29-IV
 Рудня, 23-V, 28-VII, 25-VI
 Рышманы, 23-V
 Рыконта, 14, 18-VI
 Рэўтаўскі лес, 12-V
 Рэўтаў, 15-V

Салокі, 23-V
 Саколда, 7-VII

Семяцічы, 10-VII
 Сітаўка, 25-VI
 Слонім, 21-V, 24-VII
 Слоні́мскі павет, 22-VII
 Смаргонь, 20-VII
 Ставішкі, 21, 27-V
 Стаклішкі, 6-VI
 Сточек, 14-II
 Субач, 30-V
 Сьвєнцяны, 11, 28-IV, 4-V
 Сьнядова, 19, 30-V
 Сумішкі, 19-V
 Сьвіслач, 23-V
 Сьвєнта, рэчка, 1-VII

Трокі, 3, 17-IV
 Троцкі павет, 26-IV
 Трашкуны, 30-V
 Трабы, 22-VII
 Тэльшы, 27-IV, 12-V

Упіта, 2-IV
 Упіцкі павет, 28-IV
 Усялюб, 22-VII

Хоцін, 20-IV
 Хшанова, 28-IX

Цытавянскі лес, 12-V
 Цытавяны, 11, 16, 25-VI, 5, 6-VII
 Цехановец, 31-VII

Чабішкі, 11, 14-VI
 Чыжова, 19-V

Шаўлі, 28-III, 11-V, 11, 16, 25-VI, 6, 7, 8-VII.
 Шавельскі павет, 10-IV
 Шары, 24-IV
 Шадаў, 29-IV
 Шара, рэчка, 22-VII
 Шульцова, 5-X
 Шырвінты, 28, 29-IV, 15-VI
 Шыманцы, 30-V
 Шыдлова, 11-VI
 Шчучын, 21-V

Юрзбург, 26-III

Янава, 24-IV, 8, 17, 24-VI
 Янаў-Троцкі, 2, 18-I-V
 Янушкі, 5-V

МАТАР'ЯЛЫ 3 МЕСЦ.

А. Немцаў.

Гута „Комінтэрн“.

Месцазнахаджэньне і кароткая гісторыя.

Гута „Комінтэрн“ знаходзіцца ў Бабруйскім раёне Бабруйскай акругі ля самай шашы Бабруйск—Слуцк, у адлегласьці 26 кілём. ад г. Бабруйска, 55 кіл. ад Глуска і 80 кіл. ад Слуцка.

Зносіны рабочых гуты і жыхароў з пасёлку ля яе адбываюцца пры дапамозе аўтобусаў, рух якіх наладжаны рэгулярна.

Завод пабудаваны ў 1887 годзе памешчыкам Грыцэнка на яго зямлі, сярод лесу, дзе ёсьць шмат пяску для вырабу шкла. У першыя гады існаваньня гуты на ёй вырабляліся ваконнае шкло і бутэлькі; пазьней—у пачатку 20-га стагодзьдзя—тут выраблялі лямпавае шкло, карафіны, шклянкі, аптэчныя прылады, бутэлькі, ручкі для дзьвярэй і інш.

Перад імперыялістычнай вайной гуту ад Грыцэнкі ўзялі ў арэнду браты Ашкінадзе і Лазінскі.

Да рэвалюцыі на гуче лічылася каля 200 рабочых, якія працавалі ў 3 зьмены; праца адбывалася пераважна зьдэльна. У часе імперыялістычнай вайны завод працаваў з перабоямі з-за нястачы кваліфікаваных рабочых, якіх забіралі на вайну; такая-ж зьява назіралася і ў часе рэвалюцыі з дадаткам сюды яшчэ адной прычыны—недахопу некаторых матар'ялаў, неабходных для вырабу шкла.

З агульным уздымам і наладжваньнем гаспадаркі ўсяго Саюзу пачынае наладжвацца і праца гуты „Комінтэрн“. У 1926 годзе гуту перабудавалі, і ў сучасны момант коштаўнасьць яе выяўляецца наступнымі лічбамі:

Ванна . . . —124 т. руб.

Цянульня . . . — 7 т. „

Машыны тэхнічн. абсталяваньня . . . 42 т. „

Сілавая ўстаноўка . . . — 15 т. „

Будынак заводу . . . —25 т. руб.

Жылыя будоўлі пры

заводзе —55 т. руб.

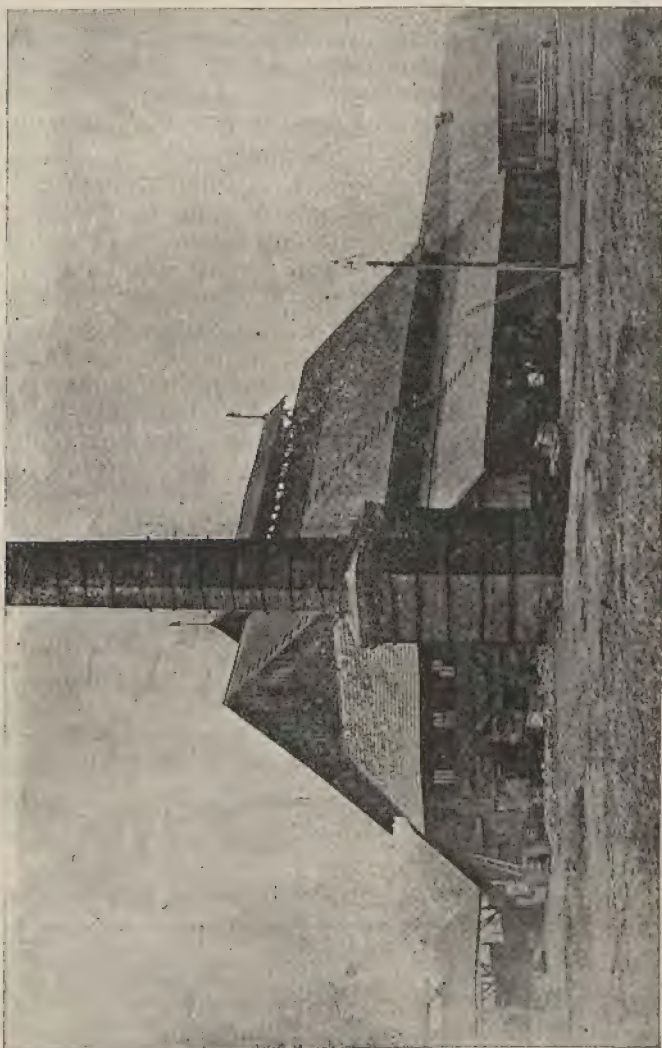
Розныя дапаможныя

будоўлі —35 т. руб.

Продукцыя гуты—у сучасны момант бутэлькі і слоікі—на падводах адвозіцца ў Бабруйск у Белшклотрэст і Дзяржспірт.

Процэс вытворчасці.

Гута мае 4 корпусы: выдувальны, матар'яльны, упаковачны і сілавы. Галоўны корпус — выдувальны — уяўляе з сябе драўляны высокі будынак з гонтавым дахам і з шкянымі перахватамі пасярэдзіне. Матар'ял для вырабу шкла захоўваецца ў драўляных будынках; фабрыкаты складаюцца на непакрытым дварэ.

Завод „Комінтэрн“ галоўны корпус.

Машыннае аддзяленне змяшчаецца ў асобным невялічкім драўляным будынку на адлегласці 100 мэтр. ад галоўнага корпусу. У гэтым аддзяленні ёсць 1 паравы рухавік і 2 дынамамашыны. Паравы рухавік ангельскай фірмы „Маршаль“ у 24 кон. сілы набыты ўжо даўно і пабываў некалькі разоў у рамонце; працуе ён на торпе.

Машыннае аддзяленне абслугоўваецца 3-ма рабочымі; праца адбываецца ў 3 змены.

Сілай рухавіка прыводзяцца ў рух. маторы:

У газагенэратары . . .	— 2 к. с.
„ размолачным аддзял. . .	— 8 к. с.
„ вентылят. ванны . . .	— 2 к. с.
„ барабане для змяшэння матар'ялу . . .	— 2 к. с.
„ 13 вентылятарах вакол ванны	— 3 к. с.

Акрамя таго, праз прывады рухавца цэлы шэраг варштатаў, як гатарны, сьвідравальны, тачыльны, такарны, а таксама працуюць помпы.

Побач з машынным аддзяленьнем у тым-жа будынку за сыяной працуе гашарны станок, які абслугоўвае патрэбы заводу—асабліва ўпаковачнага аддзяленьня.

Электрычная энэргія для асьвятленьня перадаецца ва ўсе аддзяленьні заводу, канторы, склады і ў рабочы гарадок; акрамя таго, устаноўлены ліхтары ўздоўж шашы і ў двары гуты; таксама асьвятляецца электрычнасьцю сталоўка, часовы клюб (сталы клюб згарэў у мінулым годзе) і агульнае памяшканьне для часткі служачых гуты.

Сыравіна. Цяпер завод вырабляе толькі бутэлькі (для сітро, гарэлкі) і слоікі. Для гэтага патрэбен наступны матар'ял: пясок, дрэўны вугаль, сода, сульфат і крэйда. Пясок звычайны бярэцца тут-жа—ля заводу, соду, сульфат і крэйду прывозяць з Бабруйску на падводах, вугаль—свой. Акрамя таго, у масу дадаецца яшчэ шкло-бой.

Расход сыравіны за апошнія 2 бюджэтныя гады наступны:

С ы р а в і н а.	Колькасьць тон 1926—27 г. г.	Колькасьць тон 1927—28 г. г.
Пясок	1986,925	1170,759
Сода	280,281	330,235
Сульфат	401,524	339,932
Крэйда	541,291	514,582
Шкло-бой	192,526	690,102

Пясок, перад уводам яго ў масу, перапальваюць у асобнай печцы; крэйду таксама высушваюць у печцы. Гэтыя печы апальваюцца дрывамі. Дровы ідуць і для ацяпленьня.

Расход дроў і торпу на патрэбы заводу за тыя-ж 2 гады гэтакі:

	1926-27 г. г.		1927-28 г. г.	
	Колькасьць	На суму	Колькасьць	На суму
Дровы .	21465 кб. м.	45236 р.	19426 кб. м.	57294 р.
Торф. .	1474 тон.	14751 р.	—	29948 р.

Дровы і торп здабываюцца на месцы і перавоззяцца сялянамі з вакольных вёсак.

Крэйду спачатку перамалваюць у асобным барабане, які прыводзіцца ў рух электрычнасьцю, потым мэханічна перасяваюць, пры дапамозе элеватора перадаюць угару, адкуль яна мэханічна высыпаецца

на падлогу ў асобным пакоі; адсюль яе бяруць ужо рыдлёўкамі. Склад для матар'ялаў апальваецца, каб яны не псаваліся.

Мяшалля. Побач з складам знаходзіцца мяшалля, у якой рыхтуюць масу для плаўкі. Пасярэдзіне пакою стаіць мяшалка, якая прыводзіцца ў рух электрычнасьцю. Мяшалка ўяўляе з сябе круглы барабан, у сярэдзіне якога на восі верцяцца лапаткі; на дне барабана ёсьць дзьверкі, якія адчыняюцца ўніз. Такім чынам, калі матар'ял ужо перамешаны, рабочы адчыняе знізу дзьверцы, маса высыпаецца ў падстаўленыя насілкі з сыценкамі; насілкі ставяць на ваганэтку, а ў барабан зноў сыплюць крэйду, пясок, соду і г. д. Калі на ваганэтцы набярэцца да дэсятку насілак, яе па рэйках 2 рабочых накіроўваюць да ванны ў галоўны корпус (на адлегласьці 20—25 мэтраў).

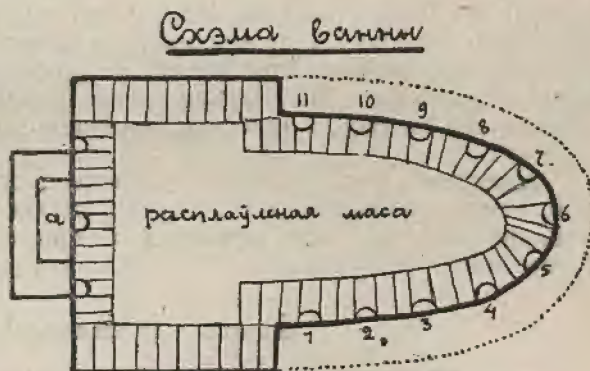
У склад масы для выплаўкі шкла матар'ялы бяруцца ў такой прапорцыі: пяску—80 част., крэйды—22 ч., соды—20 ч., сульфату—5 ч. і вугалю—0,25 ч.

Маса гэта носіць назву „шыфт“; за дзень шыфту падрыхтоўваюць да 1000 пудоў.

Працаваць у гэтым аддзяленьні вельмі кепска; увесь час у паветры носіцца пыл ад матар'ялу, ён лезе ў вочы, пад адзежу, яго ўдыхаюць. Вентыляцыі ў гэтым аддзяленьні няма. Рабочым выдаецца спэцвопратка—кашулі, рукавіцы.

Ванна. Прыгатаваная маса праз кожныя паўгадзіны падвозіцца па рэйках на ваганэтках да жарала вялікай печы, пабудаванай з агнятрывалага матар'ялу, і ўсыпаецца ў яе разам з бітым шклом. Печ мае сыпераду тры нявялічкія дзіркі, праз якія відаць агонь такі бліскучы, што вачом балюча; ззаду печ канчаецца паўкругам. Гэта ванна.

У ванне ўвесь час пры дапамозе газа, які здабываецца ў асобнай печы на дварэ гуты, падтрымліваецца тэмпература ня ніжэй 1400°. Пад дно ванны па асобных трубах накіроўваецца халоднае паветра, якое ахалоджвае ніжнюю частку расплаўленай масы. З працігалага ад жарала боку печ мае форму паўкругу, у якім ёсьць 11 дзірак, або, як іх тут завуць, „нумары“, праз якія рабочыя набіраюць масу для выдування.

а - жорала ванны.
1-11 - „нумары“.

Каля кожнага нумару працуе 7 чалавек; месца, дзе яны працуюць, завецца „стулам“ або „варстаком“; кожны стул мае вентылятар.

З сямі чалавек—тры лічацца майстрамі, яны выдуваюць слоікі альбо бутэлькі; побач з імі працуе адшыбальшчык, які здымае з трубка бутэльку і перадае яе баначніку, які выціскае на неастылым матар'яле рыла; тут-жа працуюць павярталшчык і адношчык.

Самы процэс вырабу бутэлькі адбываецца такім чынам. Рабочы набірае на канец трубка даўжынёю 1,25—1,3 м. невялікую колькасць расплаўленай масы, выдувае з яе маленькі пузырок і перадае трубку другому рабочаму, які крыху адстудзіць масу і вешае трубку ля печы. Калі дойдзе чарга да гэтай трубка (а ў сіх трубак ля нумару 3-4), рабочы набірае на гэты пузырок ужо больш масы, перадае яе другому рабочаму, які на асобным мэтальвым кавалку падраўноўвае гэтую масу і праз трубку раздувае з яе мяшок; апошні ўстаўляецца ў мэтальную форму бутэлькі, якая зачыняецца націскам нагі. Уставіўшы масу ў форму, майстар раздувае яе яшчэ больш і круціць у форме — калі бутэлька гладкая; калі на бутэльцы павінны адбіцца словы, — вярчэння ня бывае. Каб маса ня прыстала да формы, апошняю пасыпаюць у сярэдзіне жытняй мукой — „мукуюць“ форму. Праз некалькі секунд майстар вымае бутэльку з формы і перадае яе абрэзчыку.

Слоікі рабяцца такім самым спосабам, як і бутэлькі, але-ж форма для слоікаў не адчыняецца і яе ня мукуюць, а высцілаюць у сярэдзіне саломай.

Уся работа ў „нумары“ працякае хутка, узгоднена і патрабуе ад рабочых вялікай спрытнасці і ўважлівасці, бо калі хто-небудзь зазяваецца, яго можна абварыць расплаўленай масай. У часе працы ня можа адлучыцца ні адзін рабочы, бо тады праца ў вярстаку спыніцца; рабочаго здымаюць з працы і замяняюць іншым толькі ў выпадку няшчасця.

У часе працы здалёку бачыш, як у паветры лётаюць вагністыя кулькі — гэта рабочыя перадаюць адзін аднаму выдувальныя трубка. Асабліва прыгожа бывае ўначы.

Абрэзчык зьмяшчаецца побач ля маленькай печы, якая завецца „кукушкай“. У ёй таксама вялікая гарачыня. Тут працуе 2 рабочых. Абрэзаную бутэльку кладуць рылам у печку; яна праз кароткі тэрмін накальваецца; рабочы пры дапамозе асобных шчыпцоў падраўнівае і выціскае рыла бутэлькі. Пасля гэтага бутэльку кладуць на асобную — падвойную — лапатку, і адносчык нясе яе ў закальную печ, альбо ў „цянульню“.

Цянульня. Гэта дзьве доўгія печы з дзіркамі па баках; у сярэдзіне печы праложаны рэйкі, на якіх стаяць ваганэткі. Дзіркі ў печы разьмеркаваны так, што кожная з іх прыходзіцца супроць ваганэткі. Пустую ваганэтку ўводзяць з канца А, у аддзяленьнях а і b — гарыць

агонь; далей агню ўжо няма. Цераз першыя 2 вакны кладуць з лапатчак бутэлькі або слоікі на ваганэткі; у 2-м вакне яны ўжо будуць наложаны дагары. Пасля гэтага даецца званок, і рабочы з канца В пры дапамозе врату падцягвае ўвесь шэраг ваганэтак на адну ўпе-

рад; з канца А ў першае аддзяленне падыходзіць пусты вагончык, у В—выпаўзае вагончык нагружаны бутэлькамі проста ў сартавальню. Такім чынам, кожны вагончык абавязкова супыніцца супроць кожнага вакенца печы і, пакуль пройдзе шлях з А ў В, бутэлькі паспяваюць астыгаць.

Сартавальня. Гэта вялікі, прахаладны і сьветлы пакой. Уздоўж сьцяны пастаўлены шырокія лавы, на якія ставяць бутэлькі. Рабочыя, адсартоўваючы судзьдэ, аглядаюць яго і адстаўляюць у бок брак. Бракованымі лічацца тыя бутэлькі, дзе сустракаюцца вагнутасьць, пузыры, расколіны, альбо нягладкае рыла. Адсюль фабрыкат выносіцца на двор пад адчыненае неба, складаецца і ўпакоўваецца.

На ўпакоўцы занята некалькі жанчын. Яны кладуць у рагожныя мяшкі бутэлькі, слоікі, перакладаючы іх радамі саломы. Бутэлькі—паўлітровыя-кладуцца па 5 бутэлек у рад; мех зьмяшчае 200 бутэлек. Зашытыя мяхі грузяць на падводы і адпраўляюць у Бабруйск. Адна жанчына можа ў 8-мігадзінны працоўны дзень напакаваць 35 мяхоў, атрымліваючы па 5 кап. з меха.

Перад упакоўкай бутэлек агенты Дзяржспірту звычайна іх правяраюць. З тысячы бутэлек выбіраюць сотню і спрабуюць, апускаючы бутэлькі ў растоплены ляк(сургуч), ці вытрымаюць яны тэмпературу гарачага ляку; вылічваюць % трэснутых і на кожную тысячу дадаюць гэты %.

На гуче маецца шэраг дапаможных аддзяленьняў, абслугоўваючых завод: сьлясарня, кузьня, ганчарня, пільня.

Сьлясарнае аддзяленьне мае такарны варштат, тачыльны варштат і бор-машыну, вырабляе мелкія часьці для машын, папраўляе папсаваныя. Аддзяленьне знаходзіцца ў асобным памяшканьні. У сьлясарні 10 рабочых.

Невялікая кузьня зьмяшчаецца ў дрэўнай будыніне; у ёй папраўляюць мэталевыя папсаваныя рэчы (асабліва выдувальныя трубка).

У ганчарным аддзяленьні вырабляюць з агнятывалага матар'ялу розныя часткі для пячэй, у тым ліку і для ванны, прыкладам—трубы для „нумароў“, пліты для сьценак ванны і інш.

Продукцыя заводу характарызуецца наступнымі лічбамі за 1927-1928 бюдж. год.

Назва продукту	Лік яго (шт.)	На суму (руб.)
Шкло лампавае	30222	1005
Лямпы ручныя	61990	2620
Бутэлькі для гарэлкі— $\frac{1}{2}$ літ. .	3140366	209982
„ „ „ $\frac{1}{4}$ „	4311406	208288
„ „ „ $\frac{1}{4}$ вядра.	63932	16402
Падстаўкі для ламп 5 лінейн.	495768	22912
„ „ „ 7 „	277911	14775
„ „ „ 10 „	281001	12251
„ „ „ 6 „	140001	5974
„ „ „ 8 „	159469	6661
„ „ „ 11 „	97397	4950
Слоікі аднафунтовыя	23395	1805

Назва продукту		Лік яго (шт.)	На суму (руб.)
Слоікі	2 аднафунтовыя . . .	15808	1520
"	3 " . . .	34742	4113
"	5 " . . .	41373	6087
"	7 " . . .	34957	6144
"	13-ці фунтовыя . . .	68833	7043
"	12 " " . . .	77593	4997
"	15 " " . . .	28657	7424
"	20 " " . . .	17764	6640
"	25 " " . . .	4190	1749
Бутлі	1-фунтовыя.	15571	2641
"	5 "	1008	158
"	10 "	3674	1785
"	12 "	9435	2577
"	30 "	171	87
Усяго		—	563589

З прычыны цяжкасці працы выдувальны цэх працуе ў 4 змены — па 6 гадз. у суткі; у гэты лік уваходзіць і паўгадзінны перапынак на сьнеданьне.

Усе іншыя аддзяленьні маюць 8-гадзін. працоўны дзень, пры гэтым матар'яльнае аддзяленьне працуе на 3 змены, іншыя — у 1 зьмену.

У апошні час завод выпрацоўвае амаль выключна бутэлькі $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$, літровыя і трохлітровыя, атрымаўшы заказ ад Дзяржспірту на выраб у працягу году 11.000.000 бутэлек. З задачай завод справіцца раней вызначанага тэрміну — гэта відаць па колькасці выпрацаванага фабрыкату за апошнія 9 м-цаў.

Спарборніцтва і агульная сьвядомасьць рабочых, дзякуючы працы парт'ячэйкі (каля 70 чал.) і ячэйкі ЛКСМ (каля 150 ч.), значна падвышаюць прадукцыйнасьць заводу, што відаць з зьніжэньня браку і бою. Як асаблівасьць працы, трэба адзначыць, што ў летні час прадукцыйнасьць заводу зьніжаецца: калі ўзімку адзін „стул“ выпрацоўваў 1400—1500 бутэлек у адну зьмену (3 майстры), дык улетку, з прычыны знадворнай гарачыні, толькі 900—1000 бутэлек за той-жа час.

Завод „Комінтэрн“ па сваёй прадукцыйнасьці лічыцца адным з лепшых.

Б ы т.

Усіх рабочых на заводзе лічыцца 508 чалавек; яны разьмяркоўваюцца так:

падлеткі мужч.—29;	дарослых мужч.—265 ч.
„ жанч.—28;	„ жанч.—186 ч.
57 ч.	451 ч.

Партыйцаў на заводзе 70 чалавек, членаў ЛКСМ і кандыдатаў — 150 чал.; ёсьць атрад піонэраў.

Кантора ў сваім складзе налічвае 17 чал.

У склад заўкому ўваходзіць 9 членаў і 2 кандыдаты. Задачы яго — клапаціцца аб палепшэнні ўмоў працы, абароне інтарэсаў рабочых, падвышэнні якасці працы. Пытанні зарплат, пераабсталявання, забудоўлі вырашаюцца разам з дырэктарам заводу; прыём і звальненне рабочых праводзіцца пад кантролем заўкому.

Праца заўкому выяўляецца ў працы камісій—РКК, аховы працы, культасветнай; ёсць каса ўзаемадапамогі і вучнёўская камісія, задача якой абмяжоўваецца праверкай ведаў вучняў пры пераводзе іх у больш кваліфікаваную ступень.

Культасветная праца ў гэтым годзе разгорнута менш, як у мінулым, галоўным чынам з-за адсутнасці памяшкання. Як было ўжо сказана, у прошлым годзе згарэў клуб, і праца часова, да пабудовы новага клубу (да будоўлі яго ўжо прыступілі), перанесена ў агульнае памяшканне і праводзіцца ў 3-х пакоях. Таму частка гурткоў, якія існавалі раней, часова спыніла сваю працу.

Бібліятэка налічвае 2063 экз. кніг. Яны выдаюцца рабочым для чытання на рукі на 2 тыдні; больш за ўсё запрасаў ёсць на бібліотэчку. У бібліятэцы запісана 440 чалавек. Газеты і часопісы чытаюцца ў чытальні часовага клубу.

Ёсць свая газета — Ільлічоўка, пераноснага тыпу — „Выдувальщик“ — якая налічвае 47 рабкораў; нататкі ў ёй змяшчаюцца на расійскай мове. Пры клубе існавалі наступныя гурткі: драматычны, — які ставіў амаль кожны тыдзень спектаклі; музычны — струнны оркестр — які выступаў разам з драматычным; харавы (цяпер ня мае кіраўніка); фізкультурны, праца якога працякае вельмі добра (лыжнікі ўзялі прыз на спаборніцтве ў Бабруйску).

У сьценгазэце змяшчаюцца артыкулы лёгкай кавалерыі, якая арганізавалася тутакі з лютага м-ца г.г.; яна ўжо шырока разгарнула сваю працу, звязалася з атрадам Маскоўскай лёгкай кавалерыі і імкнецца вайсці ў сувязь з суседнімі атрадамі.

У клубе маецца радыё з гучагаварыцелем.

Некалькі год ужо пры гуче існуе духавы оркестар; кіраўнікі духавога оркестру і спортыўнага гуртка атрымліваюць пэнсію; кіраўнікі іншых гурткоў працуюць у парадку грамадзкай нагрузкі.

Ёсць пры гуче ячэйкі МОПР'у і Асоавіяхіму; кожная з іх налічвае па 425 членаў. Завод шэфствуе над вёскай Рымаўцы; там рабочыя адчынілі чырвоны куток, даюць туды газеты, ставяць лекцыі і праводзяць чыткі.

Сярод рабочых ёсць шмат палякаў; для абслуговання іх у бібліятэцы маецца польская літаратура.

Рэлігія на заводзе аджывае свой век. Калі яшчэ некаторыя старыя наведваюць царкву, дык пра моладзь гэтага сказаць нельга. У рэлігійныя свята праца адбываецца звычайным парадкам; рэволюцыйныя свята спраўляюцца ўрачыста; усе рабочыя прымаюць актыўны ўдзел як у падрыхтоўцы да свята, гэтак і ў мітынгх, дэманстрацыях, вечарынах і інш. Яшчэ ў 1924 годзе да польскага насельніцтва на завод прыяжджаў ксёндз, але з таго часу ён сюды больш не паказваецца.

Лаянкі, грубасці на заводзе амаль ня бываюць. У прошлым годзе назіраліся мелкія выпадкі антысэмітызму і шовінізму, але-ж дзякуючы працы партарганізацыі ЛКСМ — гэта знішчана.

На заводзе працуе сталоўка, якая абслугоўвае выключна рабочых і членаў коопэрацыі. Яна часова змяшчаецца ў дрэнным будынку — невялікім, цёмным, няпрыглядным. Абеды — па 30-35 кап. — адпу-

скаюцца рабочым і пайшчыкам коопэрацыі. Сьнеданьне—чай і да яго вялікі кавалак хлеба з маслам—каштуе 17—19 кап. Продукты ў ста-лоўку дае коопэрацыя.

Рабочыя живуць у пасёлку пры гуче ў невялічкіх хатах, абста-ляваных досыць прытульна, з фотоздымкамі, партрэтамі правадыроў. Свабодны час рабочыя больш праводзяць у клюбе; калі быў стары клуб, дык там чыталіся лекцыі, ставіліся п'есы, дэманстраваліся кіно-карціны з таннымі месцамі—па 10-15 кап.

Тут-жа ў пасёлку маецца больніца, куды накіроўваюць рабочых у выпадку сур'ёзнага параненьня або хваробы. Пры заводе маецца амбуляторыя, што дае першую дапамогу ў няшчасных выпадках, якія здараюцца даволі часта: парэзы аб шкло, ажогі растопленай масай і інш. Вельмі часта рабочыя хварэюць на лёгкія, асабліва выдуваль-шчыкі. Такім чынам, на заводзе мы маем:

1) Моцны склад партарганізацыі—партыйцы і комсамольцы скла-даюць звыш 40% ад усіх рабочых (508 ч.).

2) Добра разгорнута культасьветная справа і выяўляецца значная сьведомасьць рабочых. Аб апошнім сьведчыць нататка ў газэце „Ка-муніст“ (№ 73 ад 3/VII-29 г.), дзе сказана, што рабочыя заводу „Ко-мінтэрн“ ня толькі здаюць самі аблігацыі дзярж. пазык на хаваньне, але бяруць на сябе абавязак растлумачыць вакольнаму сялянству значэньне пазык і іх захаваньня і выклікаюць на гэта-ж рабочых заводу „Кастрычнік“.

3) Робяцца захады да мэханізацыі заводу. Гэта можна бачыць на апошнім дасягненьні ў генэратары: раней рабочыя па сьлізкіх сходах (каля 20 шт.) выносілі ўгару на плячох попел з печы, падалі часта і калечыліся; цяпер паставілі лябёдку з каўшамі, куды качагар насыпае попел з печкі, і ён мэханічна (электрычнасьцю) выцягвае ўгару і высыпае ў падстаўленьня скрынкі.

4) Па прадукцыйнасьці завод „Комінтэрн“ адзін з лепшых—як па колькасьці фабрыкатаў, гэтак і па якасьці іх. У гэтых 2-х напрам-ках іншыя заводы раўняюцца з „Комінтэрнам“.

Адначасова:

1) неабходна паставіць выцяжныя трубы і больш моцную вэнты-ляцыю ў матар'яльным аддзяленьні;

2) павялічыць асьвятленьне ў выдувальным аддзяленьні;

3) правесьці вадаправодныя краны да ванны;

4) зрабіць паветкі на складзе, бо ў часе дажджу рабочым прыхо-дзіцца альбо спыняць працу, альбо пераносіць у зачыненае памя-шканьне, на што дарэмна траціцца час;

5) арганізаваць, як належыць, сталяўку.

С. Нікіфаровіч.

Саўгас „Весялова“ імя т. Чарвякова.

(Барысаўскі раён).

Саўгас Весялова знаходзіцца на адлегласьці 20 клм. ад г. Бары-сава (у паўночна-заходнім кірунку) і 6 клм. ад мястэчка Зембін і зай-мае вельмі прыгожае месца па левым узвышаным беразе р. Бярэзіны. Паверхня тут зьлёгка хвалістая, крыху схіленая да даліны ракі. Праз тэрыторыю саўгасу праходзіць шырокая грунтавая дарога Барысаў—

Зембін—Плешчаніцы. Штодзённа ад Барысава да Зембіна ходзіць аўтобус, што дае магчымасць саўгасу лёгка зносіцца як з раённым (Барысаў), так і акруговым (Менск) цэнтрамі.

На 3-хвярстовай глебавай карце, складзенай проф. Афанасьевым для ўсяе былой Барысаўскай акругі, відаць, што глебы тут сустракаюцца 2-х тыпаў: слаба падзолістыя і сярэднія падзолістыя. Мэханічны склад іх наступны: 1) пяскі пухкія, дробна-зярністыя і 2) супесі буйна-пескаватыя. Слаба падзолістыя глебы на глыбіні 1,5 мэтра падсыцілаюцца морэнай, часта з прамежным пластом шчабенчата-жвіровых пяскоў. Сярэднія падзолістыя—на глыбіні 20—40 см. падсыцілаюцца ці пяском, потым морэнай на глыбіні да 1,5 мэтра, ці непасрэдна морэнай на глыбіні ад 0,5—1 мэтра. Па даліне р. Бярэзіны сустракаюцца пойменныя ўтварэнні, а таксама глебавыя комплексы—падзол, балочыстыя, тарфяна-глеявыя і дробныя травяністыя тарфянікі.

Сярэднія лічбы (за 20 год), характарызуючы клімат, узяты з мэтаролёгічнай станцыі г. Барысава, як самай бліжэйшай да саўгасу. Сярэднія месячныя тэмпературы наступныя: студзень— $6,2^{\circ}\text{C}$, люты— $5,4^{\circ}$, сакавік— $1,3^{\circ}$, красавік $5,4^{\circ}$, травень $12,5^{\circ}$, чэрвень 17° , ліпень $18,4^{\circ}$, жнівень $16,6^{\circ}$, верасень $11,7^{\circ}$, кастрычнік $5,6^{\circ}$, лістапад $0,2^{\circ}$, сьнежань— $4,2^{\circ}$. Сярэдняя гадавая тэмпература $5,8^{\circ}\text{C}$. Такім чынам, самы сьцюдзёны месяц студзень ($-6,2^{\circ}$) і самы цёплы—ліпень ($18,4^{\circ}$). Сярэдняя месячная тэмпература ніжэй нуля назіраецца 4 месяцы (сьнежань, студзень, люты, сакавік). Пачатак вэгетацыйнага перыяду адносіцца да паловы красавіка пры сярэдняй тэмпературы $5,4^{\circ}$ і канец вэгетацыйнага перыяду прыходзіцца на сярэдзіну кастрычніка, які мае сярэднюю тэмпературу $5,6^{\circ}$.

Ападкаў выпадае ў дастатковай колькасці і разьмяркоўваюцца яны па сезонах году досыць спагадна. Вельмі працяжных сухмяняў, ці дажджоў, не назіраецца. Сярэдняя гадавая колькасць ападкаў 645 мм. У разьмеркаваньні ападкаў па сезонах году можна бачыць:

Восень	Зіма	Вясна	Лета
147 мм.	102 мм.	133 мм.	261 мм.

што найбольшая колькасць іх выпадае летам (41% ад гадавой колькасці, увосень 22% , вясной 21% і ўзімку 16%). Месяц з найбольшай колькасцю ападкаў—ліпень і з найменшай—люты.

Ясных дзён у год бывае 60, хмарных 165 і воблачных 140. Найбольшая колькасць ясных дзён прыходзіцца на красавік і травень (7); найменшая на лістапад і сьнежань (2).

Пануючыя ветры паўднёва-заходнія, у асобныя месяцы вецер адхіляецца к захаду (летам) і поўдню (увосень і ўзімку).

Сярэдняя выпадзеньне першага сьнегу восеньню 18 кастрычніка і апошняга 27 красавіка.

Працяжнасць зімы каля 4-х месяцаў.

Рака Бярэзіна замярзае ў сярэднім 8 сьнежня і ўзьнімаецца 5 красавіка.

У ваколіцах саўгасу сустракаюцца наступныя дрэўныя пароды і хмызнякі: сасна (*Pinus silvestris* L.), елка (*Picea vulgaris* Link), ядловец (*Juniperus communis* L.). З лісьцвяных—найбольш распаўсюджанай зьяўляецца алешына чорная (*Alnus glutinosa* Gaertn), асабліва каля балот, сенажацяў, на поймах рэк), бяроза (*Betula verrucosa* Ehrh) асіна (*Populus tremula* L.), дуб (*Quercus pedunculata*), розныя віды вярбы (*Salix*), арэшына (*Corylus Avellana* L.), рабіна (*Sorbus aucuparia* L.), чарэмха (*Prunus Corylus* L.).

крушина крохкая (*Rhamnus Frangula* L.), каліна (*Viburnum Opulus* L.). Травяное акрыццё скадаецца з наступных расьлін. Так, абাপал грэблі паміж вёскай Зьвінятамі і саўгасам сустракаюцца белакапытнік балотны (*Calla palustris* L.), дуброўка балотная (*Potentilla palustris* Scop), пухоўка шыракалістая (*Typha latifolia* L.), шальнік трыпутнікавы (*Alisma Plantago* L.), валер'яна лекавая (*Valeriana officinalis* L.), вятроўнік вязаліставы (*Filipendula Ulmaria* Maxim), чальчак звычайны (*Lythrum Salicaria* L.), геранія лесавая (*Geranium silvaticum* L.), маруна балотная (*Galium palustre* L.), казялец вогнікавы (*Ranunculus Flammula* L.), казялец востры (*Ranunculus acer* L.).

Каля дарогі в. Крычын-Весялова сустракаюцца: трыпутнік вялікі (*Plantago major* L.), трыпутнік сярэдні (*Plantago media* L.), трыпутнік лянцэвататы (*Plantago lanceolata* L.), гусялапка звычайная (*Alchemilla vulgaris* L.). Дуброўка гусіная (*Potentilla Anserina* L.), брунэлька звычайны (*Brunella vulgaris* L.), крываўнік звычайны (*Achillea Millefolium* L.), звонкі лугавыя (*Campanula patula* L.), звонкі круглалісьцевыя (*Campanula rotundifolia* L.), дзяцеліна белая (*Trifolium repens* L.), дзяцеліна чырвоная (*Trifolium pratense* L.), дзяцеліна палёвая (*Trifolium agrarium* L.), дмухавец звычайны (*Taraxacum officinale* L.), маруна праўдзівая (*Galium verum* L.), сьвятаяннік дзіркаваты (*Hypericum perforatum* L.), лазоўка звычайная (*Lysimachia vulgaris*), баршчэўнік звычайны (*Heracleum sibiricum* L.), паўночнік звычайны (*Knautia arvensis* Coult.), рамонак лугавы (*Chrysanthemum Leucanthemum* L.), панікніца звычайная (*Geum urbani* L.), валошка-васілёк (*Centaurea Cyanus* L.), рамонак праўдзівы (*Matricaria Chamomilla* L.), вэроніка доўгалісьцевая (*Veronica longifolia* L.), крапіва рознапнёвая (*Urtica dioica* L.), Лапушнік (*Lappa tomentosa* L.), зябер вялікі (*Galeopsis speciosa* Mill.), купалка вострая (*Erigeron acer* L.), браткі звычайныя (*Viola tricolor* L.), сьвірэпка звычайная (*Raphanus Raphanistrum* L.), стрэлкі звычайныя (*Capsella Bursa pastoris* Moench), мяжоўка цімафейка (*Phleum pratense* L.), вострыца дзернавая (*Deschampsia caespitosa*), Мятліца звычайная (*Agrostis vulgaris* With.), мятла збожжавая (*Apera Spica Venti*), каласоўнік жытавы (*Bromus secalinus* L.), томка пахучая (*Anthoxanthum odoratum* L.), мурожніца лугавая (*Festuca pratensis* Huds), Пырнік паўзучы (*Agropyrum repens* L.), Мятлюжок аднагадовы (*Poa annua* L.).

У саўгасе ёсьць парк (1,6 гэкт.) з 4 ліпавымі алеямі ў выглядзе літары „П“. У флёрыстычным стасунку ён не зьяўляецца вельмі цікавым. У парку растуць наступныя дрэўныя пароды: ліпа (*Tilia cordata* L.), клён звычайны (*Acer platanoides* L.), таполя лаўралісьцевы (*Populus laurifolia* Ledeb), таполя срэбралісьцевы (*Populus alba*), асіна (*Populus tremula* L.), бяроза гузаватая (*Betula verrucosa* Ehrh), ясень звычайны (*Fraxinus excelsior* L.), дуб звычайны (*Quercus pedunculata* Ehrh), граб звычайны (*Carpinus Betulus* L.), каштан конскі (*Aesculus Hippocastanum* L.), ляшчына лесавая (*Corylus Avellana* L.), рабіна звычайная (*Sorbus aucuparia* L.), Бэз (*Syringa vulgaris* L.), вярба крохкая (*Salix fragilis* L.), вярба звычайная (*Salix alba* L.), глог чырвоны (*Crataegus sanguinea* Pall), сьпірэя рабіналісьцевая (*Spiraea sorbifolia* L.).

Парк мае досыць запущаны выгляд. Відаць, што даўно ўжо не даглядае яго чалавек. Можна толькі пашкадаваць, што кіраўніцтва саўгасу не зварачвае на яго належнай увагі. Яго лёгка можна прывесці ў культурны выгляд і зрабіць лепшым месцам адпачынку для рабочых.

Саўгас Весялова зганізаваўся ў 1917 г. на абшарах б. маёнтку пана фон-Панцара. Крыху пазней да яго быў далучаны б. маёнтак Цюндзявіцкага Язэпа „Крычын“.

Усяго зямлі ў саўгасе налічваецца 1008,2 гэкт., разьмеркаваньне якой па ўгодзьдзях (у гэктарах) можна бачыць з наступнай табліцы:

Поле	Л у г		Балота	Пад хмы- зьяком	Гарод	Сад	Парк	Пад сядзі- бай	Усяго
	Заліўны	Суха- дольн.							
316,8	38	2,2	374,8	239,4	4,9	6,5	1,6	24	1008,2

Пад вадой (вазёры, рэчкі) знаходзіцца 24 гэктары і пад дарогамі 6,5 гэкт.

Севазварот у саўгасе 8-міпольны: 1. папар, 2. жыта, 3. бульба, 4. ярына з канюшынай, 5. канюшына (I укос), 6. канюшына (II укос), 7. бульба, 8. авёс. У кожным полі каля 40 гэктараў зямлі. Засеў робіцца сеялкамі, якіх у саўгасе 4. Пасеўны матар'ял выкарыстоўваецца галоўным чынам свой. У 1929 годзе частка ўласнага аўсу („шаці- лаўскага“) была абменена ў Белсельтрэсьце на „залаты дождж“.

Угнаеньне ўносілася пераважна ў форме гною і толькі ў 1929 г. стала ўжывацца мінеральнае ўгнаеньне. Колькасьць гною і мінеральных угнаеньняў (у тонах і цэнтнэрах), якая была пакладзена пад асобныя культуры па гадох, відаць з наступнай табліцы:

Назва культуры	1926 г.		1927 г.			1928 г.		1929 г.			
	Гной		Гной		Мінэр. угнаен.	Гной		Гной		Мінэральн. угнаеньне	
	Гэк.	Тоны	Гэк.	Тоны	Тоны	Гэк.	Тоны	Гэк.	Цэнт.	Гэк.	Цэнт.
Жыта . . .	58	1763	29	882	16,5	—	—	—	—	—	—
Бульба . . .	36	127	—	—	—	14	2696	38	7208	70	285
Гародн. . .	5	84	5	135	—	—	—	—	—	—	—
Папар . . .	—	—	—	—	—	38	1126	5	1960	35	96
Кораньпл. . .	8	—	—	—	—	8	145	8	1664	13	26
Авёс . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14	123
Ячмень . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	20
Пшавіца . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5
Выка . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	20
Люпін . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	20
Сад . . .	—	—	4,5	86	—	—	—	—	—	—	—
Усяго . . .	99	1974	38,5	1103	16,5	60	3967	51	10832	145	898

Апрача гною і мінеральнага ўгнаеньня, саўгас ужывае яшчэ і зялёнае (люпінавае) ўгнаеньне. Так, у 1927 г. пад люпінам знаходзілася 5 гэкт.

Галоўныя палявыя культуры, якія засяваюцца ў саўгасе, наступныя: жыта, авёс, ячмень, бульба, кораньплоды. Сярэдні ўраджай іх у кілёграмах з 1 гэктару па гадох наступны:

Гады	Жыта	Авёс	Ячмень	Бульба	Корань- плоды
1923	740	700	685	6759	19000
1924	830	710	720	6812	20000
1925	886	724	592	8000	22000
1926	942	767	1161	9360	23200
1927	1080	800	772	12800	25600
1928	400	800	— 1)	9000	9346

Зьніжэньне ўраджайнасьці некаторых культур у 1928 г. тлумачыцца вельмі няспрыяючымі мэтэаролёгічнымі ўмовамі, як, напр., празмернае выпадаьне ападкаў, у выніку чаго павымакала значная плошча пад жытам.

Валавая продукция (у тонах) памянёных вышэй культур па гадох выражаецца ў наступных лічбах:

Гады	Жыта	Авёс	Ячмень	Бульба	Корань- плоды
1926	60	47	16	358	34
1927	98	48	6	524	115
1928	28	34	— 1)	640	187

Пад лугамі 40 гэктараў. Луг пераважна заліўны (знаходзіцца па цячэньні р. р. Бярэзіны і Гайны). Палепшаньня сенажаць у форме падсеву траў, скароджаньня і ўгнаеньня пакуль што не праводзілася. У гэтым годзе саўгас прыступае да мэліарацыі балот. Намечана асушыць плошчу ў 308 гэктараў. Праца павінна быць выканана на працягу 2-х год.

Сярэдняя ўраджайнасьць і валавая продукция сена па гадох наступная:

Г а д ы	З 1 гэктара ў кілёграмах	Валавая продук- цыя (у тонах)
1923	2400	—
1824	2800	—
1925	2200	—
1926	3500	1003
1927	2600	975
1928	2000	641

*) Ячмень не засяваўся.

Сельска-гаспадарчым інвэнтаром і машынамі саўгас забяспечаны ў дастатковай колькасці. Ёсць наступныя прылады і машыны:

№ па чарзе	Назва прадметаў	Колькасць	№ па чарзе	Назва прадметаў	Колькасць
1	Плугі	38	13	Жнейкі	3
2	Бароны дыск.	2	14	Касілки	3
3	" сенаж.	2	15	Бульбакапалкі	4
4	" зыгзаг.	33	16	Конныя граблі	2
5	" спрунжын.	7	17	Паравая малатарня	1
6	Акучнікі	14	18	Лёкаомобіль	1
7	Куп'ярэзы	1	19	Сартыроўка	1
8	Культыват.	6	20	Ваялі	3
9	Каткі	5	21	Корнярэзы	1
10	Сеялкі раскідн.	2	22	Саламарэзкі	1
11	" радавыя	2	23	Жмыхадрабілкі	2
12	Машыны для штучн. ўгнаення	1	24	Прэсы для сена	1
			25	Трыер	1

У 1930 г. намечана набыць трактар.

Пад садам 6,5 дзес. Сад параўнальна яшчэ малады і здаецца ў залежнасці ад ураджаю за 500 р.—1500 р.

Рост жывога інвэнтару па гадох відаць з наступнай табліцы:

Гады	Коні	Каровы	Маладняк конскі	Маладняк рагаты	Сьвіньні	Маладняк сьвін.	Жарабцы	Быкі	Усяго
1926	40	35	14	27	20	—	2	2	140
1927	29	73	8	53	4	—	3	3	173
1928	38	77	2	53	4	12	2	2	180
1929	38	76	5	55	18	49	2	5	248

Парада кароў яраслаўская і сэмэнтальская (мэтыс). Маладняк увесь яраслаўскай пароды. Вес 1 каровы ў сярэднім 24 пуды.

Сярэдні ўдой каровы ў літрах у год наступны:

Гады.	Літры.
1923	700
1924	800
1925	1112
1926	1144
1927	1801

Жывёла корміцца па норме. Умовы ўтрымання яе зьмешаныя. Узімку стойлавя, улетку пасьбішчныя. У 1926-27 г. усё малако пераапрацоўвалася ў голяндзкі сыр, які збываўся ў Ленінград па нарадах Белсельтрэсту і ў Барысаўскі ЦРК. З 1928 г. малако пераапрацоўваецца выключна ў масла і здаецца ў Барысаўскі ЦРК.

Колькасьць атрыманага масла і сыру (у кілёграмах) па гадох:

Гады	М а с л а		Сыр голяндзкі	
	Кілёгр.	На якую суму ў рублёх	Кілёгр.	На якую суму ў рублёх
1926	1315	2460	—	—
1927	2000	4588	7162	8043
1928	2106	4475	4755	5323

Пры саўгасе ёсць наступныя тэхнічныя прадпрыемствы: крухмальны завод, лесапілка, сукнавальня і млын, якія абслугоўваюцца паравым катлом магутнасцю ў 30 конскіх сіл.

Крухмальны завод пачаў працаваць з 1928-29 г. За сезон выпушчана крухмалю: сырога 31 тона, сухога маркі „экстра“ 800 клгр., маркі „прыма“ 18 тон, 1 сорту 2 тоны і крухмалю-гразі 9 тон. Апошні праданы на патаку арцелі „Чырвоны Харчавік“ (Барысаў), а сухі і сыры крухмаль праданы Белхартрэсту. Выручана за ўсю прадукцыю 15.092 р. Сыравіны бульбы пераапрацавана за сезон 325 тон на суму 8125 р.

Бульба скарыстана свая, а частка атрымана ад насельніцтва па контрактацыі. Невялікая, параўнальна, колькасьць прадукцыі заводу тлумачыцца тым, што ён працуе толькі першы год. У далейшым гэтая колькасьць будзе павялічана. Штат рабочых заводу падзяляецца на пастаянных і сезонных. Сезонных 6 чалавек: 1 майстар і 5 рабочых. Пастаянных 2: 1 машыністы і 1 качагар, якія абслугоўваюць таксама лесапілку, млын і сукнавальню. Лесапілка, млын і сукнавальня абслугоўваюць саўгас і ваколічныя вёскі.

Вытворчасць млына па гадох наступная:

Гады	Пераапрацавана простага памолу ў тонах		Пераапрацавана шатроўкі і круп у тонах		Усяго
	Для сялян	Для саўгасу	Для сялян	Для саўгасу	
1926	203	35	43	1	282
1927	213	35	15	1	264
1928	161	16	7	—	184

Вытворчасць лесапілкі і сукнавальні.

Гады	Распілавана куба-футаў драўніны		Усяго	Звалена сукна для сялян у мэтрах
	Для сялян	Для саўгасу		
1926	318	9384	9702	1107
1927	25796	11015	36811	222
1928	23735	8144	31879	Не працавала

У 1930 г. будуць электрафікаваны ўсе прадпрыемствы саўгасу. Патрэбныя сродкі ўжо адпушчаны.

Саўгас уваходзіць у Беларускі сельска-гаспадарчы трэст („Белсель-трэст“), якому здае гатовую прадукцыю сваёй вытворчасці. Адміністрацыйны апарат саўгасу складаецца з 7 асоб: кіраўнік саўгасу, два яго памочнікі, жывёлавод, садоўнік, бугальтар, рахункавод. Непасрэдна кіруе саўгасам кіраўнік, які нясе поўную адказнасць за становішча яго.

Рабочых, апрача падзённых, налічваецца 38 чалавек (34 пастаянных і 4 сезонных).

Рабочыя і служачыя падзяляюцца наступным чынам:

П а р о д у:	Па нацыянальнасці:	Па партыйнасці:
Мужчыны 38	Беларусаў 43	Чл. КПБ(б) 6
Жанчыны 7	Яўрэяў 2	Чл. ЛКСМ 4
		Беспартыйных 35

Рабочы атрымлівае 32 р. у месяц з гатовай кватэрай і апалам. Падзённым рабочы атрымлівае: мужчына 1 р. 20 к., жанчына—70 к. Апрача таго, рабочыя маюць права купляць прадукты харчавання ўласнай вытворчасці саўгасу па цане на 5% ніжэй продажнай. З прычыны недастатковай колькасці абаротных грашовых сродкаў бываюць выпадкі несваечасовай выплаты зарплат рабочым. Усе рабочыя зьяўляюцца сябрамі саюзу працаўнікоў зямлі і лесу. Рабочым складаецца з 5 членаў, 2 кандыдатаў. Ён рэгулюе рабочую сілу саўгасу, клапаціцца аб палепшанні працы рабочых і ўмоў іх жыцця. Два разы ў месяц склікаюцца вытворчыя нарады, на якіх абмяркоўваюцца розныя пытанні вытворчага характару (напр., падрыхтоўка да пасеўнай кампаніі, падрыхтоўка да ўборкі хлеба і інш.).

Лекавая дапамога рабочым і служачым аказваецца Зэмбінскай больніцай.

Пры саўгасе ёсць клуб, чытальня, бібліятэка, у якой налічваецца каля 500 экз. розных кніг (творы Леніна і інш.). Пры клубе працуюць наступныя гурткі: палітгурток, профгурток, драмгурток. Ставляцца спектаклі. Штомесячна выдаецца насыценная газета „Уперад“, у якой адбіваецца ўсё жыццё і праца саўгасу. Выпісваюцца наступныя газеты: Беларускі батрак—33 экз., Рабочы—26, Звязда—6, Праўда—8, Работніца і Сялянка—3, Труд—1, Профрух—1. Ёсць школа, у якой навучаюцца 30 чалавек дзяцей рабочых і служачых. Летам працуе дзіцячая пляцоўка (на 20 дзяцей). Саўгас прыняў удзел у сацыялістычным спаборніцтве (выклікаў на спаборніцтва саўгас „Палелюм“ імя т. Хацкевіча).

За апошнія гады заўважваецца пранікненне новага быту. Так 75% рабочых адмовіліся ад сьвяткавання рэлігійных сьвят. Цалкам зжыты сярод рабочых лаянкі, бойкі, п'янства.

Сярод вакольнага насельніцтва вядзецца шырокая аграномічная і культасветная праца. Робяцца выезды ў вёску, ставяцца спектаклі. За апошні год прачытана 9 дакладаў на розныя тэмы (павышэнне ўраджайнасці, ачыстка насення, збор попелу і інш.). Дадзена бясплатна беднае рознае інвэнтару (у днях) 23, барон 34, культыватараў 3. Дадзена на летні сезон 2 вёскам 2 бараны. Узарана і апрацавана сіламі саўгасу 8 гектараў бедняцкіх гаспадарак. Адсартавана сялянству

насення 42 тоны; абменена аўсу 3 тоны. Прадана аўсу на насенне 6 тон, бульбы 16 тон. Прадана колгасам і індывідуальным гаспадаркам на племя парасят 25 шт., цялят 23 шт.

З усіх пададзеных вышэй лічбаў відаць, што саўгас эканомічна ўмацаваўся, аўторытэт яго, як агрыкультурнага цэнтру, сярод насельніцтва павялічваецца, і можна спадзявацца, што ў недалёкай будучыні ён цалкам апраўдае сваё прызначэнне: 1. быць узорнай гаспадаркай для выколічнага сялянства і 2. зьяўляцца буйным фактарам у перабудове і падняцці вытворчых сіл вёскі.

Забела П. У. і Шацкі Т. С.

Парк пры саўгасе „Барысаўшчызна“ Гомельскай акругі.

Сярод нашай беларускай, даволі аднастайнай, расьліннасьці дзе-ні-дзе пападаюцца цікавыя куткі, у якіх, дзякуючы творчай дзейнасьці чалавека, могуць вольна расьці некаторыя віды паўднёвых расьлін, якія здзіўляюць нас сваёю здольнасьцю акліматызавацца і змагацца з нашымі зімовымі маразамі. Такім кутком, дзе свае мясцовыя расьліны цесна зьмяшаліся з чужаземнымі, прывознымі, зьяўляецца невялікі памерамі, але-ж багаты рознастайнасьцю форм парк саўгасу „Барысаўшчына“ Хойніцкага раёну, Гомельскай акругі, які быў абсьледваны намі па даручэньні Гомельскага акруговага краязнаўчага т-ва.

Гэты парк знаходзіцца на захад ад чыгуначнай станцыі Хойнікі, па левым беразе ракі Віці. Мясцовасьць, дзе ляжыць саўгас, роўная, нізінная, месцамі балоцістая. Глеба супескавая і злёгка сугліністая. У нізінных частках пад глебаю ляжыць сіняватая гліна (недалёка ад саўгасу ёсьць 2 невялічкія цагельні). Ад станцыі да самага саўгасу цягнецца поле; за саўгасам на правым беразе р. Віці пачынаецца лясістая мясцовасьць, якая даходзіць да р. Прыпяці. Саўгас знаходзіцца пад 52°7' паўночнай шырыні і 0°32' заходняй даўжыні ад Пулкаўскага палудзеньніку. Сяліба саўгасу займае каля 20 гэктараў; з іх 10 гэкт. займае фруктовы сад, 2 гэкт. двор і гаспадарчыя будынкі; апошнія 8 гэктар. знаходзяцца пад паркам. Саўгас да рэвалюцыі належаў абшарніку, пры якім у канцы 90-х і пачатку 900-х гадоў і быў засаджаны парк. Вялікі ўдзел у стварэньні парку прымаў садоўнік, які зараз жыве ў 8—10 кілёмэтрах ад саўгасу ў вёсцы Багуслаўцах Юравіцкага раёну, Мазырскай акругі. Парк падзяляецца на дзьве часткі: вышэйшую і ніжэйшую. Вышэйшая частка, уласна кажучы парк, плошчаю ў 1½ гэкт. знаходзіцца навакол дому і прылягае да фруктовага саду; апошняя ніжэйшая частка разьмяшчаецца ўздоўж рэчкі. Гэтая частка ўся прарэзана сажалкамі. У ёй пераважаюць наступныя пароды дрэў: вольха, елка і ясен; тут-жа трапляюцца мадрына (*Larix*), рэдкія экзэмпляры ельніцы (*Abies*); ёсьць многа хмызьнякоў. Уся гэтая частка парку густа зарасла малінаю і хмелем. Верхні парк па складу дрэў значна адрозьніваецца ад ніжняга рознастайнасьцю парод і багацьцем на рэдкія расьліны. Усіх відаў і адмен ува ўсім парку налічваецца звыш 100. Прыблізны ўзрост насаджэньняў 30—50 год. Ёсьць асобныя экзэмпляры, выдатныя сваім узростам і разьмерамі, як шэры гарэх, туі і ельніцы. Пападаюцца расьліны, вельмі рэдкія для данай мясцо-

васьці, як гінкго, туліпаннае дрэва, вечна-зялёны самшит, некалькі відаў ельніцы, дэкарацыйныя клёны, вечна-зялёная магонія, шыракаліставая ліпа амэрыканская, морва белая, астрагал, сумах, цуга канадзкая, кіпарысавік гарохаплодны, кізыл, ірга і інш. Амаль усе гэтыя рэдкія пароды дрэў і хмызьнякоў зараз знаходзяцца ў дрэнным стане. Ад гэтакага вельмі рэдкага дрэва, як гінкго, засталіся толькі каранёвыя парасткі. Некаторыя туі, кіпарысавік і ельніцы зусім заглушаны хмелем. Догляду абсалютна ніякага няма, усюды спусташэньне, чаму і гінуць гэтыя цікавыя для нашай мясцовасьці паўднёвыя расьліны. Гэрбары ўсіх гэтых расьлін, сабраны ў часе абсьледваньня, знаходзіцца ў Гомельскім акруговым краязнаўчым т-ве.

Цяпер застановімся больш падрабязна на некаторых выдатных расьлінах парку, якія заслугоўваюць увагі з боку дэкарацыйнасьці, магчымасьцяй выкарыстаньня і тэхнічнага ўжываньня. З голанасенных значнае месца займае сям'я ельніц (*Abies*). У парку знойдзена 4 віды ельніц. Ельніцы добра пераносяць зацяньненьне, маюць пэўнае лесаводнае значэньне. Драўніна іх ня надта каштоўная, але-ж, як дэкарацыйнае дрэва, ельніца зьяўляецца аздобаю паркаў.

1. Ельніца эўрапейская ці грабянёвая (*Abies pectinata*) зьяўляецца адным з важнейшых дрэў Заходняй Эўропы. Драўніна яе белая, мяккая, лёгкая, элястычная, ужываецца для будоўлі і вырабу дошак для музычных інструмэнтаў; дае вэнэцыянскую тэрпэнтку. Зьяўляючыся пародаю мёрнага, заходняга, вільготнага клімату, эўрапейская ельніца баіцца асеньніх і вясеньніх замаразкаў і далей Польшчы на ўсход не заходзіць.

2. Ельніца сібірская *Abies sibirica* — адзін з галоўных прадстаўнікоў расьліннасьці сібірскай тайгі. Прыстасаваўшыся да суромага ўсходняга клімату, гэтая парода добра пераносіць самыя моцныя маразы. Расьце яна галоўным чынам у Сібіры, распаўсюджана таксама і ў паўночна-ўсходняй частцы Эўрапейскай Расіі. Драўніна яе мала каштоўная.

3. Ельніца бальзамічная (*Abies balsamea*) расьце звычайна ў Паўночнай Амэрыцы. У нас яе разводзяць у садох і парках. Кара яе надта багата смалою, якая дае так званы «канадзкі бальзам».

4. Ельніца аднакаляровая (*Abies concolor*) — вельмі прыгожае паркавае дрэва. Расьце яна ў гарах Паўночнай Амэрыкі; на Беларусі сустракаецца толькі ў парках. Гэтая парода добра пераносіць зацяньненьне, хутка расьце, асабліва ў моладасьці. У парку расьце некалькі невялікіх дрэў адмены *Abies concolor violacea* — асабліва прыгожай, якая вызначаецца блакітнаватай ахварбоўкай хвой.

З вышэйпамянёных відаў ельніц добра выглядаюць і прыносяць плады першыя 2-3 віды; апошні від ня мае дастаткова добрага выгляду, але зусім здаровы і патрабуе толькі больш уважлівых да яго адносін. Сярод прадстаўнікоў гэтага віду ёсьць дрэўцы вельмі прыгожыя па ахварбоўцы і даўжыні хвой; асабліва вызначаецца адно з іх каля дому, якое, ня гледзячы на паламаныя ніжнія галінкі, выдзяляецца вельмі буйным ростам і магутным выглядам.

З сям'і хваёвых заслугоўвае ўвагі цуга канадзкая (*Tsuga canadensis*), вельмі рэдкая, каштоўная парода, якая зьяўляецца пераходнай ступеньню ад ельніцы да елкі. Гэтае дрэўца невялікіх разьмераў, з каронаю, падобнаю да ліставых дрэў, з тонкімі, паніклымі ўніз галінкамі. Кара багата гарбоўнымі матэрыямі і тэрпэнтнаю, дае канадзкі бальзам. Адно з найпрыгажэйшых хваёвых дрэў, расьце ў халодных частках

Паўночнай Амэрыкі. Добра пераносіць зацяненне і любіць глыбокую, ураджайную, вільготную глебу.

З елак (*Picea*) у парку расьце некалькі відаў: 1. елка звычайная (*Picea excelsa*) вялізных разьмераў у значнай колькасьці паасобніцаў; 2. калючая елка (*Picea pungens*), прыкметная сваёй тоўстай шэрай карой і востра-калючай серабрыстай хвойй, 3. белая елка (*Picea alba*) з шыза-зялёнаю доўгаю хвойй; у парку растуць 2 экзэмпляры белай елкі, якія маюць выгляд высокіх, зграбных колюмнаў і надта прыгожа выглядаюць; 4. чорная елка (*Picea nigra*) невялікае дрэўца з маленькаю, цёмна-зялёнаю, густою хвойй 7—12 см. даўжынй. Тры апошніх віды растуць у Паўночнай Амэрыцы; на Беларусі гэтыя пароды разводзяцца ў парках, галоўным чынам серабрыстыя і шыза-зялёныя формы іх.

З сэкцыі *Pinaster*, дзвёхшыпулькавых хвой, у парку знойдзена горная хвоя (*Pinus montana*) у выглядзе каравага хмызняку з галінкамі, якія сыцеляцца па зямлі. За адсутнасьцю шышак цяжка вызначыць, да якой адмены належыць гэтая хвоя; па нашай думцы, гэта будзе форма *pumilio*. На глебу горная хвоя не пераборлівая: яна добра расьце як на скалах і сухіх вапняковых глебах, так і на мокрых імшарах, а таму можа ўжывацца для аблясьнення нашых балот.

З сям'і хваёвых сэкцыі *Strobus* варта адзначыць Вэймутаваю хвою (*Pinus strobus*), якая мала пашкоджана чужаедамі і захавалася ў добрым стане. Адзін паасобнік налічвае больш за 30 гадоў.

З сям'і кіпарысавых у парку знойдзены прадстаўнікі дзвёх падсем'яў: *Thujaopsidinae* (*Thuja*-туя) і *Supressinae* (кіпарысавік—*Chamaecyparis*). З туяў (*Thuja occidentalis*) туя заходняя, бацькаўшчынай якой зьяўляецца прыатлянтчная частка Паўночнай Амэрыкі. Яна разводзіцца ў Заходняй Эўропе і ў паўднёва-заходняй частцы СССР. У парку ёсьць больш за 35 экзэмпляраў *Thuja occidentalis* і 4 экзэмпляры яе адмены—*Thuja occlutea* прыгожага залацістага колеру.

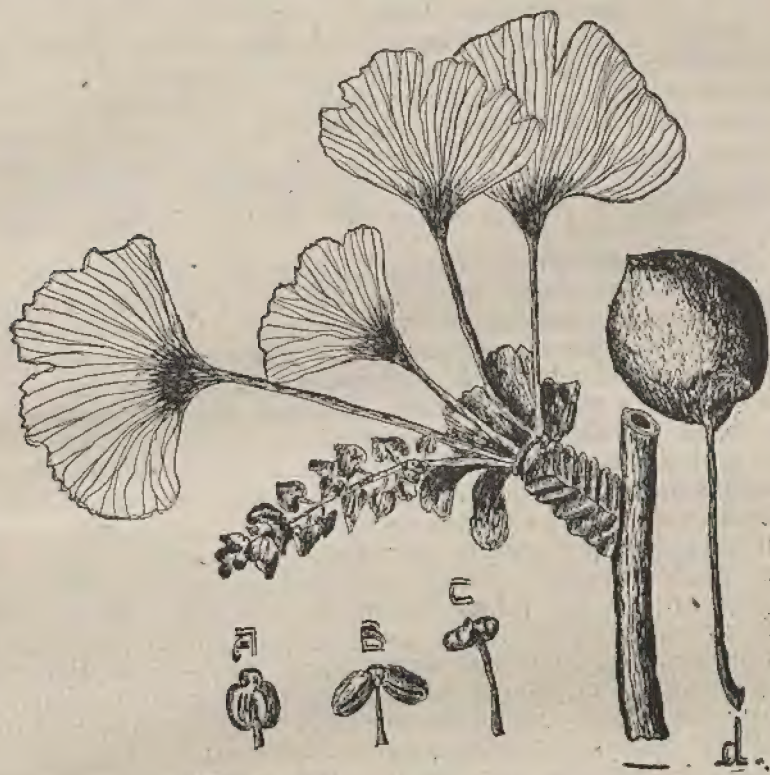
Chamaecyparis pisifera — кіпарысавік гарохаплодны з даўных часоў разводзіцца ў Японіі, а ў Эўропе толькі з канца XIX стагодзьдзя. У парку расьце невялікае дрэўца, стажкаватай формы, якое належыць да адмены—*filifera* Beiss., форма з доўгімі зьвіслымі, амаль ня сыцінутымі галінкамі, з парасткамі, разгаліненымі толькі на канцы і пакрытымі падаўгаватымі лістамі. Адно дрэва знаходзіцца ў здавальняючым стане, а другое альбо вымерзла, альбо заглушана хмелем.

Найбольш цікавым, з погляду акліматызацыі, дрэвам, бязумоўна зьяўляецца *Ginkgo biloba* з групы Голанасенных. Яно зусім зрублена, і толькі каранёвыя парасткі і адросшыя на пні галінкі сьведчаць аб гэтай рэдкай расьліне, шырока распаўсюджанай у старажытных эпохі, а ў сучны момант амаль вымерлай. Яна належыць да клясы *ginkgoales*, якая складаецца з аднае сям'і, аднаго роду і віду *ginkgoaceae*, *ginkgo biloba*. Драўніна яе малакаштоўная, ужываецца для розных вырабаў. Лісьце, падобнае да вахляра, на зіму ападае. Бацькаўшчына *ginkgo*—Японія і Кітай, але ў дзікім стане яна рэдка сустракаецца, а звычайна разводзіцца там як аздоба храмаў. У СССР сустракаецца ў Крыме і на Каўказе. На Беларусі ёсьць адно добра выглядаючае дрэва ў Гомельскім парку.

Прадстаўнікоў Пакрытанасенных, якія растуць у парку, налічваецца значна больш. Тут зьвяртае ўвагу значны лік рознастайна ахварбаваных форм, што прыдае парку вельмі прыгожы і эфэктоўны вы-

гляд. З асобных прадстаўнікоў, больш цікавых з дэкарацыйнага ці гаспадарчага погляду, трэба вызначыць наступныя.

Род Асер. З розных відаў клёну, які мае даволі вялікае гаспадарчае значэнне, тут расьце 6 экзэмпляраў *Acer Negundo* — Віргінскі клён; дрэвы добра выглядаюць і прыносяць вялікую колькасць пладоў.

Гінкго двохлопасная. а, b, с — кветкі, d — плод.

Гэты клён прадстаўлены дзвюма адменамі: *Acer Negundo foliis argenteo marginatis* — з серабрыстым па баках лісьцем і *Acer Negundo foliis aureo marginatis* — з лісьцем, залаціста-жоўтым па баках. Абедзьве адмены надта аздабляюць парк, здалёку яскрава адбіваючыся на зялёным фоне другіх расьлін, і належаць да групы амэрыканскіх цукравых клёнаў, з соку якіх у Амэрыцы здабываюць цукар. Ёсць некалькі добрых экзэмпляраў *Acer spicatum* — канадзкі клён з прыгожымі, зьлёгка ахварбаванымі ў ружовы колер пладамі. *Acer platanoides* var. *atropurpurea* — клён з цёмна-чырвоным лісьцем.

Р. *Aesculus*. У парку расьце конскі каштан — *Aesculus Hippocastanum* і другі від *Aesculus carnea* var. *coccinea* з чырвонымі кветкамі, у ліку 3 экз. Прыгожае, дэкарацыйнае дрэва Р. *Alnus*. Вольха чорная — *Alnus glutinosa* ў вялікай колькасці засяляе нізінную, балоцістую частку парку. *Alnus incana*, даволі рэдкая на поўдні Беларусі расьліна, прадстаўлена тут дзвюма адменамі. Адна мае лісьце, зьнізу зусім белае ад валаскоў, падобнае да таполі серабрыстай. Другая мае лісьце, разрэзанае па баках, і належаць да формы *Alnus incana pinnatifida*, якая расьце звычайна ў Фінляндыі.

P. Amelanchier vulgaris — ірга круглалістая. Хмызьняк, які сябе даволі добра адчувае, хоць звычайна ён расьце на поўдні — у Крыме. Гадзіцца для ўтварэньня жывой агароджы.

P. Amorpha fruticosa — круцік. Амэрыканскі дэкарацыйны хмызьняк. Можа мець значэньне, як мёданосная расьліна.

P. Astragalus Arnacanta. — Астрагал (куравай) сьпічасты. Невялікі хмызьняк, мае даволі мізэрны выгляд, бо ўвесь абламаны. Цікавы, як прадстаўнік крымскай расьліннасьці.

P. Berberis vulgaris — барбарыс звычайны расьце ў парку ў выглядзе адмены з цёмначырвоным лісьцем.

Berberis aquifolia (*Mahonia aquifolia*) і *Mahonia japonica*. Абодва віды прадстаўляюць невялічкі, вечназялёны хмызьняк, які нявысока падымаецца над зямлёю; як здаецца, добра пераносіць зіму, чым і цікавы, зьяўляючыся амаль адзіным прадстаўніком вечназялёных расьлін, якія і выжываюць у беларускім клімаце. Ёсьць некалькі экзэмпляраў абодвух відаў.

P. Buxus sempervirens — самшыт. Другі прадстаўнік вечназялёных расьлін, які сустракаецца звычайна толькі на поўдні — у Крыме, на Каўказе, не падымаецца вышэй ад сьнегавога насьцілу. У парку ёсьць даволі значны лік яго экзэмпляраў, якія ўтвараюць густую, мініятурную агароджу навакол помніка. Знаходзіцца ён у надта добрым стане, зімуючы без усялякага акрыцыя. Драўніна яго надзвычайна моцная і цвёрдая, вельмі каштоўная, прадаецца на вагу.

P. Carpinus Betulus — граб звычайны. У парку расьце яго адмена з цёмначырвоным лісьцем. Прыгожае дэкарацыйнае дрэва з пахмурным абліччам, якое добра выглядае сярод іншых дрэў з больш жыццярэднай ахварбоўкай. *Carpinus orientalis* — чорны граб утварае жывую агароджу ўздоўж прысад, што прарэзваюць парк па ўсёй яго даўжыні.

P. Cornus. У парку ёсьць некалькі розных відаў, як напр. *Cornus alba*, *Cornus sibirica*, якія маюць дэкарацыйнае значэньне. У расадніку растуць экзэмпляры з пладамі віду *Cornus mas* — кізыл, які расьце ў СССР звычайна ў паўднёвай частцы. Гэта хмызьняк, непераборлівы на глебу, дае надта цвёрдую драўніну і годныя для спажываньня ягады. Лісьце ўжываецца для гарбаваньня скуры.

P. Corylus Avellana var. *atropurpurea* — лясчына лесавая. Ёсьць прыгожая адмена з цёмначырвоным лісьцем. Ёсьць і другая адмена з выразанымі па баках невялікімі лістамі.

Eleagnus argentea — лох белы, родам з Амэрыкі. Пекны, серабрысты хмызьняк, які мае дэкарацыйнае значэньне. Зімуе добра; можа быць выкарыстаны для замацаваньня лятучых пяскоў, бо дае шмат каранёвых парасткаў.

P. Fagus silvatica — бук звычайны. Ёсьць добра разьвіты экзэмпляр. У кліматычных умовах Беларусі — гэта рэдкая расьліна, бо расьце ён дзіка толькі ў паўднёва-заходняй Эўропе, ня бліжэй Польшчы. Культура яго была вельмі пажаданай і прыбыткавой, бо ён дае добрую драўніну, а з яго гарэшкаў здабываюць алей, мала горшы ад праванскага.

P. Fraxinus excelsior — ясен звычайны. Значны лік раскошных экзэмпляраў гэтай вельмі каштоўнай пароды расьце ў парку. Другі від — *Fraxinus americana* — таксама добра расьце ў нашых умовах.

P. Forsythia suspensa — форзыцыя. Прыгожы дэкарацыйны хмызьняк, вясною ўвесь абсыпаны жоўтымі кветкамі яшчэ да зьяўленьня лісьця.

P. Hydrangea paniculata — гортэнзія. Раскошны хмызьняк з вялізарнымі, эфэктоўнымі букетамі белых кветак на цёмнай зеляніне, асабліва прыкметны тым, што цвіце ён пад восень у жніўні месяцы, калі ўсе іншыя расьліны даўно адцвілі. Каля сажалкі знаходзяцца 2 вялікія кусты, якія добра зімуюць без усялякага догляду за імі.

P. Juglans cinerea — гарэх шэры. У парку растуць два экзэмпляры: адзін магутны, у два абхваты таўшчынёю, а другі яшчэ зусім малады. Малады расьце збоку каля старога, што наводзіць на думку, быццам ён вырас бяз удзелу чалавека. Старэйшае дрэва прыносіць шмат гарэхаў, якія ў некаторыя гады даспяваюць і збіраюцца сялянамі. Драўніна гарэха вельмі каштоўная, бо дае добры сталарны матар'ял.

P. Ligustrum vulgare — біручыца. Гэтая паўднёвая расьліна пышна разраслася каля дому і ўтварае густую агарожу навакол клюмбаў. Прыгожы хмызьняк з вялікімі гронкамі белых кветак. Галінкі яго могуць ужывацца для пляцення кошыкаў. Ягады даюць сінюю і чырвоную хварбу. На глебу непераборліва.

P. Liriodendron tulipifera — туліпаннае дрэва родам з Амэрыкі. Паасобнік, які расьце ў парку, выглядае здаровым, моцным і прадстаўляе з сабе нязвычайна прыгожае, даволі вялікае, зграбнае дрэва. Вельмі рэдкая расьліна ня толькі ў Беларусі, але-ж і ў СССР, а між тым яна магла-б значна ў нас пашырыцца і была-б лепшай аздобай нашых паркаў і садоў, бо яна любіць глебу вільготную, гліністую і не баіцца маразоў. Драўніна яе крэмавага колеру, пахучая, добра паліруецца.

P. Morus alba — морва белая. Высокі, моцны экзэмпляр, які знаходзіцца ў парку, прыносіць шмат ягад і зьяўляецца лепшым пацьверджаньнем магчымасьці культуры ў умовах Беларусі гэтай каштоўнай расьліны, якая можа паслужыць асноваю дзеля разьвіцьця новай галіны прамысловасьці — шаўкоўніцтва. Ягады спажываюцца чалавекам, драўніна цвёрдая, лісьцем кормяць вусеняў-шаўкавічнікаў.

P. Populus pyramidalis — таполя пірамідальная. Увесь шлях, які вядзе ў саўгас, абсаджаны гэтымі таполямі, што надае яму выгляд прысад. *Populus balsamifera* — таполя бальзамічная. Насупроць кватэры загадчыку саўгасу расьце некалькі вялікіх дрэў, якія асабліва прыёмна пахнуць пасля дажджу.

P. Ptelea trifoliata — вязавік, каменная ліпа. Паўднёвы хмызьняк з далікатным лісьцем расьце ў значным ліку.

P. Quercus pedunculata — дуб. У парку ёсьць некалькі адмен гэтага дубу, надта эфэктоўных, як па ахварбоўцы, гэтак і па знадворнаму выглядзе расьліны. *Quercus pedunc. atropurpurea* з цёмначырвоным лісьцем 1 экз. *Quercus ped. aurea* — з залацістым лісьцем 3 экз. *Quercus ped. fastigiata* D. C. — дуб пірамідальны, які мае выгляд зялёнай колюмны 2 экз. і *Quercus ped. pendula* — плакучы дуб — орыгінальная форма з паніклымі галінамі — 1 экз.

P. Rhus Cotinus — парыковае дрэва. Цікавы хмызьняк, плады якога ў часе даспяваньня агорнуты густым, даўгім пухам, які напамінае парык, што прыдае расьліне вельмі асаблівы, маляўнічы выгляд. Лісьце і кара хмызьняку ўжываюцца для гарбаваньня скуры. Паўднёвая расьліна 1 экз.

Rhus typhina — воцатнае дрэва. Паўднёвая расьліна, разводзіцца ў садох. Лісьце ўжываецца для гарбаваньня. Драўніна вельмі шчыльная з прыгожым рысункам. У парку ёсьць 3 вялікія дрэвы.

Staphylea pinnata — клекачка. Прыгожы дэкарацыйны хмызьняк з чароўнымі белымі званочкамі — кветкамі. Паўднёвая расьліна.

Tilia americana — амэрыканская ліпа. Пышны экзэмпляр гэтай ліпы з аграмадным лісьцем расьце ў парку.

Vitis vinifera — вінаград. Па сьцяне будынку, звернутай на поўдзень, у плодовым садзе ўецца каля 20 вінаградных лазін, якія ўвосьень пакрываюцца буйнымі гронкамі ягад, дасьпяваючых у больш цёплыя гады.

Паміж іншым, у парку намі знойдзены 3 даволі вялікія дрэвы з лісьцем, падобным да ясену, з карою, пакрытаю тоўстым слоём корку, які сяляне часта скарыстоўваюць, з кветкамі, багатымі мёдам, аб чым сьведчыць рой пчол, якія абсыпаюць усё дрэва. Гэтыя дрэвы нам яшчэ не ўдалося азначыць.

Акрамя ўсіх пералічаных расьлін, у парку ёсьць яшчэ значны лік розных хмызьнякоў і дрэў, як напр. *Robinia Pseudoacacia* — белая акацыя, *Larix europaea* (мардына), *Betula* (бярэза з выразаным лісьцем), *Crataegus coccinea*, *Oxyacantha* (глог), *Evonymus europaea* (берасклет) і *latifolia*, *Lonicera coerulea* (жымаласьць), *Deutzia crenata* (дэйчыя), *Syringa chinensis* (бэз кітайскі), *Symphoricarpon* (сьнежная ягада), 6 відаў *Spiraea*, некалькі відаў *Ribes*, *Viburnum* і др.

Гэты багаты відамі расьлін парк уваходзіць у склад саўгасу, якому зараз надаецца ўхіл у бок жывёлагадоўлі. У саўгасе ёсьць добрыя пароды кароў, сьвіней, прывезеных з-за межаў, якія пашыраюцца і сярод акалічнага сялянства. Пры саўгасе ёсьць сыраварня, якая выпрацоўвае голяндзкі сыр, 75% якога прызначаецца для вывазу ў Нямеччыну. Сяляне акалічных вёсак дастаўляюць малако ў сыраварню. У саўгасе ёсьць садоўнік, на абавязку якога ляжыць дагляд за плодовымі садамі, які складаецца з адных маладых яшчэ яблынь і займае плошчу каля 9 гэкт. Усе гаспадарчыя будынкі — добрыя і даволі прыгожыя, як напр. вадакачка пры ўваходзе ў парк. Былы памешчычы дом, новакол якога цягнецца парк, вялікі, на 40 пакояў, з некалькімі ганкамі, з вэрандаю, якая падыходзіць да сажалкі, быў некалісь прыгожы, але зараз увесь абшарпаны; дошкі падлогі і столі, цэглы з печай, страхі — усе гэта разьбіраецца сялянамі, бо дом стаіць зусім пакінуты і не скрыстоўваецца саўгасам. Паркам таксама ніхто ня цікавіцца, у ім пасьвяцца саўгасаўскія коні, якія ламаюць і абгрызаюць гэтыя рэдкія расьліны. Праз парк яшчэ заўсёды ходзяць сяляне з вёскі ў саўгас, і ламаюць галінкі, і абрываюць кветкі. Садоўнік, нагружаны працаю, ня мае часу сачыць за паркам, і гэты прыгожы куток асуджаны на зьнішчэньне. Трэба абавязкова зрабіць што-небудзь, каб захаваць парк, тым больш, што асаблівых выдаткаў тут не патрабуецца: з трох бакоў парк агароджаны моцнай мураванай сьцяной, а з чацьвертага боку яго працякае даволі шырокая рэчка. Трэба забараніць пасьвіць коні ў парку, выцерабіць хмель і маліну, якія глушаць усе расьліны, і павесіць прапанду сярод сялян за больш беражлівыя адносіны да цікавых расьлін.

ХРОНІКА.

Да пытання аб збіранні народных тэрміналогічных матар'ялаў.

Навуковая тэрміналогія ў іншых дзяржаўных народаў вытваралася сталесцямі; ад нас гісторыя патрабуе выпрацаваць яе ў ударным парадку. Вось чаму і Комуністычная партыя і Савецкая ўлада адразу-ж звярнула належную ўвагу на гэтую важную і адказную справу.

Даць дакладную тэрміналогію для тае ці іншае навукі, якая-б у поўнай меры адпавядала навуковасці і здавальняла-б пэдагогічную і штодзённую практыку, — справа нялёгкая, і Інстытут Навуковае Мовы Б. Акад. Навук лічыць, што ўдасканаліць сваю работу зможа ён толькі ў тым выпадку, калі на помач яму прыдзе актыўная работа ўсіх зацікаўленых асоб і ўстаноў.

Спадзяючыся знайсці вялікае слоўнае багацце ў жывой народнай мове, Інст. Нав. Мовы думае ў першую чаргу мець падтрыманне ў сваёй рабоце — у мясцовых краязнаўчых арганізацыях і таварыствах. Краязнаўчыя таварыствы і гурткі, а таксама іншыя навукова-даследчыя і навучальна-асветныя ўстановы і арганізацыі на мясцох могуць дапамагчы тэрміналогічнай справе, збіраючы народную тэрміналогію — назовы ў розных сферах народнага жыцця ў розных галінах людзкае працы і ў з'явах прыроды.

Для збірання народных тэрміналогічных матар'ялаў Інст. Нав. Мовы выдае праграмы, анкетны, друкуе адпаведныя артыкулы ў журналах і газетах і рассылае іх па жаданню ўсім культурным работнікам на мясцох.

Кожны, каго абходзіць справа культурнага будаўніцтва ў нашай савецкай краіне, будзе працаваць, збіраючы словы-назвы (тэрміны) і запісваць іх дзеля свайго ідэавага здавальнення, уласцівага кожнаму культурнаму работніку, кожнаму дзеячу. Але, каб выдзеліць найлепшых працаўнікоў, Інст. Нав. Мовы паставіў прэміяваць лепшыя запісы народных назоў грашовую нагародаю.

Запісы народных назваў-тэрмінаў могуць падывацца ў альфавітным парадку асобнымі сшыткамі і на асобных картках, як гэта робіцца з слоўным матар'ялам для слоўніка жывога мовы. Да кожнае назвы трэба дадаць, калі гэта можна, сказ-прыклад, што можа паясніць значэнне данага слова-назвы. Але можна абмежавацца расійскім ці польскім або іншым перакладам ці беларускім тлумачэннем або нават рысункам, калі справа ідзе аб тэй ці іншай прыладзе ці прыналежнасці. Рysункі і наогул вельмі пажаданы.

Пры запісах найлепш трымацца мясцовага вымаўлення, каб, пераводзячы на літаратурны правапіс, не папсаваць часам кораня слова і яго значэння.

На ўсе запытаныя Інст. Нав. Мовы дае безадкладныя адказы і парады.

Чэрвенская экспедыцыя ЦБК.

У парадку вывучэння паасобных раёнаў БССР Цэнтральнае Бюро Краязнаўства камандыравала т. Каспяровіча ў Чэрвенскі раён Менскай акругі. Т. Каспяровіч М. І. меў на мэце арганізаваць працу мясцовых краязнаўцаў для ўсеабовага тэматычнага вывучэння раёну, праінструктаваць іх адносна метадаў працы і кіраваць экспедыцыйнаю працаю тых таварышоў, якія для напісання сваіх тэм павінны былі выехаць на раён. Апрача таго, т. Каспяровіч меў даследваць пэўную тэму сам.

Чэрвенскае раённае таварыства краязнаўства ўжо раней распрацоўвала пытанні апісання раёну і таму плян апісання быў скарыстаны ранейшы, але значна пашыраны і ўдасканалены. На сходзе актыву таварыства ён быў зноў абмеркаваны і зацверджаны. Тады-ж былі вылучаны і пэўныя таварышы, якія павінны былі распрацаваць паасобныя тэмы. Такім чынам атрымаўся наступны спіс тэм і аўтараў іх:

1. Утварэнне раёну, яго тэрыторыя і паверхня — *Дзям'яшкewіч*.
2. Абвадненне раёну — *Бабіцкі*.
3. Клімат раёну — *Катлінскі*.
4. Глебы раёну — *Савіч*.

5. Карысныя выкапні раёну — *Дземяш-кевіч*.
6. Расьліннасьць раёну — *Тупяневіч*.
7. Дзікія жывёлы і птушкі — *Дземяш-кевіч*.
8. Насяленьне раёну — *Бабіцкі*.
9. Сельская гаспадарка — *Савіч*.
10. Жывёлагадоўля — *Іванова*.
11. Савгасы і колгасы — *Дземяшкевіч*.
12. Коопэрацыя і гандаль — *Якімовіч*.
13. Прамысловасьць — *Дземяшкевіч*.
14. Асьветна-навуковы ўстановы і культурны стан раёну — *Даўгаленка*.
15. Санітарны стан раёну — *Нісьневіч*.
16. Шляхі зносін — *Цыгановіч*.
17. Грамадзкія арганізацыі раёну (партыя, комсамол, піонэррух, мопр і да т. п.) — *Даўгаленка*.
18. Рэволюцыйны рух раёну — *Катлінскі*.
19. Гаспадарчы быт раёну — *М. Каспя-ровіч*.
20. К. С. У. — *Грынберг*.
21. Бюджэт раёну — *Васілеўскі*.
22. Пяцігодка раёну — *Буткевіч*.

Тэмы: „Профрух раёну“ і „Чэрвень і яго ваколіцы“ — будуць узятыя з часам іншымі работнікамі. Усе нарысы павінны быць кароткімі і популярна напісанымі.

Вырашана было, што ўсе таварышы апрацуюць свае тэмы на месцы, а на раён у экспэдыцыю павінны выехаць т. т. Дземяшкевіч і Бабіцкі на чале з т. Каспяровічам. Але т. Бабіцкі ўрэшце ня змог выехаць.

Адбылося дзьве нарады вылучаных на апісаньне раёну краязнаўцаў, на якіх была высьветлена мэтодыка працы, ды, апрача таго, кожны ўдзельнік апісаньня быў праінструктаваны асабіста. Усе таварышы абяцалі выканаць працу на працягу аднаго-двох месяцаў.

Т. т. Каспяровіч і Дземяшкевіч выканалі свой маршрут па раёну па наступнай лініі: Чэрвень — Новазер’е — Раванічы — Зелянкі — Вайнілава — Рудня — Волма — Лучное — Дзерж — Язоўкі — Горкі. Па меры патрэбы рабіліся адхіленьні ад гэтае лініі выездам у суседнія лініі вёскі. Апрача таго, з Горак т. Дземяшкевіч праехаў у Чэрвень цераз Калодзескую фабрыку і Наталеўск, а т. Каспяровіч — на ст. Градзянка цераз Ляды.

Т. Каспяровічам былі сабраны значныя матэрыялы што да этнографіі Чэрвеншчыны і зроблена каля 100 фотоздымкаў, а т. Дземяшкевічам — матэрыялы аб савгасах і колгасах Чэрвеншчыны ды аб фабрычна-заводзкіх прадпрыемствах.

У Чэрвені т. т. Бабіцкі, Катлінскі і інш. падрыхтавалі матэрыялы для напісаньня сваіх тэм.

Апрача сваёй непасрэднай працы т. т. Каспяровіч і Дземяшкевіч арганізавалі ў Раванічах новы гурток краязнаўства і дапамаглі мясцовым таварышам выпрацаваць плян працы гуртка. Была падрыхтавана глеба да орга-

нізацыі гурткоў у трох другіх пунктах і праінструктаваны мясцовыя работнікі аб гэтым. Апрача таго, шмат часу было аддана інструктаваньню мясцовых настаўнікаў па комплексе „Наш раён“ згодна вымаганьням апошніх.

Мясцовае насяленьне вельмі спачуваюча адносілася да працы экспэдыцыі.

Мазырска-Гомельская этнографічная экспэдыцыя.

Катэдра этнографіі БАН арганізавала летам этнографічную экспэдыцыю па лініі Скрыгалава—Брагі. У экспэдыцыі прыняў удзел і навуковы сакратар ЦБК т. Каспяровіч, як член катэдры. Ён працаваў у экспэдыцыі з 23 чэрвеня да 15 ліпеня 1929 году і выканаў маршрут: Мазыр—Юравічы—кругом па Юравіцкаму раёну—Хойнікі. Ём запісана каля 200 нумароў фольклёру, сярод якога шмат цікавых космогонічных казак і народных апавяданьняў, зафіксавана каля 50 народных гульніў, з якіх знята 12 фотграфічных здымкаў, зарысавана каля 40 узораў мясцовых народных вышывак і ператрысканьняў з захаваньнем колераў і занатавана біяграфія надзвычайна цікавага дзеда з в. Аўцюкі Юравіцкага раёну. Трэба адзначыць вельмі спрыяючыя адносіны да працы экспэдыцыі з боку Юравіцкага РВК.

Аб працы другіх членаў экспэдыцыі пісалася ў другім месцы.

Краязнаўчая экспэдыцыя ЦБК у Чачэрскі раён.

У пачатку верасьня гэтага году ЦБК паслала ў Чачэрскі раён інструктара т. Шашалевіча для правядзеньня пры ўдзеле мясцовых сіл краязнаўчай экспэдыцыі. Мэта экспэдыцыі—даць нарысы аб Чачэрскім раёне ў галіне вывучэньня колектыўных гаспадарак, этнографіі, эканомікі і г. д.

У краязнаўчай экспэдыцыі па Чачэрскаму раёну ад мясцовых сіл прымалі ўдзел аграном-колгаснік Пятроў і настаўнік Чачэрскай шк. II ступені Цыбулькін. З аграномам супольна былі абсьледваны колектыўныя гаспадаркі раёну: комуна Крапоткіна і пяць с.-г. арцеляў. Ніжэйшыя формы колектыўных аб’яднаньняў—машынныя т-вы, т-вы па супольнай апрацоўцы зямлі і інш. былі абсьледваны па матар’яхах, якія былі сабраны ў раёне і ЦСУ. Пэрсональна з іх былі наведаны толькі 2 машынныя т-вы. Колгасы былі абсьледваны з эканомічнага і бытавога боку. Поўна абсьледваць эканоміку іх ня ставілі мэтай з прычыны вялікай складанасьці пытаньня, але каб больш поўна апісаць гаспадарчы быт колгасаў, трэба было мець належны эканомічны фон. Праўда, час экспэдыцыі быў ня зусім удалы для высьвятленьня эканомічных рэсурсаў колгасаў—яшчэ не закончылася рэ-

алізацыя сёлетняга ўраджаю. За мінулы год весткі аб эаэном. стане колгасаў Чачэр. раёну сабраны поўныя. Усе існуючыя ў раёне колгасы (апрача закладзеных у гэтую восень) абсьледваны галоўным чынам з пункту такіх пытанняў: Організацыя працы, умовы працы, ахова працы. Аплата працы, формы зарплаты. Продукцыйнасьць працы. Разьмеркаваньне продукцыі. Быт у колгасах. Культурны стан колгаснага жыцьця: пільнасьць, гурткі, газэты, клюбы, ясьлі. Санітарны быт—чыстата, лазьні, студні, соцыяльная гігіена. Сямейны быт. Новая мораль. Часнаправаджэньне колгаснікаў. Мастацтва ў колгасах. Музыка. Скокі. Песьні, пашыраныя ў колгасах. Хатні быт, укарасы, мэбля, вопратка, туалет, ежа, быт моладзі.

У 3-х колгасах давялося пабыць на сходках. У сярэднім у кожным колгасе абсьледваньне цягнулася 2 дні. Зразумела лепшыя вынікі былі-б пры стацыйнарым абсьледваньні. Трэба сказаць, што такія абсьледваньні ўвесь час вядуцца зямельнымі органамі—акролкасасюзам і аграпунктам, і весткі можна мець досыць поўныя, але гаспадарчы, хатні, сямейны і культурны быт колгасаў яшчэ не ахоплены гэтымі абсьледваньнямі. Такім чынам, краязнаўчая экспэдыцыя магчыма і запойніць гэты прабел, у Чачэрскім раёне.

Чачэрская краязн. організацыя вельмі слабая. Ды і сам кіраўнік яе, на якога разьлічвалі пры накіраваньні экспэдыцыі, незадоўга перад гэтым нечакана зьехаў на курорт. Перад гэтым ён прымаў удзел у Гомельск. кр. эксп. Мясцовая організацыя, з гэтае прычыны, для экспэдыцыйнай працы вылучыла толькі аднаго сябра Цыбулькіна. Двое з сяброў узялі на сябе стацыйнарую працу. Настаўнік Кавалёў і настаўніца Сафоніца працу ўзяліся распрацаваць: Харчаваньне насяленьня ў Чачэрскім раёне і ўплыў кліматычных умоў мінулага году на гаспадарчы быт Чачэрскага раёну. Апрача гэтага намечаны яшчэ некаторыя тэмы для выкананьня: скласьці зборнік народных мэлёдыяў Чачэрскага раёну—ёсьць сілы для гэтага.

РВК для правядзеньня экспэдыцыі вызначыў невялікія сродкі (15 р.). З настаўнікам Цыбулькіным экспэдыцыя была праведзена на левы бок Сажа. Абсьледвана было некалькі вёсак з этнографічнага боку. Тут зроблены апісаньні найбольш характэрных і старажытных гаспадарчых будынкаў, прылад, відаў ежы, вопраткі, зроблены мастацкія зарысёўкі ўсяго гэтага, сабраны значны лексычны матар'ял, дыялекталёгічныя нататкі зроблены, запісана каля 15 нар. мэлёдыяў і некалькі дзесяткаў фольклёру. На жаль, гэтая экспэдыцыя нядоўга цягнулася і мела больш паказальны характар. Пасьля яе ўдзельнікі экспэдыцыі дэманстравалі сабраны матар'ял перад мясцовымі культурнымі сіламі.

А. Ш.

Лепельскае Раённае Т-ва Краязнаўства.

6-га верасьня г. г. адбылася Раённая Краязнаўчая Конфэрэнцыя, на якой была заслухана справаздача Старшыні Праўленьня аб дзейнасьці Т-ва.

У спрэчках па справаздачы было адзначана, што праца Т-ва некаторы час была ў заняпадзе, з прычын аб'ектывага характару. За апошні месяц праца зноў пачала разгортацца.

На сёньнешні дзень Т-ва налічвае 56 чалавек сяброў, з якіх нязначная частка ўцягнута ў працу.

Конфэрэнцыя намерцела шэраг канкрэтных мерапрыемстваў і можна сказаць, што праца шпаркім тэмпам пойдзе наперад.

Цяпер Т-ва прыступіла да зьбіраньня розных матар'ялаў па вывучэньні раёну і мяркуе скончыць гэтую працу да студзеня м-ца 1930 г.

Сабраныя матар'ялы павінны ўвайсьці ў зборнік „Наша акруга“, які мае на ўвазе выдаць Полацкае Акруг. Т-ва.

Распачалася праца па санітарна-бытавому дасьледваньню вёсак раёну, таксама і па зьбіраньню фольклёру.

Заснаваны два фэаолёгічныя пункты (у Лепелі і ў Камені). Т-ва мае музэй, у якім знаходзяцца каштоўныя экспанаты. Ёсьць шмат матар'ялаў, якія адлюстроўваюць жыцьцё раёну.

Ёсьць калекцыі шасьціножак, лекавых расьлін раёну, карысных выкапняў, шмат фотаздымакаў раённых краявідаў калекцыя грошай, саматужных вырабаў і інш.

Музэй улетку наведвалі дзьве вучнёўскія экскурсіі Мецкіх школ і некалькі экскурсант-актывістаў са Слуцку, Менску і Віцебску. Музэй працуе рэгулярна і за летні час прапусьціў шмат мясцовых экскурсантаў (да 2000 чалавек).

Пастаўлена пытаньне аб пераводзе музэю ў іншае памяшканьне, больш прасторнае. На конфэрэнцыі, абрана новае Праўленьне, якое прыступіла да працы.

С. М.

Тураўскае Раённае Т-ва Краязнаўства.

У сваёй працы Т-ва мае наступныя дасягненьні: Зарганізаваўся Раёны Краязнаўчы Музэй, для якога ў памяшканьні аграпункту адведзена два пакоі. У музэй стаяць дзьве скрыні археолёгічных знаходак, узоры насеньня збожжа, ёсьць гэрбарыі, некаторыя матар'ялы, якія перададзены краязнаўчай экспэдыцыяй студэнтаў Б. Дз. У. у 1927 г. Пры музэйі таксама знаходзіцца каменная труна.

Сабраны апавяданьні старых людзей аб мінулым Турава. Складзена поўная карта помнікаў старасьветчыны і паслана ў БАН.

Зроблена 8 монографічних апісаньняў паселішч і некалькі апісаньняў па гісторыі рэволюцыйнага руху па Тараўшчыне, якія прыслалі сябры т-ва. Лік сяброў т-ва даходзіць да 80.

Трэба адзначыць, што за апошніяе паўгодзьдзе праца праўленьня зусім заняпала.

23/IX-29 г. адбыўся агульны сход сяброў Т-ва. Па дакладу аб працы праўленьня т-ва выступала багата таварышоў — сябраў т-ва.

Да недахопаў у працы праўленьня т-ва трэба аднесці наступнае: Праўленьне мала цікавілася працай і ёсьць выпадкі, калі некаторыя сябры праўленьня не наведвалі сходаў.

Кепска абстаіць справа з спяганьнем сяброўскіх узносаў. Ёсьць вельмі вялікая запазьчанасьць.

Сябры праўленьня мала давалі сябром т-ва мэтодычных указаньняў і мала цікавіліся працай апошніх, дзякуючы чаму некаторыя краязнаўчы гурткі існавалі толькі на паперы.

Раньні Краязнаўчы Музэй знаходзіцца ў канцы мястэчка. Некаторыя сябры т-ва ня ведаюць аб ім. Многія сябры т-ва нават не пабывалі ў музэі. Трэба яшчэ раз падкрэсьліць, што музэй знаходзіцца ў глухім пакоі і каб дабрацца да яго, трэба перайсьці ўсе пакоі аграномаў. Музэй таксама мала папаўняецца экспанатамі.

Рэзолюцыю па справаздачы праўленьня прынялі тую самую, што прыймалі і ўвесну г. г. у красавіку м-цы ў часе перавыбару праўленьня т-ва. Гэтую рэзолюцыю прымаюць ужо некалькі разоў і ня выконваюць.

Цяпер у склад праўленьня т-ва ўвайшлі: Квіцінскі, Бруй, Кіркорава, Лапцкая, Плышэўскі, Ліўшыч і Гаршкалеп. Кандыдатамі: Кацэвіч, Гальцоў і Паляшчук.

У рэўкамісію: Сіўко, Глозман і Турбёнак, кандыдатам Латышкевіч.

Трэба думаць, што новы склад праўленьня возьмецца за працу і выканае намечаны плян працы.

С. Шаўкавіч.

Акліматызацыя туркестанскай чарапахі.

Маленькае нагляданьне.

3-га кастрычніка 1928 году мне была дастаўлена жывая туркестанская чарапаха (*Testudo horsfieldi* Gray). Яна хадзіла па пакоях, а 29 кастрычніка зяснула на зіму. 5-га сакавіка 1929 чарапаху выпушчалі з кутка і зноў пачала хадзіць па пакоях. Трэба было падумаць аб яе харчаванні. Карыстаючыся кнігай проф. А. М. Мікольскага „Гады і рыбы“ (стар. 272), я даваў салат, капусту, цыбулю, але жывёліна ня ела. Не знашоў я таксама нічога больш і ў другой кнізе А. М. Мікольскага (Пресмыкаючыся, т. I. 1915. Фауна России, стар. 36-37). Аднак-жа выпадкова, 14 траўня 1929 г., мне давялося

бачыць, што чарапаху зацікавілася сухой крапівой (*Urtica*), якая ў мяне была. Тады я аднёс жывёліну ў садзік, дзе ёсьць досыць рознай травы. Чарапаху на маіх вачох пачала есці перш за ўсё крапіву, потым вельмі ахвотна дмухавец, асабліва не распусціўшыся кветкі яго, таксама трыпунік, і зусім мала лісьця лопуха. Такім чынам, зусім добра вырашаецца пытаньне аб мажлівасьці трыманьня ў нашым клімаце туркестанскай стэпавай чарапахі. Падобная акліматызацыя можа быць скарыстана ў зоолягічным садзе, ў школе і г. д.

Проф. Салаўёў.

Агульны агляд надвор'я па БССР.

За жнівень м-ц 1929 г.

(Па даных Беларускай Гэофіз. Службы).

Надвор'е на працягу ўсяго м-ца стаяла цёплае і сухое. Самую нізкую сярэднюю месячную тэмпературу дае Стукачоўская мэстанцыя (Полацкая акруга) 17,4, самую высокую Васілевіцкая (Гомельская акруга) 20,7.

Пры параўнаньні сярэдніх мес. т-ур з нормальным і сяр. мес. т-урамі выходзіць, што пэўнасьці сяр. месячная т-ура жнівня перавышала норму (ад 0° 8 да 3° 5).

Што да пасобных дэкад, дык за першую дэкаду сярэдняе мес. тэмпература была вышэй нормальнай (ад 2° 1 да 4° 0), сяр. т-ура за другую дэкаду была вышэй нормальнай (0° 6 да 3° 6) і за трэцюю таксама вышэй (ад 0° 1 да 3° 4).

Сярэдняя сутачная тэмпература паветра БССР вагалася:

I дэкада ад	13° 6	да	25° 3
II	14° 1	„	21° 1
III	11° 7	„	22° 6
за м-ц	11° 7	„	25° 3

Абсалютныя ваганьні тэмпературы паветра (пагодле паказаньняў максымальна і мінімальна тэрмомэтраў) наглядаліся:

I дэкада ад	4° 2	да	32° 2
II	5° 2	„	31° 5
III	4° 9	„	30° 5
за м-ц	4° 2	„	32° 2

Найбольшы максымум за мінулы м-ц адзначаны ў Турску (Бабр. акр.) 32° 2 (9/VIII) і найбольш нізкі мінімум 4° 2 (Барысаў 4/VIII). У адносінах ападкаў жнівень зьявіўся месяцам дэфіцытным. Яны (ападкі) выпадалі на працягу ўсяго м-ца і расклад іх па часу можна характарызаваць наступным чынам: у першую дэкаду адзначаны большыя іх сумы (мясяцамі выпала больш 1/3 месячных норм) і большыя лікі дзён з ападкамі, у другую дэкаду асабліва мала ападкаў выпала ў Магілёўскай, Аршанскай, Бабруйскай, Мазырскай, Гомельскай акругах, дзе мясяцамі зусім ня

было адначана дажджоў, за трэцюю дэкаду па ўсёй БССР ападкаў выпала мала (мясцамі зусім ня было).

За месяц па ўсёй БССР выпала значна менш нормы (прыблізна 50%) і толькі некаторыя мятстанцыі Менскае акругі (Лагойск, Плешчаніцы, Запрэtnік) паказваюць месячныя сумы больш нормы.

Лік дзён з ападкамі вагаецца ад 3 да 18, прычым у паўночных акругах—Полацкай, Віцебскай, а таксама Менскай адзначаны лік ад 8 да 18, і ў іншых ад 3 да 12.

Град па аднаму дню адзначаны толькі ў Плешчаніцах і Чэрвені (Менская акруга) і Вушачы (Полацкая акруга).

Воблачнасць (30—60%) ніжэй нормы прыблізна на 10%.

Зусім ясных дзён было ад 3 да 12 (замест ад 4 да 7), а зусім хмарных ад 2 да 10 (замест 4—8).

Ветры на працягу м-ца панавалі сухія—паўночных і паўночна-ўсходніх румбаў замест нормальных паўднёвых і заходніх.

Стан палёвых культур.

Паводле вестак, атрыманых ад наглядальнікаў выяўляецца, што надвор'е прыблізна першай паловы жніўня больш спрыяла развіццю палёвых культур чымся ў мінулым годзе—недахопу ў ападках не адчувалася, а яснае надвор'е спрыяла сенажці, жніву жыта, аўсу і ячменю. Але паколькі пачатак жніўня спрыяў уборцы збожжа, пастолькі яго канец зьявіўся менш здавальняючым для сельскай гаспадаркі. Недастатковая колькасць ападкаў у канцы жніўня перашкаджала сяўбе азімага жыта.

Наглядальнікі адзначалі, што сухое надвор'е можа адбіцца на стане бульбы.

Аддзел сеткі Белгесафізу.

За верасень месяц 1929 год.

Пры параўнанні сярэдніх месячных тэмператур з нормальнымі месячнымі тэмпературамі відаць, што па ўсёй БССР сярэдняя месячная тэмпература была ніжэй нормы ў межах ад 0,5° да 1,2°.

Сярэдняя сутачная тэмпература паветра па БССР вагалася:

Сярэдняя

1-я дэкада ад	6,0°	да	20,6°
2-я " "	5,1°	"	13,8°
3-я " "	3,1°	"	16,6°
за месяц—	3,1°	"	20,6°

Абсалютныя ваганні тэмпературы паветра (паводле паказанняў максымальнага і мінімальнага тэрмомэтраў) наступныя:

1-я дэкада ад	2,7°	да	27,5°
2-я " "	-2,1°	"	21,7°
3-я " "	-3,2°	"	22,9°
за месяц—	-3,2°	"	27,5°

Найбольшы максымум тэмпературы за мінулы месяц адзначаны 6-га ў Васілевічах

(Гомельскай акр.) 27,5° і мінімум адзначаны ў Турску (Бабруйскай акр.)—3,2° (27 верасня).

Сярэдняя тэмпература за першую дэкаду верасня ў паўднёвых акругах БССР вышэй нормы на 0,6°—0,8°, у паўночных на 0,8°—1,6° ніжэй нормы і ў сярэдняй частцы БССР блізка да нормы.

Пры параўнанні з адпаведнай дэкадай верасня мінулага году сярэдняя тэмпература першай дэкады верасня г. г. ў акругах Полацкай і Віцебскай прыблізна на 1° ніжэй, а ў іншых акругах БССР у гэтым годзе на 1° вышэй.

Сярэдняя тэмпература за другую дэкаду па ўсёй БССР на 1-2° ніжэй нормы. Пры параўнанні з адпаведнай дэкадай мінулага году, другая дэкада верасня г. г. на 2-3° ніжэй.

Сярэднія тэмпературы 3-й дэкады ніжэй на перавышаюць норму на 0,1°—0,2° у Віцебскай і Полацкай акругах, у Меншчыне сярэднія тэмпературы ўжо не адрозніваюцца ад нормальнай, далей на поўдзень яны ніжэй нормальных (у Гомельшчыне на 2°).

Надвор'е ў верасні было наогул прахалодлівае. Калі ў другую дэкаду верасня былі адзначаны прымаразкі ў Меншчыне і паўночных акругах БССР, то ў трэцюю дэкаду, у канцы месяца прымаразкі заўважаны ўжо па ўсёй БССР (згодна кліматычных даных выхадзіць, што пачатак прымаразкаў для паўночнай часткі БССР на 3-ю дэкаду верасня, а для паўднёвай часткі на 1-ю дэкаду кастрычніка).

У гэтым годзе прымаразкі пачаліся прыблізна на 10 дзён раней нормальнага.

Ападкі. У адносінах іх раскладу па БССР няма аднастайнага характару (месцамі іх выпала менш нормы, месцамі больш, а месцамі амаль норма).

У першую дэкаду іх выпала больш чымся ў іншых, па ўсёй Беларусі іх выпала больш 1/3 месячнай нормы, асабліва гэта магчыма заўважыць у паўночных акругах. Пры параўнанні ападкаў за першую дэкаду верасня г. г. і за першую дэкаду верасня мінулага 1928 г., відаць, што ў гэтым годзе ападкаў выпала на 10—20 м/м больш.

Лік дзён з ападкамі вагаўся ад 4 да 9.

За другую дэкаду выпала вельмі нязначная колькасць ападкаў, нідзе не адзначана больш 7 м/м., у той самы час, калі ў мінулым годзе значыцца 20—35 м/м.

Лік дзён з ападкамі за другую дэкаду вагаецца ад 0 да 5.

Трэцяя дэкада па колькасці ападкаў блізка падыходзіць да першай. Выпала іх прыблізна ад 20 да 40 мм., што значна перавышае 1/3 месячнай нормы.

У разглядаемай дэкадзе меншы аднастайны расклад іх і меншая інтэнсіўнасць іх, чымся ў адпаведнай 3-й дэкадзе верасня мінулага году.

Ападкі за 3-ю дэкаду выпадалі 2—5 дзён.

У суме з значнымі перавышэннямі месячных сум ападкаў мы сустракаемся ў Ле-

пелі (на 36 мм вышэй нормы), Сявно (на 32 мм. вышэй) і Магілеве (на 30 мм).

Лік дзён з ападкамі за месяц вагаецца ад 4-х да 20.

Зусім *ясных* дзён было за месяц ад 0 да 9 замест ад 4 да 6, зусім *хмарных* ад 3 да 8 замест ад 5 да 9.

Ветры на працягу месяца пераважвалі заходніх румбаў.

Воблачнасць—ніжэй нормы ад 49% да 59% замест ад 49 да 64%.

Стан палевых культур. У сувязі з харацтарам надвор'я і асаблівасцямі раскладу ападкаў па тэрыторыі ў верасні выходзіць, што глеба зьявілася больш вільготнай у Меншчыне і Віцебшчыне.

Прымаразкі ў сярэдзіне верасня адбіліся на гуркох і на шкодніках у сэнсе знішчэння апошніх (веды з Віцебшчыны).

На працягу верасня адбыўся пасеў азімага жыта і ўборка бульбы. Умовы надвор'я вельмі спрыялі палевым работам і далі магчымасць іх добра скончыць.

Назіральнікі адзначаюць здавальняючы стан азімых.

Г. Маслакавец.

Складзены 18/IX-29.

Экспедыцыя па вывучэнні Дняпра.

Экспедыцыя Смаленскага Т-ва Краязнаўства па вывучэнні вытокаў Дняпра ў складзе Г. В. Парфенава, В. Р. Тарасенка, В. Гадоўкіна і Н. Майсеева, якая вышла з Смаленску 24 ліпеня г. г., праходзіла праз Вязьму, Сычаўку да вытоку Дняпра і адтуль да г. Дарагабужу, да 24 жніўня прышла ў г. Дарагабуж, праішоўшы пехатой да 200 кілёметраў і ў лодцы да 150 кіл., у выніку прац экспедыцыі зроблена апісанне Дняпра ў географічных адносінах.

Сабраны весткі і ўзоры карысных выкапняў (вапнякоў, глін, торфу і інш.).

Сабраны весткі і зроблены некаторыя назіранні па флэры і фаўне Прыдняпроў'я.

Сабраны некаторыя пісьмовыя матар'ялы і запісана шмат легенд, паданняў і апавяданняў.

Абследаваны бадай усе цэрквы прыбрэжнай паласы ў архітэктурных, маляўнічых, скульптурных і архіўных адносінах.

Правараны межы распаўсюджання тыпу сялянскай хаты і яе ўкрасы са здымкамі і зарысавкамі паасобных тыпаў будоўлі.

Сабрана шмат матар'ялу для распрацоўкі маршрутаў пешага і лодачнага турызму. Намечаны пункты турыстычных і экскурсійных баз і інш.

Знойдзена і ў першы раз абследавана 39 неалітычных стаянак (каменнага веку) і зарэгістравана без абследавання больш 30 стаянак.

Зарэгістравана да 15 знаходак буйных каменных і касцяных прылад.

Абследавана і зроблены падрабязныя пляны 8 гарадзішчаў. Зарэгістравана 7 курганных груп.

Зроблена больш 50 фотоздымкаў і больш 100 зарысавак.

Сабрана каля 20 пудоў вялікай каштоўнасці навуковага матар'ялу.

У час падарожы экспедыцыя вяла сярод мясцовай насельніцці політыка-асветныя гутаркі аб мэтах і задачах экспедыцыі і па пытаннях нутраной і замежнай політыкі СССР, галоўным чынам аб ваеннай небяспечы і таварным голадзе. Члены экспедыцыі пастаянна вялі тлумачальную і агітацыйную працу па калектывізацыі вёскі і аб 3-й пазыцы індустрыялізацыі.

Праца беларускага Навукова-Краязнаўчага Гуртка ў Рызе.

Навукова-Краязнаўчы Гурток пры Т-ве „беларусаў-выбаршчыкаў“ зьявінуўся да беларускага настаўніцтва, студэнтаў, вучняў беларускае гімназіі, курсантаў настаўніцкіх курсаў, да старэйшых вучняў пачатковых школ і да ўсіх пісьменных беларусаў з заклікам збіраць матар'ялы аб усіх ніжэйпералічаных рэчах і надсылаць весткі аб іх у т-ва.

1. Песні, казкі, прыказкі, легенды, апавяданні, замовы, частушкі.

2. Назовы мясцовасцяў, лясоў, палёў, лугоў, урочышчаў, узвышшаў, нізін і інш. Даваць плян мясцовасці з паказаннем адлегласці аднаго месца ад другога і з абавязковым адзначэннем вазёр, рэк і цікавых крыніц і ўзгор'яў.

3. Крыніцы і калодзежы, у якіх кепская вада: салёная, кіслая, горкая, або з брыдкім пахам. Калі дзе пры капанні новых калодзежаў будуць газы, або „кепская вада“, дык студні гэтыя не зарываць пакуль ня будуць накіраваны на месца даследчык. Гэтак званая „кепская“ вада, якую людзі ня п'юць, што кіслая, або брыдкая, дужа часта зьяўляецца вельмі каштоўнай вадой, якой можна лячыць розныя цяжкія хваробы, а таму аб усіх такіх крыніцах зараз-жа трэба паведамляць нас.

4. Ва ўсіх выпадках, калі дзе з-пад зямлі, каля рэк, равоў, канаў,—выходзіць суцэльны камень, або каменны пласт,—трэба зараз-жа паведаміць з падрабязным паказаннем мясцовасці. Асабліва важна, калі камень ломіцца пліткамі, або можа гарэць. Цікава ведаць дзе і якога колеру ёсць гліна (чырвоная, жоўтая, белая, блакітная).

5. Малюнк і фотографіі мясцовасцяў, зарысавкі ўзораў тканін, вышывак і кружава, фотографіі цікавых тыпаў—усё гэта дае вельмі цікавыя весткі аб мясцовасці, калі на картках і малюнках адзначана: калі, дзе, хто і ад каго запісаў іх.

6. Ва ўсіх выпадках, калі капаючы студні, або канавы знойдуцца шкілеты чалавека і

жывёлы, зараз-жа наведаміць з падрабязным апісаннем, а косці захаваць да адказу т-ва. Асабліва важна гэта тады, калі па форме сваёй і выгляду косці здаюцца непадобнымі да касцей сучасных стварэнняў.

7. Старыя монеты, мэдалі, бранзалеты, тапары, стрэлы, шэпелі, нажы, гліняныя гаршкі і нават чарапкі гаршкоў, калі яны адкапаны разам з чалавечымі касцямі, трэба пільна захаваць.

8. Каменныя тапары, коп'і, нажы, скрапкі можна знайсці ў распаханым полі, ля размытых берагоў ракі, пры капаньні канаў і калодзежаў.

9. Вельмі важна ведаць калі ў кожнай мясцовасці пачынае ісьці снег, калі бывае першая наваліца і гром, калі прылятаюць і адлятаюць розныя птушкі, колькі яны і калі выводзяць птушчоў, калі распушчаюцца розныя кветкі і цвітуць дрэвы, лугавыя травы, а таксама жыта, канюшына. Каб усё гэта адзначыць, трэба вясці дзеньнік і туды штодня запісваць свае назіранні за цэлы год, а потым пераслаць дзеньнік у т-ва.

10. Сабраць усе назовы, якія ўжываюцца ў вашай мясцовасці для азначэння хатніх рэчаў, начыння, сельска-гаспадарчых прылад, зброі і інш., прычым добра-б было гэтыя рэчы хаця-ж-бы зусім проста намаляваць, падпісаўшы як завецца ўся рэч і кожная яе частка паасобку.

11. Якімі хваробамі найбольш хварэюць у вашай мясцовасці, як, чым і ў каго лечыцца. Ці многа ў вас хварэюць, напр., на глісты, тифус, панос, зоб. З гэтым пытаннем т-ва звяртаецца да тых мясцовасцяў, дзе ёсць вялікія вазёры. Заўважаю, напр., што асабліва многа глістоў там, дзе вада забруджана чалавечым памётам, у якім ёсць яйкі глістоў; гэтыя яйкі праглынае рыба, а

зьеўшы такую рыбіну, здаровы чалавек набывае сабе глістоў. Насельніцтва з году у год хварэе, а прычыны хваробы ня ведае. Якія ў вас санітарныя варункі: ці ёсць аптэка, доктар, фэльшар. Ці няма шантуноў і шантух, і як да іх адносіцца жыхарства.

12. Заўважана, што ў беларусаў і латышоў шмат агульных слоў, якіх няма ні ў расійцаў, ні ў палякоў. Трэба ўважліва і старанна запісваць усе агульныя словы якія ёсць і ў нас і ў латышоў і ў латгальцаў з паказаннем мясцовасці і з тлумачэннем іх значэння.

13. Якія ў вас эканомічныя ўмовы жыцця: колькі зямлі ў ваколіцах прыпадае на душу, колькі малазямельных і беззямельных, чым зарабляюць сабе на жыццё малазямельныя і беззямельныя; якія крамы, склады, прыватныя і коопэрацыйныя ёсць у вашай мясцовасці і хто імі кіруе; які сярэдні гадавы бюджэт (зварот з гаспадаркі) мае ў вашым раёне многазямельны, сярэдні і малазямельны селянін.

14. Якія політычныя партыі і кірункі ёсць у вашым раёне. Да каго цягнуцца розныя групы сялянства. Якія вымаганні сяляне ставяць політычным партыям, чым задаволены і чым незадаволены. Якіх чакаюць і жадаюць зьмен.

Найбольш актыўныя зьбіральнікі будучы залічаны ў лік сталых супрацоўнікаў Гуртка ў якасці корэспандэнтаў. За найбольш карысныя і поўныя зборы будучы выдавацца прэміі навуковымі і літаратурнымі выданнямі, а ў асаблівых выпадках і грашовы гонарар.

Сябры беларускага Навукова-Краязнаўчага Гуртка ў Рызе наладзілі ў г.г. экспедыцыю для азнаямлення з Ліфляндый.

Краёвая бібліяграфія.

Праця¹⁾.

У папярэдніх нумарох часопісу ўжо змешчаны агульны для ўсіх акруг разьдзел ды разьдзелы Аршаншчыны і Бабруйшчыны. Ніжэй падаецца бібліяграфія Віцебшчыны. У гэтым разьдзеле, як і ў папярэдніх, Беларускім Аддзелам Дзяржаўнай Бібліятэкі падаюцца матар'ялы з кругабегавага друку, да якіх далучаны толькі найбольш важныя для краязнаўцаў паасобныя выданьні. Бібліяграфія гэтая абхоплівае час з 1917 да 1928 г. Аключна, бо такі матар'ял лягчэй знайсці на мясцох. Разам з тым трэба адзначыць, што даная бібліяграфія далёка не абхоплівае ўсіх кругабегавых матар'ялаў—для гэтага няма месца. Беларускі Аддзел бібліятэкі рыхтуе да друку „Летапіс перыядычнага друку“, у які ўвойдуць усе артыкулы з часопісаў 1917—1928 г. г. У пачатку 1930 г. гэтая кніжка мае выйсці з друку.

Віцебшчына.

✓ [... Абследаваньне мікольскага кірмашу ў г. Сянно, Віцебскай акругі (Праведзенае аучнямі Сеньнінскіх сямігодак 20 сьнежня 1925 г. Наш Край. 926. № 4-5 (7-8) с. 46—50.

✓ Адамов, В. Alisms Submersum (Віцебщина). Зап. Бел. Дз. Ун-ту С. І. 924. сш. 3. с. 450—456. [Рэзюмэ на франц. яз].

✓ Адамаў. Вальшалетчанскі Ботанічны сад. Віцебшчына. 925. т. I. с. 173.

✓ Адамаў. Бачэўкаўскі сад і палац. (Бешанкавіцкі раён, Віцебскае акругі). Віцебшчына. 925. т. I. с. 176—179.

✓ Адамаў, Бешанкавіцкі сад. (Бешанкавіцкі раён, Віцебскае акругі). Віцебшчына. 925. т. I. с. 167-168.

✓ Адамаў, Фатыньскі сад і гаспадарка. (Памяжы Бешанкавіцкага раёну Віцебскае акругі). Віцебшчына. 925. т. I. с. 157—163.

Андреев, И. Д. К вопросу об зобе в Витебском округе. (Из работ комиссии по изучению зоба. (предс.—проф. С. М. Рубашев) при медсекции И. Б. К. (предс. М. И. Барсуков). Бел. Мэд. Думка. 928. № 1. с. 39—47.

Арол, К. Чырвона-Зорская паперня і яе праца. (Ля Чашнікау). Наш Край. 926, № 4-5 (7-8). с. 36—43.

Аршанский, Э. Гастроли Белгостеатра. (Письмо из Витебска). Трибуна Искусства. 925. № 12. с. 9.

Барашка, Іл. З эпохі рэакцыі і ўціску. (Забастоўка на віцебскай фабрыцы „Дзвіна“ ў 1909 г.). Маладняк. 926. № 7-8. (16-17). с. 97—102.

Бессмертный, д-р. Результаты анкеты (анонимной) среди учащихся профтехшколы деревообделочников в гор. Витебске. [Состояние здоровья]. Бел. Мэд. Думка. 925. т. II. № 1-2. с. 42—48.

Бетехтин, д-р. Хирургическая санатория „Черница“. (25. V. 1922—25. V. 1925). Бел. Мэд. Думка. 925. т. II. № 1-2. с. 164—175.

✓ [... Бібліяграфія Віцебшчыны. (3 картотэкі Бел. Дзярж. Бібліятэкі). Наш Край. 927. № 1. с. 98—102.

✓ [... Бібліяграфія Віцебшчыны. (1). Флёра, фаўна, (2) Азёры. (3) Народная асьвета. Наш Край. 926. № 10-11. (13-14). с. 82—85.

Бляхер, М. Обзор кредитного рынка Витебска. Сав. Буд-ва. 928. № 5. с. 161—164.

Богдановский, А. А. Церебраспинальный менингит в б. Витебской губ. и опыты его лечения. Бел. Ветеринария. 925. № 4 (5). с. 11—27.

✓ Брадоўскі. Геолёгічнае вывучэньне Віцебшчыны. Віцебшчына. 925. т. I. с. 91—95.

✓ Булай, Стан пчалярства. (Віцебшчына). Віцебшчына. 928. т. II. с. 61—66.

Буров, зав. хим.-бакт. инст. Деятельность пастеровского отделения Витебского Губернского Бактериологического Института. Бел. Мэд. Думка. 924. т. I. № 1. с. 103-104.

✓ Бурштэйн, М. У. проф. Вынікі 50-цігадовае дасьледчае працы Я. К. Мароза ў садоўніцтве. (Кароткі нарыс). Праца Навук. Т-ва па вывуч. Беларусі. 926. т. I. с. 21—31. (Рэзюмэ на нямец. мове).

✓ Варалаеў, Ір. Вуеўскае возера. Наш Край. 926. № 4-5 (7-8) с. 44-45, з плянам.

Васілевіч, Я. Віцебскі Дзяржаўны культурна-гістарычны Музей. Віцебшчына. 928. т. II. с. 197—203.

¹⁾ Гл. час. „Наш Край“ 1929 г., № 5, № 6-7, № 8-9.

Васільлеў, К. Паляўнічыя птушкі і зьвяры. Віцебшчына. 928. т. II. с. 97—109.

Васілеўскі, Д. Беларускае Вольна-Экономічнае Т-ва (у Віцебску. Краязнаўчая праца т-ва). Наш Край. 927. № 12. с. 11—17.

Васілеўскі, Д. Школа і настаўніцтва на Віцебшчыне. Асьвета. 924. № 3. с. 184—185. Хроніка.

[... Витебский друг детей. Сборник статей под редакцией М. С. Московской, Ф. О. Германа и М. М. Закина. Витебск. Изд. Витебского О-ва „Друзья Детей“. 926. с. 43. 1.

[... (Віцебскае акруговае Т-ва Краязнаўства. 1. Статут. 2. Праца Т-ва. 3. Акруговая Сьветазнаўчая Народа 25-26 красавіка 1925 г. 4. Акруговая Краязнаўчая Конфэрэнцыя 26. 27 красавіка 1925 г.). Віцебшчына. 925. т. I. с. 187—216.

[... Віцебская дасьледчая с.-г. станцыя. (Нататка). Наш Край. 926. № 10-11. (13-14). с. 75. хроніка.

[... Віцебшчына. Зборнік. Віцебск. Акруговага Т-ва краязнаўства. Віцебск. 928. т. II. с. 203. 3.

[... Віцебшчына. Непэрыядычны орган Віцебскага Акруговага Таварыства Краязнаўства. Пад кіраўніцтвам і рэд. сябра-кор. ІБК. Касьпяровіча. Віцебск. 925. т. I. 216 стар.

Вялішчанскі, С. Сеньненскае возера. Наш Край. 927. № 1. с. 55—58.

Вярхоўскі, Рыгор. На пераломе. (Кнігагандлёвыя пункты ў Віцебшчыне). Шлях Коопэрац. 928. № 14 (74). с. 35-36.

Гавака. Асноўныя рысы эвалюцыі сельскае гаспадаркі. (Віцебшчына) Віцебшчына. 928. т. II. с. 33—46.

Гавака, П. Вынікі паказальнага кармленьня кароў у Віцебскай акрузе. Плуг. 926. № 12. с. 7—9.

Гавака, П. аграном. Тэхніка палявое гаспадаркі Віцебшчыны. Сельск. і Лясн. Гасп. 927. № 2. с. 44—48.

Гавака, П. Ільнавадзтва ў Віцебскай акрузе. Сельск. і Лясн. Гасп. 928. кн. 5. № 2. с. 19—24.

Гавака. Характарыстыка сельска-гаспадарчых раёнаў. (Віцебшчыны). Віцебшчына. 928. т. II. с. 47—52.

Гармизе, И. Деятельность Витебского льнопрядильного объединения в 1923-24 г. и перспективы 1924-25 г. (По материалам НК РКК. БССР). Сав. Буд-ва. 925. № 3-4. с. 106—117.

Гаўрыс, І. Вобразнае мастацтва ў г. Віцебску. Віцебшчына. 928. т. II. с. 168—173. Гнумн, І. Боевой путь 5-й Витебской Им. Чехо-Словацкого пролетариата Стрелковой Дивизии. Изд. Полит. Отд-ла 5 Стр. Див. 928. С. 46.

Гордон, Е. д-р. Санитарное состояние промышленности Витебской губ. 1923 г. Бел. Мэд. Думка. 924. т. I. № 1. с. 62—66.

Гордонова и Пайкин. Сан. врачи. Санитарные условия труда в типографиях г. Витебска. Бел. Мэд. Думка. 924. т. I. № 2-3. с. 62—66.

Даражка. На шляху к працоўнай школе-камуне. (3 практыкі Віцебскай яўрэйскай працоўнай школы-камуны ў двары Лукішкі). Асьвета. 927. № 3. с. 87—89.

Дубінскі, С. А. Археалягічная праца на Беларусі за 1919—1928 г. г. 3. Досьледы культур жалезнага пэрыоду на Віцебшчыне. Зап. Аддз. Гум. Навук ІБК. 928. кн. 5. с. 275—290.

Жарин, М. И. Как живет и работает Витебская окрестекция. (По материалам обследования Ресбюро 14 и 15 ноября 1926 г.). Бел. Ветеринария. 927. № 1-2. с. 78—80.

Загребский, А. Н. Віцебскі Ветэрынарна-Зоолягічны Музей. Бел. Ветеринария. 927. № 9-10. с. 40—42.

Заграцкі, Віцебскі Ветэрынарна-Зоолягічны Музей. Віцебшчына. 925. т. I с. 174-175.

[... 3 дакладу Межынскага Раённага Выканаўчага Камітэту Віцебскай акругі аб яго дзейнасьці. Бюл. СНК БССР. 925. № 8. с. 60—62.

[... Инструкция по перевыборам сельских и районных советов округа. Витебск. 924. 14 стр.

Кабаков, О. И. Витебщина. (Статистико-экономический обзор). Нар. Хоз-во Бел. 924. № 6-7. с. 44—52.

Кабаков, О. И. Витебщина. (Статистико-эконом. обзор) III. Промышленность. Сав. Буд-ва. 925. № 5-6. с. 81—114.

Кавалеўскі, Н. Ц. Праца з беднай. (Бешанкавіцкі раён). Бальш. Бел. 928. № 4. с. 98-99.

Кавалеўскі, Н. Ц. Пытаньні каляктывізацыі вёскі. (Бешанкавіцкі раён, Віцебскай акругі). Бальш. Бел. 928. № 11. с. 94-95.

Казлоўскі, К. Беларуская праца ў гор. Сянно (Крыху бытавога). Асьвета. 925. № 5. с. 65—67.

Касьпяровіч, М. І. і Вагародзкі, М. М. Бібліяграфія Віцебшчыны. (Матар'ялы). Віцебшчына. 925. № 1 с. 135—147.

Касьпяровіч, М. У. Віцебская архітэктура ў гістарычнай перспектыве. Віцебшчына. 925. т. I. с. 37—39.

Касьпяровіч, М. І. Віцебскі краёвы слоўнік. (Матар'ялы). Пад рэдакцыяй М. Я. Байкова і проф. Б. І. Эпімаха-Шыпілы. Віцебск. выд. Віц. Акруговага Т-ва Краязнаўства. ІБК. Камісія для ўкладаньня слоўніка жывой беларускай мовы. 926. Стар. XIX. 3. 192.

Касьпяровіч, М. Вывучэньне культурнага стану краю (з досьледу Віцебшчыны). (Матар'ялы да біо-бібліяграфіі). Наш Край. 927. № 6-7. с. 64—75.

Касьпяровіч, М. Мастацкі маладняк. [Віцебскі Мастацкі Тэхнікум]. Маладняк. 926. № 5 (14). с. 82—85.

Касьпяровіч, Матар'ялы да вывучэньня віцебскай краёвай літаратуры і мастацтва. Менск. 927. С. 19.

К-ч, М. На Віцебшчыне [Краязнаўчая праца]. Наш. Край. 926. № 10-11. (13-14) хроніка, с. 73-74.

Каспяровіч, М. На шляхах да беларускага мастацтва. [Аб Віцебскім Мастацкім Тэхнікуме]. Маладняк. 926. № 7-8 (16-17). с. 91—96.

Каспяровіч, М. І. Першыя крокі школьна-краязнаўчай працы. Комплексы „Навікі“. (Віцебшчына) і „Леніна“ (б. „Целяпуны“) (Мазыршчына). Наш Край. 926. № 12 (15). с. 43—48.

Клімко, М. Будаўніцтва і праца камуны „Чырвоны Сьцяг“. Сельск. і Лясн. Гасп. 928. кн. 6. № 3-4. с. 30—42.

Клімко, М. Будаўніцтва колгасу. (Унутраныя ўзаемаадносіны ў камуне „Чырвоны Сьцяг“) [Віцебшчына]. Бальш. Бел. 928. № 10. с. 42—51.

Комаровская, А. д-р. Медицинский отчет за время с 25. V. 1925 г. — 1. VIII. 1927 г. (Центр. Бел. хирург. санатория „Черницы“ для костно-туберкулезных больных. Бел. Мэд. Думка. 928. № 1. с. 189—194.

[... Краткий отчет о деятельности Витебской Окружной Страховой кассы с 1. X 1924 по 1. X 1925 г. Витебск. 925. 28 стр.

[... Краткий обзор деятельности Витебской Окружной Страховой Кассы. 1923-1924 операц. год. Витебск. 924. 40 стр.

[... Краткий отчет о деятельности Правления Витебского ЦРК за 1926-27 хоз. г. 1-му (12 очередному) Собранию Уполномоченных 4-го созыва. Витебск. 928. С. 23.

[... Краткий отчет о деятельности [Витебской С.-Х. Опытной Станции] за 1923-24 г. Витебск. 925. IV. 22. 24. 21. стр. 1 к. 2 т.

[... Краткий отчет о деятельности Правления Витебского Цент. Рабоч. Кооператива за 1925-26 хоз. год 1-му собранию уполномоченных 3-го созыва. Витебск. 927. с. 21. 1.

Красавіцкі, П. Віцебская Ільінская царква. Зап. Аддз. Гум. Навук ІБК 928. кн. 6. с. 95—103.

✓ Красавіцкі, Сад Саломінка. (Віцебшчына). Віцебшчына. 925. т. I. с. 164—166.

Красьнянскі, В. Батлейка Віцебскага аддзяленьня Беларускага Дзяржаўнага Музею. Зап. Аддз. Гум. Навук ІБК. 928. кн. 6. с. 127—140.

Красьнянскі, У. Віцебскі гандаль у 1605 г. Зап. Аддз. Гум. Навук ІБК. 928. кн. 3. с. 363—374.

Красьнянскі, Кніга прывілеяў м. Віцебску. Віцебшчына. 925. т. I. с. 148—150.

Красьнянскі, Г. Музейныя помнікі старадаўных Віцебскіх Рамесніцкіх Арганізацыяў. Віцебшчына. 925. т. I. с. 40—48.

Красьнянскі, В. „Чарцёж“ месца Віцебску 1664 г., як дакумэнтальны помнік да гісторыі беларускага драўлянага будаўніцтва. Зап. Аддз. Гум. Навук ІБК. 928. кн. 6. с. 39—93. 3 пляны.

[... Краязнаўчая выстаўка. (Віцебск). Наш Край. 926. № 12 (15). с. 76. хроніка.

[... Краязнаўчая праца Віцебскага Акруговага аддзяленьня Саюзу Працаўнікоў зямлі і лесу. (Нататкі). Наш Край. 926. № 10-11 (13-14). хроніка с. 75.

[... Курсы для ветврачей (Витебск). Бел. Ветеринария. 927. № 4. с. 30.

Кусс-Кюз, А. инженер. О произведенных в 1922-23 г. работах и задачах по мелиорации земель в Витебской губернии. (Выборка из отчета). Материалы Запомо. 924. № 3. с. 232—235.

Лебедев, Н. А. и Горегляд, Х. С. Результаты офтальмо-туберкулинизации крупного скота в гор. Витебске и его окрестностях. Бел. Ветэрынарыя 928. № 11-12. с. 16—20.

Левченко, Ф. Первые итоги. (Из материалов по обследованию колхозов). [Витебщины]. Бальш. Бел. 928. № 10. с. 81—84.

✓ Лубоўскі, Я. Аб патрэбе арганізацыі педагагічнай бібліятэкі ў Віцебску. Асьвета. 927. № 2. с. 66—68.

Лубоўскі, М. Вінаробства на Віцебшчыне. Пflug. 927. № 10. с. 115-116.

Лубоўскі, І. Праца Віцебскіх гарадзкіх школ. Асьвета. 926. № 2. с. 95—97.

✓ Лубоўскі, М. Садоўніцтва. [Віцебшчыны]. Віцебшчына. 928. т. II. с. 53—60.

Лурье, М. Л. Белый анализ пятилетки местного хозяйства Витебщины. Бальш. Бел. 928. № 4. с. 87—95.

Лурье, М. І. Кірмашы. [Віцебшчына]. Віцебшчына. 928. т. II. с. 67—81.

Лур'е, М. Л. Местное хозяйство Витебщины. (Аналіз 5 летн. плана хозяйства). Сав. Буд-ва. 927. № 11-12. с. 187—194.

Лур'е, М. І. Цэнзавая прамысловасьць Віцебшчыны да вайны і ў часе рэвалюцыі. Віцебшчына. 928. т. II. с. 11—32.

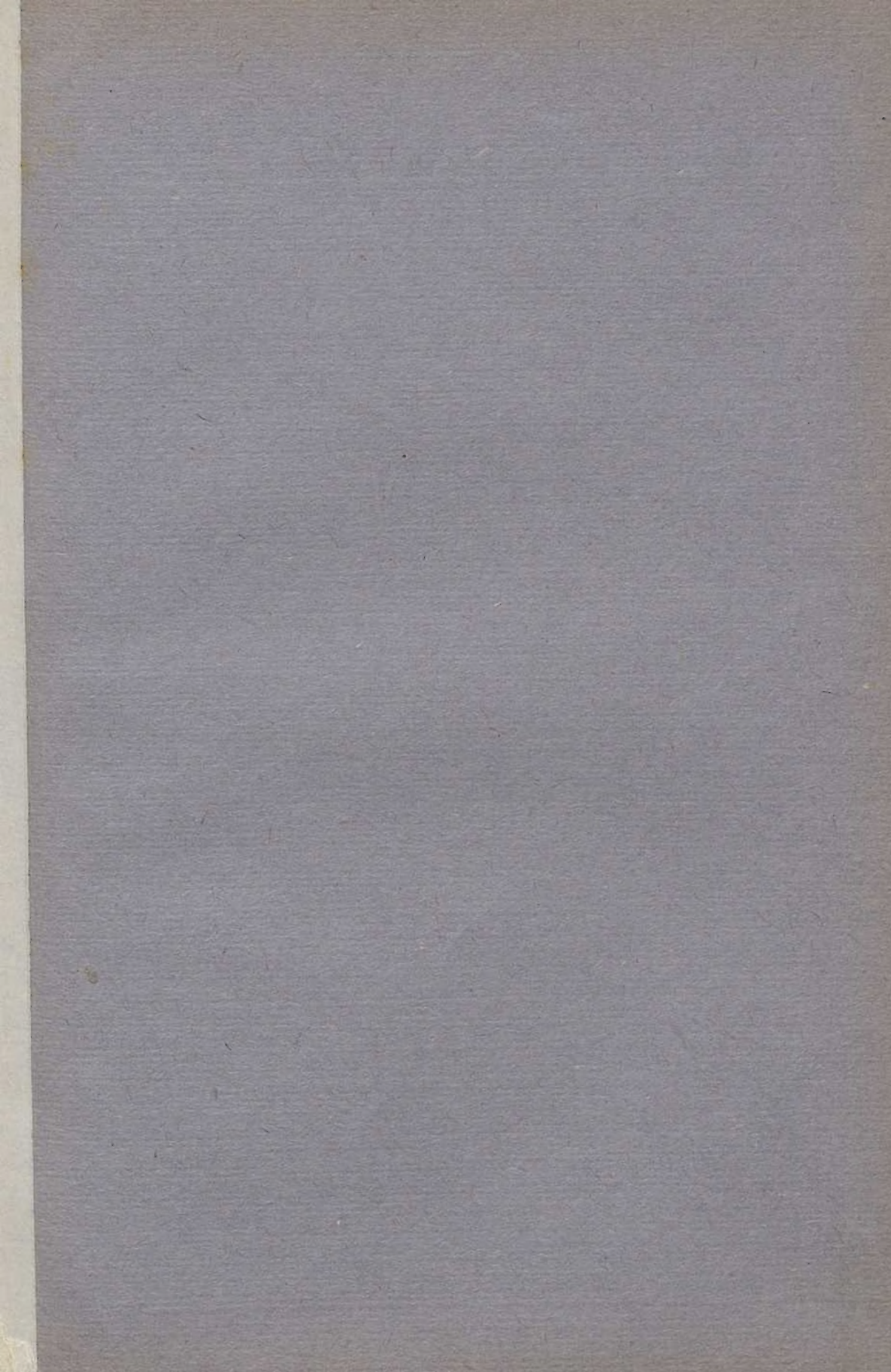
Лур'е і Драгінаў. Чым мы скончылі навучальны год. (Па падрахункавым матэрыялам працы штатных школ-перасовак у 1926-27 навучальным годзе па Віцебскай акрузе). Бальшавік Бел. 927. № 6. с. 30—37.

Выдавец—Беларуская Акадэмія Навук.

Рэдактар З. Бядуля.

Члены Рэдакцыі:

М. Бялуга.
А. Казак.
М. Каспяровіч.

ПРЫМАЕЦЦА ПАДПІСКА на 1930 г.

НА ПОПУЛЯРНА-НАВУ-
КОВЫ КРАЯЗНАЎЧЫ
ЧАСОПІС

„Наш Край“

- „Наш Край“** змяшчае артыкулы популярна-навуковага характару па ўсіх галінах краязнаўства ў БССР.
- „Наш Край“** змяшчае кіраўнічыя ўказанні: анкетны, праграмы, інструкцыі і метадычныя артыкулы па краязнаўстве.
- „Наш Край“** дае на сваіх старонках адбітак працы ўсіх краязнаўчых арганізацый БССР.
- „Наш Край“** павінен быць у кожнай школе, народным, хатнім, клубным і бібліятэцы.
- „Наш Край“** павінен быць настольнай кнігай кожнага краязнаўцы.

У ЧАСОПІСЕ ПРЫМАЮЦЬ УДЗЕЛ:

М. Азбукін, Г. Аляксандраў, А. Аніхоўскі, Л. Бабровіч, З. Бядуля, М. Бялуга, Проф. П. Бузук, М. Валасевіч, Д. Васілеўскі, І. Віткоўскі, Проф. Васількоў, В. Волскі, М. Грамыка, М. Гарэцкі, З. Даўгяла, В. Дружыц, С. Жураўскі, М. Зьбіткоўскі, Проф. У. М. Ігнаткоўскі, А. Казак, Кулакоў, А. Квяткоўскі, А. Крукоўскі, М. Каспяровіч, Купрэвіч, М. Ламака, В. Ластоўскі, М. Лур'е, А. Ляўданскі, Д-р Магілеўчык, Я. Мазуркевіч, А. Мікалаеў, С. Мялешка, М. Мялешка, Мацьвяёнак, М. Мікіцінскі, Натальлін, С. Нікіфаровіч, А. Нямоў, Проф. В. Пераход, Проф. У. Пічэта, Я. Ракаў, Раманчук, В. Самцовіч, Проф. П. Салаўёў, Н. Савіч, А. Сянкевіч, А. Сяргееў, В. Скардзіс, Я. Троська, У. Уладзімераў, Проф. У. Фядзюшын, А. Шашалевіч, І. Шпілеўскі, М. Шчакаціхін і шмат іншых.

Умовы падпіскі:	На год . . . 4 р. — к.	На 3 м-цы . . . 1 р. 25 к.
	На 9 мес. . . 3 р. 25 к.	На 1 месяц — р. 50 к.
	На паўгода 2 р. 25 к.	Падпіска з кожнага месяца.

Гадавым падпісчыкам выдаецца прэмія — „КРАЯЗНАЎСТВА“ — зборнік праграм і інструкцый, выд. ЦБК.

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА: У Бюро падпіскі Кніга-поштай (Менск, Пляц Волі, 5), у рэдакцыі часопісу „Наш Край“ (Менск, вугал Ленінскай—Універсітэцкай 29/35 Краязнаўства), у ва ўсіх паштовых аддзяленнях, у раённых і акруговых краязнаўчых арганізацыях і ў ва ўсіх кнігарнях Бел. Дзярж. Выдав. і інш.

„НАШ КРАЙ“ прадаецца: у Цэнтральным Бюро Краязнаўства пры Бел. Акадэміі Навук, у ва ўсіх аддзяленнях БДВ і ў ва ўсіх аддзяленнях і кнігарнях іншых выдавецтваў.

Выпісваць можна з Ц. Б. Краязнаўства поўн. комплекты часопісу „Наш Край“ ад 1-га нумару да канца 1929 г. са скідкай для краязнаўчых арганізацый і паасобных краязнаўцаў — за 13 руб.

— 1 комплект за 1929 г. 3 руб. —

Апрача гэтага ў ЦБК прадаюцца:

„Працы I ўсебеларускага Краязнаўчага Зьезду“ — 50 кн.

„Працы II ўсебеларускага Краязнаўчага Зьезду“ — 50 кн.

Асінавіцкі Раён — першы выпуск — 2 р., другі выпуск — 80 к.

Краязнаўства. Зборнік. Цана 1 руб.

Краязнаўчым арганізацыям скідка 25%.